

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Педагогічні умови виховання людяності в дітей
молодшого дошкільного віку

Виконала: Сухоручкина В.
магістранта спеціальності
012 Дошкільна освіта
ОПП Дошкільна освіта

Допущено до захисту
«___» _____ 20__ р.

Науковий керівник:
к. п. н., доцент І.Д. Куліш

Завідувач кафедри
_____ І.В. Корякіна
Дата захисту: «___» __ 2021_ р.

Оцінка _____
Підписи членів ЕК:

Глухів – 2021р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1 Стан дослідження проблеми людяності у психолого-педагогічній літературі	9
1.2 Динаміка прояву людяності у дошкільному дитинстві	17
1.3 Роль казки як засобу формування людяності в дітей молодшого дошкільного віку	25
Висновки по розділу I.	38
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗКИ.....	37
2.1.Методика діагностики проявів людяності у молодшому дошкільному віці.	37
2.2. Характеристика рівнів сформованості людяності в дітей молодшого дошкільного віку	42
2.3 Використання казки як засобу виховання у дітей молодшого дошкільного віку людяності	48
2.4 Оцінка ефективності використання казки як засобу виховання у дітей молодшого дошкільного віку людяності	61
Висновки до розділу II.	64
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
Додатки	

ВСТУП

Актуальність. Соціальні, економічні та політичні перетворення в суспільстві паралельно з позитивними тенденціями призвели до появи і негативних явищ: духовно - морального зuboжіння значної частини населення, засилля жорстокості, втрати чуйності, співчуття, безкорисливої взаємодопомоги. Тривожним є факт зайвої формалізації та прагматизації взаємин, збільшення кількості байдужих, не сприйнятливих до проблем інших людей.

Витоки моральності лежать у дошкільному дитинстві. Як слушно зауважив відомий психолог О. Леонт'єв, дошкільний вік є періодом первісного фактичного становлення дитині. Отже і системи цінностей, засвоєння моральних норм і правил. На самоцінність та важливість дошкільного дитинства для морального становлення особистості вказують «Закон про дошкільну освіту» та «Базовий компонент дошкільної освіти України». Людяність відноситься до базових якостей особистості, закладати основи якої слід з перших років життя.

Хоча проблемі морального виховання дошкільнят приділено у діючих програмах виховання та навчання достатньо уваги, водночас формуванню людяності відведено у них вкрай недостатньо місця. Результатом цього є невідповідність між соціальною затребуваністю людського ставлення особистості до оточуючих та її реальними низькими показниками.

Сенситивним періодом виховання людяності є молодший дошкільний вік. У цьому віці дитина засвоює моральні норми та правила, із вузького сімейного кола виходить у нове широке життя. Удосконалюються фізичні можливості, вміння діяти самостійно, зростає інтерес до однолітків, зароджується прихильність та симпатія. З'являється перша дружба, дитина починає більш диференційовано ставитись до оточуючих.

Дуже важливо, щоб дитина четвертого-п'ятого року життя навчилася жити серед однолітків, щоб у неї були друзі, від яких вона може отримати підтримку, схвалення в ситуації успіху, допомогу у разі невдачі, співчуття у

хвилини прикрасі. Для цього молодшому дошкільнику потрібно самому бути чуйним: допомагати товаришам при скруті, вміти виявляти співчуття засмученому, радіти успіхам друзів. Ці якості стануть у нагоді йому і в подальшому, шкільному, а потім дорослому житті.

Важлива роль у цьому процесі обґрунтовано відводиться закладу дошкільної освіти. Саме на цьому етапі розвитку дитина прагне пізнати себе, а через себе – інших людей, їх взаємини. Але вони не прийдуть до самої дитини. Їх треба виховувати. Першим прикладом людяності взаємин є сім'я. Велику допомогу у вихованні людяності дитини надає література, що представляє вчинки персонажів у яскравій, мистецькій формі. Такі приклади спонукають дітей наслідувати позитивних героїв і утримуватися від негативних дій. Особлива роль моральному вихованні дошкільника належить казці з її особливою мовою, емоційністю, вірою в чудеса.

Теоретичні аспекти проблеми виховання людяності знайшли свій відбиток в роботах філософів, що визнавали цінність особистості, відводили центральне місце розкриттю її гуманістичного потенціалу (М. Бердяєв, І. Льїн,); психологів, що вивчали процеси та механізми формування свідомості та діяльності дитини, що дали психологічне обґрунтування гуманістичного виховання (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та інших).

Проблема морального виховання особистості розглядається вченими – педагогами різнопланово, у таких аспектах як виховання моральної свідомості (Т. Бабаєвої, О. Запорожець, О. Щасна), виховання моральної культури особистості (О. Виноградова, Р. Жуковська), формування моральної активності дітей (Л. Соловейчик, С. Козлова, Т. Комарова [34]), характеристика емоцій та почуттів та їх класифікація (К.Ушинський), роль почуттів у процесі морального виховання дітей (В. Сухомлинський). Своєрідність морального виховання дошкільнят та її методики відбито у працях Р. Буре, Л. Божович, Н. Ветлугіної, В. Нечаєвої, О.Усової, Л. Фесюкової та інших авторів. На думку більшості вчених, саме в цей період закладаються основи таких моральних якостей, як колективізм, патріотизм,

дисциплінованість, правдивість, доброзичливість, працьовитість, принциповість, ощадливість та ін.

Ідеї гуманістичної спрямованості виховання та навчання дошкільнят знайшли своє відображення у працях вітчизняних дослідників: І. Беха, О. Кононко, О. Козлюк, Т. Поніманської та інших. Найважливішою умовою виховання гуманістичної спрямованості особистості є особистісно орієнтований підхід, відображений у роботах І. Беха, Н. Горлової.

Відповідно до досліджень (О. Запорожця, О. Кононко, В. Мухіної та ін.), вже до кінця дошкільного віку дитина здатна усвідомити саму себе, і те місце, яке вона займає в суспільстві. Дослідники проблеми морального виховання дитини З.Борисова, Р.Буре, Г.Годін, Т.Маркова, Д. Менджерницька, У.Нечаєва, З.Козлова, С.Якобсон та інших. підкреслюють, що у цілеспрямованому вихованні в дітей дошкільного віку соціальні мотиви можуть переважати над мотивами особистої вигоди. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний сенс своєї поведінки. Виникають внутрішні моральні інстанції (Л. Виготський) - прагнення поводитись згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це потрібно для себе та інших.

Важливе місце в системі виховання людяності дошкільнят займає казка, що є невичерпною криницею мудрості з виховання підростаючого покоління. Протягом століть народ визначив систему знань, ідей, принципів, традицій, засобів, які продуктивно використовувалися у формуванні загальнолюдських цінностей. У науково-педагогічних дослідженнях різні методи використання казки у вихованні гуманності підростаючих поколінь представлені у працях І. Беха, А. Богущ, В. Сухомлинського.

Багато вчених-педагогів: Ш. Амонашвілі, В. Анікін, Н. Виноградова, А. Сафонова, Т. Комарова, Л. Стрелкова, А. Усова, Л. Фесюкова вказували на велику роль, яку грає казка у формуванні особистості дошкільника. У роботах Г. Волкова, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. розкривається роль казки як засобу патріотичного, громадянського та морального

виховання. З одного боку, відомі дослідження, спрямовані на вивчення питань моральності та виховання людяності, пов'язані з розробкою змісту, засобів та форм роботи з підростаючим поколінням. З іншого боку, спостерігається дефіцит спеціальних наукових досліджень, методичних розробок, присвячених педагогічним технологіям виховання людяності дітей молодшого дошкільного віку засобами казки.

Актуальність аналізованої проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній науці зумовили вибір теми нашого дослідження: «Виховання людяності в дітей молодшого дошкільного віку засобами казки».

Мета: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку відбуватиметься успішно за дотримання таких педагогічних умов:

- оволодіння дітьми змістом моральних понять та цінностей;
- використання казки з метою вправлення дітей в моральній поведінці;
- узгодження виховних впливів у закладі дошкільної освіти й сім'ї.

Мета та гіпотеза визначили постановку завдань дослідження:

1. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнити зміст та структуру категорії «людяність дітей молодшого дошкільного віку».

2. Схарактеризувати педагогічні умови виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

3. Визначити критерії, показники та рівні вихованості людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

4. Обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань дослідження використовуються такі методи:

- теоретичні – вивчення, систематизація та аналіз науково-теоретичної та методичної проблеми дослідження; організаційні: метод порівняння; метод наукового зрізу;
- емпіричні: методики, модифіковані автором, анкетування, спостереження, бесіди, педагогічний експеримент;
- статистичні - кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять теоретичні положення про особистість як найвищу цінність розвитку суспільства; ідея унікальності та самоцінності дошкільного віку О. Запорожця, О. Кононко; ідеї, що розкривають сутність морального розвитку дошкільника І. Беха, Л. Божович, Р. Буре, А. Виноградової, О. Запорожця, С. Козлової, Т. Комарової, О. Щасної; роботи, що відображають методики виховання людяності дошкільнят Ш. Амонашвілі, О. Богуш, О. Козлюк, Т. Поніманської, Н. Ветлугіної, Р. Жуковської, В. Нечаєвої, Л. Фесюкової, М. Коніної; роботи, присвячені використанню казок у вихованні дітей, наукові погляди, що відображають специфіку казки як моральної цінності та її гуманістична спрямованість Н. Іллінської, В. Сухомлинського, Т. Комарової, Л. Стрелкової, А. Усової та ін.

Наукова новизна дослідження: розроблено модель виховання людяності дітей молодшого дошкільного віку з урахуванням використання казки. Доведено, що казка у її етимологічній, понятійно-категоріальній та змістовній інтерпретації одночасно є засобом виховання людяності у дітей; створено діагностичну методику та визначено рівні розвитку у досліджуваних четвертого-п'ятого років життя людяності. Визначено умови, структуровано зміст, підібрано засоби та запропоновано методи

використання казки у вихованні людяності у дошкільника в процесі поетапного оволодіння ними змісту духовно-моральних цінностей та понять, що дозволило визначити дидактичний та виховний потенціал, а також обґрунтувати специфіку використання казки в умовах дошкільного закладу. Розроблено технологію використання казки, продуктивним результатом якої є стійка сформованість у дітей дошкільного віку прагнення усвідомити суть моральних вчинків та реалізувати його.

Практична значимість одержаних результатів. Уявлення про сутність казки, виявлені закономірності розвитку людяності в дітей молодшого дошкільного віку, розроблена технологія використання казки як засоба формування в дітей молодшого дошкільного віку прагнення через наслідування зрозуміти і усвідомити суть моральних вчинків інших людей з метою мотивації власної поведінки, створені характеристики, сформульовані принципи оптимізації виховного процесу дозволять педагогам ефективно використовувати казку з метою виховання людяних взаємин у дитячому колективі.

База дослідження: ЗДО «Сонечко» м.Слав'янськ. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 50 дітей молодшого дошкільного віку (експериментальна та контрольна група по 25 осіб у кожній), 4 вихователі дошкільного навчального закладу, які взяли участь в експерименті, батьки (25 осіб) дітей експериментальної групи.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Стан дослідження проблеми людяності у психолого-педагогічній літературі

Сьогодні у нашій країні загострилися стосунки між людьми. Найпоширенішими стали жорстокість, егоїзм, індивідуалізм.

«Гуманізм» як ключове філософське поняття означає «людяність» (humanitas-»людяність») [9]. Воно можна використовувати у таких смислових значеннях: позначення моральних аспектів особистості - людяності, доброти, поваги; вираження особливого ставлення до людяності як найвищої цінності життя.

У психологічному словнику поняття «гуманність» визначається як «обумовлена моральними нормами та цінностями система установок особистості на соціальні об'єкти, яка представлена у свідомості переживаннями співчуття та співраді, реалізується у спілкуванні та діяльності в аспектах сприяння, співучасті, допомоги» [34,89].

Термін «моральність» бере свій початок від слова «еталон» (moralis/ - мораль). Це зразки і норми, якими керуються люди у своїй поведінці, у своїх повсякденних вчинках. Вони не вічні і не постійні категорії, вони відтворюються силою звички мас, підтримуються авторитетом громадської думки, а не правових положень [34, 90].

Водночас моральні вимоги, норми, звичаї набувають певного обґрунтування у вигляді уявлень про те, як треба людині жити, поводитися в суспільстві.

С.Бачинін [9] дав таке визначення «моральності» - це особистісна характеристика, що поєднує такі якості та властивості, як доброта, порядність, дисциплінованість, колективізм.

І. Мар'єнко [42] позначив «моральність» - як невід'ємний бік особистості, що забезпечує добровільне дотримання нею існуючих норм,

правил, принципів поведінки. Вони виражаються у відношенні до Батьківщини, суспільства, колективу, окремих людей, до себе, праці тощо.

«Моральні норми» [45] - це правила, вимоги, що визначають, як людина повинна надійти в тій чи іншій конкретній ситуації.

Виховання – процес цілеспрямованого формування особистості. Це спеціально організоване, кероване і контрольоване взаємодія вихователів і вихованців, кінцевою метою має формування особистості, необхідної та корисної суспільству.

І. Каїров [47] вважає, що для всіх моральних норм характерним є те, що вони закріплюють соціальний спосіб поведінки, який дошкільнята виражають так: «Не можна обманювати дорослих», «Маленьких не можна кривдити» і т.д. Тобто, діти констатують, що можна робити, а що не можна. Про сформованість розуміння моральної норми можна говорити в тому випадку, якщо дитина може пояснити, чому норми необхідно дотримуватися.

На думку Р. Буре [18], у сфері розвитку моральної поведінки приклад дорослого грає найважливішу роль. Позитивний приклад батьків сприяє тому, що малюк легко та ненав'язливо вчиться жити відповідно до норм, прийнятих у суспільстві. Норма, яка лише декларується, але не дотримується дорослим, ніколи не впливатиме на реальну поведінку дитини. Більше того, малюк зрозуміє, що моральні норми можна порушувати безкарно, дотримуватися необов'язково. Так народжується пристосуванство, лавірування. Дитина неухильно виконує норму в одних умовах і порушує в інших, не відчуючи провини.

Моральне виховання, за словами Т. Поніманської [55] - це цілеспрямована взаємодія дорослого та дитини з метою формування моральних почуттів та якостей, засвоєння моральних норм та правил, розвитку моральних мотивів та навичок поведінки.

В. Нечаєва [48] у свою чергу говорить про те, що моральне виховання можна розуміти як виховну діяльність дошкільного закладу та сім'ї, метою якої буде формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок

та звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм та принципів моралі, участь у практичній діяльності.

В.Білоусова розглядала моральне виховання як спеціально організовану міжособистісну взаємодію педагога з вихованцем на основі норм та принципів гуманізму. Під гуманізацією виховання педагог розуміла олюднення відносин, яке забезпечить морально-емоційну атмосферу взаємного розуміння, поваги та турботи про інше, безкорисливого ставлення до кожної особи як засобу досягнення власних інтересів, а як до мети. “У цьому випадку, - наголошувала педагог - інший сприймається як вища життєва цінність, викликаючи адекватне сприйняття ставлення себе” [13с.187].

На думку І.Беха, моральність є формою суспільної свідомості щодо двох сфер – світу людей та світу речей – може виступати і як суб'єкт-суб'єктне, і як суб'єкт-об'єктне ставлення [11, 65]. Тому, у його визначенні, моральність містить у собі людські цінності та ідеали, які відображають рівень розвитку окремої людини та народу загалом. Будучи ядром особистості, моральність визначає характер життєвої позиції людини та результати її діяльності.

Гуманні почуття, за визначенням Т. Комарової [34] - це емоційне відношення людяності, спрямоване на інших людей, тварин, природу, що виражається у співчутті, співпереживанні, жалості, співчутті, милосерді тощо. Про сформованість у дитини гуманних почуттів можна судити з її доброти, чуйності, прагнення прийти на допомогу іншій людині, здатності чимось пожертвувати заради іншого.

Гуманність, за словами І. Каїрова [38] це повага до людей, турбота про їхнє благо, співчуття, доброзичливість, милосердя. Гуманність проявляється у співпереживанні людині, що потрапила в біду, готовності прийти їй на допомогу, у всіх життєвих ситуаціях творити добро, протистояти злу.

За словами Н. Ветлугіна [18], гуманність - любов, увага до людяності, повага до людської особистості, добре ставлення до всього живого,

людяність, людинолюбство. Це відношення виявляється у емпатії. Усе це формується у дошкільному віці, а фундаментом є вміння розуміти інших, співпереживати їм.

Дослідники Р. Буре, А. Виноградова, Г. Година [17] конкретизують принцип гуманізму у відносинах людей, звертаючись до відносин солідарності, взаємодопомоги, співучасті, активного «співпереживання спільним цінностям». Уявлення про гуманні відносини в дослідженнях, як правило, відрізняються активним, дієвим характером і виражаються у конкретній допомозі індивідів один одному, їх взаємній турботі, співучасті у справах та переживаннях [32].

Певний вплив здійснили на теорію та практику виховання гуманності дітей дошкільного віку ідеї А. Макаренка про виховання в колективі. Особливу увагу він приділяв вихованню єдності моральної свідомості та поведінки дітей: Широка етична норма стає дієвою лише тоді, коли її «свідомий» період переходить у період загального типу, традиції, звички, коли ця норма стає дієвою, коли її «свідомий» період переходить у період загального типу, традиції, звички, коли ця норма починає діяти швидко та підтримується громадською думкою» [42,80].

Як зазначає Л. Виноградова [20], дитина може пізнавати гуманістичні норми у системі конкретних та реальних взаємин людей. Засвоєння їхнього змісту має породжувати моральну активність (готовність до свідомої поведінки у складних ситуаціях), яка є основою моральної поведінки, а також свідомого та відповідального ставлення дитини до своїх вчинків. Моральному вихованню у колективі сприяє атмосфера ділового співробітництва, добровільної взаємодії, доброзичливості.

Наукова педагогічна думка виховання гуманності зосереджена на дослідженні таких проблем: виховання у процесі ознайомлення дітей із навколишньою дійсністю (Є. Радина); виховання на матеріалі ознайомлення із працею дорослих (Г. Лєскова); виховання у грі (Р.Жуковська); виховне

значення праці дітей дошкільного віку (З. Борисова); виховання колективних взаємовідносин дітей (В. Нечаєва та ін.)

Важливе значення для формулювання наукових засад виховання гуманності було проведено у другій половині ХХ ст. психологічні дослідження з проблем розвитку емоцій у дітей дошкільного віку О. Запорожець), дитячої соціальної психології (Т. Рєпіна), обґрунтування вченими системи морального виховання дітей дошкільного віку в дитячому садку та сім'ї (О. Виноградова, В. Нечаєва, та ін.).

В. М'ясищев дає таке визначення цих відносин «Психологічне відношення людяності в розвиненому вигляді представляє цілісну систему індивідуальних, виборчих соціальних зв'язків особистості з різними сторонами об'єктної дійсності». [46, 32].

В.Помогаєва [52], вивчаючи питання розуміння дітьми дошкільного віку таких понять, як доброзичливість, чуйність, увага дбайливість, справедливість, дала характеристику гуманних відносин як прогностичних і гуманних.

Даний матеріал допоможе, на нашу думку, педагогу визначити, до якого з гуманних стосунків належить той чи інший добрий прояв дитини, та виявити її індивідуальні особливості та уподобання.

С. Козлова зазначає, що виховання та розвиток у дітей гуманних почуттів та стосунків – складний процес. Він передбачає, передусім, формування в дітей молодшого дошкільного віку етичних уявлень, узагальнених і диференційованих. Ці уявлення мають ґрунтуватися на доступних, конкретних, образних прикладах з життя або літературних творів, що сприяють розвитку моральної свідомості дітей, самостійності їх суджень. При цьому важливо, щоб педагог розвивав у дітей здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між власною поведінкою та тим, як вона відбивається на інших. Усвідомлення дітьми мотивів вчинків сприяє швидкому засвоєнню ними етичних уявлень, і, отже, розвитку гуманних почуттів, правильній поведінці [32, 56].

Процес формування відносин починається у ранньому дитинстві. У роботах М.Лісіної [41], відзначається прояв емоційних реакцій на дорослого, що є основою розвитку соціальних контактів. Вже в перед дошкільному віці, як зауважує О.Смирнова [65], можна відзначити в окремих реакціях та вчинках дітей складну боротьбу різних за значимістю мотивів: особистих прагнень, бажань, інтересів, потреб та вимог суспільної дійсності, громадських правил, обов'язків чи конкретних прохань, вимог дорослих. Під впливом обставин виховання відносин між дітьми змінюється: дитина дедалі більше керується у своїй поведінці як особистими бажаннями та інтересами, а й вимогами, інтересами оточуючих дорослих та дітей.

У низці досліджень, серед яких основне місце займають роботи М.Лісіної [41] відзначається прояв у дітей схильності до спілкування, як умова, що сприяє розвитку дитячих взаємин, і показуються можливості спрямовувати, формувати ці взаємини.

У дітей дошкільного віку спілкування набуває вже настільки стійкий характері і проявляється настільки різноманітно, що стає першою необхідністю надання цьому спілкуванню того змісту та тих форм, за допомогою яких успішніше вирішуються завдання виховання гуманних взаємин.

С. Козлова [32] вивчала питання про особливості цієї сторони дитячих взаємин, які можна характеризувати, як дружні, що мають гуманний зміст, необхідне як при виборчому відношенні дитини до окремої дитини, так і з усіма дітьми групи. За цієї умови дитячі дружні взаємини будуються як відносини, що мають найважливіше значення для складання дошкільного колективу.

Отримані дані дозволили автору визначити критерії, які свідчать про наявність дружніх взаємин у дітей. Ці моральні описи мають свою емоційну та інтелектуально-моральну сторону і виражаються у діях, вчинках, у поведінці. Показником гуманних якостей, що формуються, є також, на думку С. Козлової, вираз їх дітьми з власного спонукання, незалежно від

безпосереднього впливу вихователя та його присутності групи. Результати дослідження С. Козлової підтвердили припущення про внутрішні взаємозв'язки таких моральних якостей, як дитяча дружба та активні її прояви у взаємодопомозі, у спільній організованості поведінки дітей, необхідних у спільних іграх [32].

У дослідженнях І. Каірова [1], присвячених розвитку взаємодопомоги у дітей дошкільного віку, було виявлено різноманіття форм дитячої взаємодопомоги та розроблено її класифікацію. Оригінальним є визначення рівнів моральної чуйності, що характеризує поведінку тієї чи іншої дитини і тих можливостей, які вона має у своєму розпорядженні для надання взаємодопомоги. Автором виділені ті моральні якості у тому взаємозв'язку, які, зумовлюють виникнення діяльності взаємодопомоги. За сприятливих умов громадського та сімейного виховання у дитини 4-5 років яскраво проявляється почуття прихильності до однолітків, дитячого садка, вихователя. Діти привітні з оточуючими, легко вступають у спілкування, чуйні, добрі, уважні до зауважень дорослих, здатні гостро переживати їх. Схвалення своїх вчинків сприймають радісно та виражають готовність робити краще. Характерним для дітей дошкільного віку є громадська моральність, що формуються, колективізм. Вони проявляються в реальних дитячих взаєминах, і в цілеспрямованості спільної діяльності всіх членів дитячого колективу. У старших групах починає складатися громадська думка, на яку вихователь може спертися. Діти можуть засудити поведінку однолітків - їх егоїстичні вчинки, недобросовісне ставлення до справи - і висловлювати схвалення доброї поведінки товариша.

Л. Божович у свою чергу зазначає, що моральні прояви дітей дошкільного віку відрізняються нерівністю та нестійкістю. У розвитку організованої поведінки в дітей віком дошкільного віку спостерігаються відмінності. Одні діти дотримуються норм поведінки, вміють працювати добре, разом, помічають порушення тих чи інших правил, намагаються їх виправити. Інші відчувають через незнання правил або відсутність

необхідних навичок, утруднення при виконанні роботи. Різна поведінка дітей часто залежить від їхнього емоційного стану, індивідуальних особливостей, що вимагає від педагога використання різноманітних методів та прийомів, більш тонкого їх застосування [15,89].

Інакше, як підкреслює О. Пахомова [51] відбувається засвоєння етичних норм. Діти молодшого та середнього дошкільного віку оцінюють лише погані чи добрі вчинки героїв, 6-річні хлопці здатні до мотивованої оцінки, більш точної та тонкого диференціювання поведінки, вловлюють різноманітність моральних проявів: по-різному радують, піклуються. Для висловлювання свого ставлення до людей та вчинків діти використовують знайомі їм критерії оцінок. Проте вони завжди вміють перенести відомі їм норми поведінки у нові ситуації. При виборі вирішення тієї чи іншої проблеми переважають емоційність, афективність там, де доречні витримка, терпіння. Це свідчить, що воля дошкільника ще нестійка, самоконтроль недостатній.

З віком діти стають більш спостережливими, об'єктивними та точними в оцінці поведінки оточуючих. Вони здатні вже до диференціації та узагальнення етичних уявлень. На думку Ш. Амонашвілі [3], робота вихователя з формування у дітей гуманного ставлення до людей, до всього живого, має бути цілеспрямованою, систематичною. При цьому треба пам'ятати про доступність відомостей, що повідомляються дитині. Формування в дітей молодшого дошкільного віку етичних уявлень багато чому визначає розвиток їх почуттів та поведінки. Неправильні уявлення про дружбу, доброту, чесність, справедливість є причиною частих конфліктів між дітьми. Тому педагог повинен, перш за все, з'ясувати, що знають самі діти про ці відносини для людей, який конкретний зміст вкладають вони в поняття «доброта», «чесність», «справедливість», чи усвідомлюють вони прояв жорстокості [3,16].

Підсумовуючи дослідження проблеми людяності в психолого-педагогічній літературі, можна назвати:

Поняття «*гуманність*» визначається як обумовлена моральними нормами та цінностями система установок особистості на соціальні об'єкти, яка представлена у свідомості переживаннями співчуття та співпереживання, реалізується у спілкуванні та діяльності в аспектах сприяння, співучасті, допомоги. Мораль - це еталони і норми, якими керуються люди у поведінці, у своїх повсякденних вчинках. Моральні вимоги, норми, звичаї набувають певного обґрунтування як уявлень у тому, як треба людині жити, вести себе у суспільстві.

Психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що основним стрижнем, що визначає моральний розвиток, є формування гуманності у дошкільнят, формування певних стосунків та взаємин дітей.

У дослідженнях психологів та педагогів виховання гуманності набуває форм: співпраці та взаємодопомоги, дружби, доброзичливості, позитивних взаємовідносин, чуйності.

Формування у дошкільнят гуманності попереджає виникнення таких негативних рис, як байдужість, жорстокість, грубість, егоїзм. Формування гуманності в дітей молодшого дошкільного віку - складний, важкий і прямолінійний процес, що здійснюється у дошкільному навчальному закладі.

1.2 Динаміка прояву людяності у дошкільному дитинстві

Формування особистості дитини, виховання в неї правильного ставлення до навколишнього, певної моральної позиції – складний педагогічний процес. В основі його лежить правильний, гармонійний розвиток почуттів.

Психологи В. Мухіна [45], Г. Урунтаєва [66] відзначають, що вже 2-3 роки у малюків можуть виникати як здорові моральні почуття, так і невротичні. Оточені пестощами, увагою, вимогливою турботою в сім'ї малюки виявляють доброзичливість, турботливість, чуйність, ініціативність. А їхні однолітки, в сім'ях яких морально-емоційний клімат залишає бажати

кращого, відрізняються нерішучістю, скутістю, замкненістю, невпевненістю в собі, або агресивністю, надмірною плаксивістю.

За словами Р. Буре [18], основи гуманності формуються вже на етапі дошкільного дитинства, причому кожен його етап має свої особливості:

Ранній вік: розвивається прагнення наслідувати іншого дорослого, прагнення бути прийнятим, коханим, формується початковий досвід гуманної поведінки на основі вимог дорослого.

Молодший вік - проявляється у інтересі до іншого (однолітку) як соціальної суті, потенційного партнера по спільній ігровій діяльності; у розвитку здатності до первісного сприйняття переживань і почуттів іншого, виражених у яскравих емоційних та поведінкових проявах; у прагненні слідувати простим і конкретним правилам поведінки щодо однолітка, у спробах самостійного моделювання в умовних та реальних життєвих ситуаціях способів гуманної поведінки, у узагальнених оцінках вчинках інших та своїх власних (добре і погано).

Середній вік – поступове усвідомлення моральних цінностей та їх значення для інших та самого себе, поступове узагальнення особистого досвіду моральної поведінки, розвиток здатності до прогнозування розвитку соціальної ситуації взаємодії та її наслідків для оточуючих та самого себе, у спробах усвідомленого вибору різних стратегій поведінки залежно від ситуації взаємодії з однолітком і дорослим, прагнення дотримуватися вимог та оцінок дорослого.

Старший вік - усвідомлення та самостійне використання гуманістичних норм і правил поведінки, вільний та конструктивний аналіз ситуацій взаємодії з оточуючими людьми, стійкість гуманної поведінки, адекватна моральна самооцінка [6,90].

Психологи В. Мухіна, Г. Урунтаєва та педагоги Р. Буре, А. Виноградова, Г. Годіна підкреслюють, що почуття дітей найбільш інтенсивно розвиваються у дошкільному дитинстві. Вони можуть виявлятися:

- у відносинах з близькими людьми (уміння дитини дбати про близьких, виявляти чуйність, співчуття, тактовність, надавати їм практичну допомогу);

- у відносинах з однолітками — це вміння враховувати та приймати позицію іншого, поважати чужу думку, виявляти готовність до співпраці, надавати допомогу та підтримку товаришеві, а не сміятися з нього;

- у відносинах з людьми у громадських місцях – це формування у дитини елементарної поваги до оточуючих, здатності спокійно приймати обґрунтовані вимоги дорослих, виявляти тактовність, ввічливість, почуття сорому, провини та ін;

- у відношенні дитини до самої себе (моральне саморегулювання). Тут моральні почуття виникають як результат тих вимог, які дитина здатна пред'явити себе (адекватну самооцінку, сформованість совісті, обов'язку, відповідальності, вміння піклуватися про себе, наявність навичок самоорганізованості і самоконтролю, почуття власної гідності, переваги чи, навпаки, почуття неповноцінності, упевненість чи відчай);

- у відносинах з природою вмінню дбайливо ставитися до природного середовища, дбати про нього та захищати від знищення [28,80].

Зі сказаного випливає, що дитина повинна навчитися будувати свої відносини з навколишнім світом на основі узгодження власних прагнень не тільки із прагненнями інших людей, а й з об'єктивними закономірностями розвитку тих природних та соціальних систем, які взаємодіють із ним.

На думку Л. Пен'євської, у молодшому дошкільному віці створюються найсприятливіші умови для морального розвитку дітей. У цей час розширюється і перебудовується система взаємовідносин дитини з дорослими та однолітками, ускладнюються види діяльності, виникає спільна з однолітками діяльність. Дитина уважно придивляється до світу дорослих, починаючи виділяти у ньому стосунки для людей. Дошкільник осягає світ людських відносин, відкриває закони, якими будується взаємодія людей,

тобто норми поведінки. Прагнучи стати дорослим, дошкільник підпорядковує свої дії суспільним нормам та правилам поведінки [56,47].

Як зазначає А. Виноградова, у формуванні почуттів дитини, її нормального розвитку велике значення має виховання в нього емоційно-позитивного ставлення до оточуючого. Позитивні емоційні стани – це основа доброзичливого ставлення до людей, готовності до спілкування. Негативні емоційні стани можуть спричинити озлобленість, заздрість, страх, відчуження. Неприпустимо висміювати слабку сторону особистості. Тим самим порушується не лише атмосфера доброзичливості у виховному процесі, діти інстинктивно відчувають: якщо несподівано оступишся, не виключено, що й з тебе посміються. Боязнь бути висміяним сприяє прояву таких якостей характеру, як лицемірство, нечесність [20,54].

На думку автора, дитячий садок надає широкі можливості для розвитку емоційної сфери. Цьому сприяють, по-перше, умови групового співіснування та спільного проживання, по-друге, кваліфікована та своєчасна допомога дитині у нестачі морального розвитку з боку фахівців. Формування гуманних почуттів вирішується тим успішніше, що добріше і справедливіше самі дорослі та їх ставлення до дітей. Вихователь, який не вміє захопити дітей своїми переживаннями, заразити своїми почуттями - поганий вихователь [20,59].

Зупинимось на методах та засобах виховання гуманних основ в умовах ЗДО. Головний напрямок у методиці для дітей раннього віку, зазначає С. Козлова – виявляти по відношенню до дитини любов, ласку, частіше вживати ласкаві слова, погладжування, хвалити малюка за кожен прояв доброзичливості до людей (посміхнувся, віддав іграшку), навчати способам вираження співчуття, уваги (погладити плачучого, подякувати, попрощатися, привітатись і т.д.). Не можна дозволяти дитині виявляти недоброзичливість по відношенню до дорослих та дітей і тим більше підкріплювати ці дії позитивною оцінкою. Дитина дуже сприйнятлива у цьому віці до оцінки дорослого, вона хіба що «промацує» правильність своєї поведінки через цю

оцінку і швидко засвоює, що викликало позитивну реакцію, що – негативну [32,17].

Провідними методами виховання гуманного ставлення людей і природі в дітей молодшого дошкільного віку, на думку Л. Стрількової є приклад дорослих та організація педагогічних ситуацій, у яких дитина вправляється у позитивній поведінці. Ефект названих методів посилюється оцінкою дорослих та його похвалою. Наприклад, ви вийшли взимку з молодшими дошкільнятами на прогулянку і бачите - дуже слизька доріжка веде до дитячого садка: «Погляньте, як слизько! Можуть впасти діти, мами, тата, коли прийдуть по вас.» Виникає питання: «Чи можемо ми щось зробити?». Якщо малюки не знаходять рішення, дорослий пропонує: «Давайте посиплемо стежку піском, тоді ніхто не впаде». Зробивши це, всі разом розмірковують про те, що скажуть батьки та мами, коли побачать, що слизькі доріжки посипані піском. Наприкінці вихователь узагальнює дитячі висловлювання і робить висновок: «Мами та тата скажуть, які у нас ростуть чудові діти, вони дбають про нас». Приклад, показаний вихователем, та організація спільних дій дітей допомагають накопиченню позитивного досвіду [61,37].

На наступному етапі виховання гуманного ставлення до людей та природи – цей етап, як правило, збігається з віком 4-5 років, зазначає Л. Стрількова, - відбувається поступове усвідомлення дитиною моральних цінностей. Він здатний до елементарного узагальнення особистого досвіду, накопиченого у ранньому віці. Закріплюються уявлення про характер та способи прояву позитивного ставлення до дорослих, дітей, природи. Головними залишаються спільна діяльність із дорослими, роз'яснення дорослого, організація практики поведінки. Ситуації конструюються вихователем як ігрових, імітаційних ситуацій реального практичного досвіду і умовні ситуації вербального плану. Необхідно, щоб їхній сенс був зрозумілий кожній дитині, близький її особистому досвіду, викликав емоційний відгук і спонукав до прояву активних дій. Вихователь організує

ситуації, що вимагають від дітей активного співчуття, допомоги, турботи: допомогти ляльці, нагодувати голодного цуценя, побудувати будиночок для їжачка тощо. Успіх залежить від того, наскільки зміст співпадає з досвідом дітей, їхніми життєвими враженнями. Діти підключаються до вирішення проблеми: вони не лише обговорюють, але й здійснюють практично необхідні дії [61,39].

За словами Т. Комарової, щоб виховати у дітей співчуття, бажання зробити хороший вчинок, викликати у них сором, каяття, коли вчинив погано, важливо знайти такі прийоми, які ніби ставили дитину на місце іншої, постраждалої, змушували її переживати те, що переживає інший. Велике значення має тут художня література, мистецтво. Позитивні персонажі та герої художніх творів викликають у дітей симпатію, почуття радості, бажання наслідувати їх. Часто герої оповідань і казок переживають від того, що завдали іншим шкоди, мучаться доти, доки виправлять свою провину. Негативні герої, як правило, висміюються, у казках вони позбавляються того, чого завзято прагнули: жадібні – багатства, ліниві та грубі – очікуваної нагороди. І поступово діти починають розуміти, що таке совість, сором, у чому виражається зло. І це також одна з умов виховання гуманних почуттів. Завдання виховання доброзичливого ставлення до оточуючих цьому етапі вважатимуться виконаною, якщо в дитини виникають елементарні самостійні узагальнення і бажання «бути хорошим», схожим на позитивного героя [34,17].

І. Кононова вважає, що процес формування та розвитку гуманних проявів дуже складний та багатогранний. Він вимагає від вихователів постійного контролю та керівництва. У своїх дослідженнях автор визначає завдання щодо досягнення певних результатів у роботі з формування гуманних відносин до оточуючих:

1) розвивати в дітей молодшого дошкільного віку здатність розуміти стан, настрої оточуючих за виразом особи, інтонації мови, емоціям;

2) стимулювати у дошкільнят позитивні емоції, що виражають почуття доброзичливості та дбайливого ставлення до людей;

3) формувати способи емоційного сприйняття, вміння втішати, надавати допомогу тим, хто її потребує.

Різні автори А. Виноградова, Л. Стрелкова, Л. Пен'євська, В. Білоусова, Р. Буре, Н. Ветлугіна та ін. виділяють безліч засобів виховання гуманних почуттів у дошкільнят. Велике значення мають:

- мистецтво,
- сюжетно-рольова гра,
- догляд за тваринами та рослинами,
- художня література.

Н. Ветлугіна говорить про те, що позитивні персонажі та герої художніх творів викликають у дітей симпатію, почуття радості, бажання наслідувати їх. Виховання співчуття тісно пов'язане з вихованням у дітей доброти, турботи про те, хто потребує допомоги, захисту. Запорукою успішності виховання гуманних почуттів у дітей буде постійна взаємодія із сім'єю [19,39].

На думку А. Виноградової, виховання у дітей доброти починається з виховання в них почуття любові до батьків. Педагог, виховуючи в дітей віком почуття любові та поваги до батьків, лише з конкретних прикладах може пояснити їм, у яких мають виявлятися їх турбота й добре ставлення до дорослим. У дітей треба виховувати також співчуття до старих людей: поступитись старенькій бабусі місце в автобусі, перевести через дорогу, допомогти нести важку сумку. Виховання співчуття тісно пов'язані з вихованням в дітей молодшого дошкільного віку доброго ставлення до молодшим, з турботою до них [20,28].

На думку С. Козлової, дуже важливим засобом виховання гуманних почуттів у дітей є спілкування з тваринами. Постійна практика турботи про тварин та щоденне спілкування з ними зміцнюють гуманні почуття дітей: роблять їх добрішими, уважнішими, привчають до почуття відповідальності

за долю живої істоти. Домашні тварини іноді замінюють дітям спілкування з дорослими під час довгих годин вимушеної самотності. Можливість пограти, поговорити, погладити домашніх тварин просто необхідна дітям, особливо коли дорослі серйозні та зайняті. Діти часто приписують своїм друзям-тваринам людські риси: вони звертаються і розмовляють із нею, як із своїми однолітками. Про ступінь сформованості у дітей глибоких гуманних почуттів до тварин можна судити на основі наступних ознак: інтерес до різних представників тваринного світу, бажання більше дізнатися про їхнє життя, звички; знання та виконання правил спілкування з живою істотою; бажання працювати заради тварини, вміння доглядати його; емоційність сприйняття та спілкування з твариною. Добре, дбайливе, гуманне ставлення дитини до живої істоти - це запорука гуманного ставлення до людей [32,48].

Як зазначає Л.Стрелкова, формування гуманних почуттів у дошкільнят відбувається поступово. Маленькі діти прагнуть добрих вчинків спочатку заради похвали, схвалення дорослих. Поступово звичка чинити добро, робити добро переростає у них у почуття турботи про іншу людину, стає їхньою природною потребою. А співчуття, що виражається в активній, безкорисливій допомозі іншій людині, у турботі про неї, відмови від свого особистого на користь іншої людяності, є одним з перших гуманних почуттів [61,37].

Як зазначає А. Виноградова, всю роботу з формування та розвитку у дошкільнят гуманних якостей необхідно вести разом із батьками:

- повідомляти їм про досягнення та проблеми дітей,
- консультиватися з ними про індивідуальні особливості кожної дитини,
- виявляти походження факторів, що гальмують розвиток,
- навчати самих батьків прийомам та методам морального виховання в сім'ї [20,30].

Таким чином, зробимо висновок, що молодший дошкільний вік характеризується проявом інтересу до однолітка як соціальної істоти,

потенційного партнера по спільній ігровій діяльності; у розвитку здатності до первісного сприйняття переживань і почуттів іншого, виражених у яскравих емоційних та поведінкових проявах; у прагненні слідувати простим і конкретним правилам поведінки щодо однолітка, у спробах самостійного моделювання в умовних та реальних життєвих ситуаціях способів гуманної поведінки, у узагальнених оцінках вчинках інших та своїх власних.

Провідними методами виховання гуманного ставлення дітей молодшого дошкільного віку є *приклад дорослих та організація педагогічних ситуацій*, у яких дитина вправляється у позитивній поведінці. Виділяють безліч засобів виховання гуманних почуттів у дошкільнят: мистецтво, сюжетно-рольова гра, догляд тварин і рослин, художня література.

1.3 Роль казки як засобу формування людяності в дітей віком молодшого дошкільного віку

Провідним засобом виховання дітей дошкільного віку є казка. У духовному збагаченні підростаючого покоління велике значення, на думку К. Ушинського, має ознайомлення з художньою літературою, зокрема з казкою, моральні поняття (чесність, доброта, людинолюбство), що яскраво представлені в образах героїв, закріплюються в реальному житті та взаєминах з близькими людьми, перетворюючись на моральні зразки, якими регулюються бажання та вчинки дитини. Казка, її композиція, яскраве протиставлення добра і зла, фантастичні та визначені за своєю суттю образи, особливі причинно – наслідкові зв'язки та явища, доступні розумінню дитини, - все це робить казку особливо цікавою та хвилюючою для дітей. Вона є незамінним інструментом формування морально здорової дитини [69,112].

В. Сухомлинський також вважав казки духовним багатством педагогіки, вважав їх одним із засобів духовного виховання дітей. Він акцентував увагу на необхідності розповідати і читати дітям казки, «тому що

в них не тільки мудра думка, а й найтонше емоційне забарвлення слова, емоційне збудження, радість і смуток, захоплення або подив, викликані яскравим повнокровним чином казки, ті самі точні душевні поштовхи. , які ми пробуджуємо в дитині ... «[62,65].

За словами М. Коніна, казка вдихає в душу дитини чутливість до найтонших відтінків думки інших людей. Образна мова казок зачіпає дитину, пробуджує почуття власної гідності, стверджує поняття про добро і зло, справедливість і несправедливість [27,90].

На думку А.Сафонові, витоки гуманного виховання - у розповіді та читанні казок, виховання через серце, виховання через душу дитини. Казка завдяки своїй невимушеності викладу, прозорості образів, назавжди залишає незабутній слід у дитячій душі [57, 38].

Багато вчених, серед яких В. Анікін, Т. Комарова, Л. Стрелкова, А. Усова, Л. Фесюкова говорять про те, що сприйняття казки дуже впливає на емоційний розвиток дітей, процес ознайомлення з казкою створює реальні психологічні умови для формування гуманної особи дитини.

За словами В. Анікіна [5], у всі часи казка сприяла розвитку позитивних міжособистісних відносин, соціальних умінь та навичок поведінки, а також моральних якостей дитині, які визначають її внутрішній світ. При цьому казка залишається одним із найдоступніших засобів для розвитку дитини, яку за всіх часів використовували і педагоги, і батьки.

Н. Виноградова [20], зазначає, що дошкільний вік – вік казки. І тут дитина проявляє сильний потяг до всього казкового, незвичайного, чудового. Дитину в казках полонять несподівана удача і щаслива доля простих, скромних, близьких дітям своєю наївністю та простодушністю героїв, чудові перетворення жаб, лебедів у прекрасних царевень, кара, що осягає злих, зарозумілих гордеців, заздрісних старих царів. Близька і мила їм сама мова казки, її стиль, простота і виразність, яскравість і наочність образів, розмаїття порівнянь повторень, які так властиві мовленню дитини. Якщо казка вдало

обрана, якщо вона природно і водночас виразно розказана, можна бути впевненим, що вона знайде у дітях чуйних, уважних слухачів.

У педагогіці, зазначає О. Пахомова, склалася певна класифікація казок, однорідних за складом персонажів, за мотивами та сюжетами, прийомами побудови та іншими стильовими ознаками, що становлять різновиди казкового жанру:

- Казки про тварин (тваринний епос);
- Чарівні (або чудові) казки;
- Соціально - побутові казки;
- Авантюрно – новелістичні казки [51].

Розглянемо докладніше перелічені жанри казок, описані у роботі А.Сафонові [57].

Казки про тварин. У казках про тварин розповідається про зустрічі диких тварин і домашніх, про дружбу звірів, взаємодопомогу, про взаємини тварин і людяності. Так як казки беруть свій початок з давніх часів, коли людина вірила в те, що тварини, як і люди, пересувалися, жили зграями або сім'ями, билися один з одним, боялися один одного, сильнішого. Люди вірили в те, що їхній рід походить від того чи іншого роду тварин чи рослини, тому тварини чи рослини у казках одухотворені. У художній формі казок про тварин - композиція, стиль та мова казок склалися в залежності від їх походження, розвитку та орієнтації на дитячу аудиторію. У казкових образах тварин чітко помічені та відтворені основні звички звірів. Ці риси помічені фантастичною здатністю тварин говорити, ходити один до одного в гості, жити в одній хатинці. Казки про тварин у композиційній побудові прості та доступні для дитячого сприйняття.

Чарівні казки, в них малюється особливий фантастичний світ, що знаходиться десь «у тридесятому царстві, у тридев'ятому государстві». Все, що відбувається там, страшне, таємниче, чудове. Відважний герой долає багатоголового Змія та Коцю безсмертного, люди перетворюються на тварин, птахів, рослини. У казках діють чарівні предмети: чоботи скороходи,

килим – літак, шапка – невидимка. У таких казках відбиваються чаклунства магії: лікують настоями «чудесних» трав, їдять молодильні яблука, окроплюють живою та мертвою водою тощо. У казках герої порушують систему заборон, які раніше служили як застереження від небезпек для своїх родичів і одноплемінників.

Авантюрно - новелістичні казки - це казки про незвичайні, але не чарівні пригоди та події в особистому чи сімейному житті героя. У них розповідається про дивовижні подорожі та небезпеки, забавні і заплутані положення в житті, з яких герой виходить переможцем не за допомогою чарівництва, а завдяки власній спритності, спритності, хитрощі та розуму. Творча фантазія, вигадка у казках цього носить принципово інший характер, ніж у чарівних казках: це стільки фантастичне, скільки просто дивовижне, виняткове, неймовірне. Місцем дії авантюрно - новелістичних казок є не фантастичне «тридев'яте царство, тридев'яте государство», а цілком реальна обстановка, причому зазвичай міська (трактир, багатий будинок і т.д.)

Соціально – побутові казки, зазвичай гумористичного чи сатиричного характеру. За своїм сюжетом, образами та художнім виглядом, вони відрізняються від чарівних казок. Сюжети соціально - побутових казок будуються у тому, що відбувається все неймовірне і нездійсненне у повсякденної (найчастіше сільської) обстановці. У таких казках творча вигадка спрямована на те, щоб висміяти, поставити під сумнів усі уявлення, поняття погляди, які вважаються нормальними в класовому суспільстві. У казках жадібний багатій не стає ще багатшим, а розоряється, бідняк же, навпаки, стає багатієм. У житті пан, поміщик, чиновник, піп знущалися з мужика, наймита, прохача - у казці відбувається навпаки. Герої соціально - побутової казки часто виступають найпростіші люди: бідний мужик, батрак, «майстерня», солдат.

Т. Комарова [34], зазначає, що керуючись казками, дитячий садок знайомить дошкільнят з найкращими казками для дітей і на цій основі вирішує комплекс взаємопов'язаних завдань морального, розумового,

естетичного виховання. Вона приваблює дитину не лише своєю яскравою образною формою, а й змістовим змістом. Необхідно виховувати в дітей віком вибіркове ставлення до творів, вміння орієнтуватися у світі казок. Також потрібно виробити правильне ставлення до казки та читання; виховувати навички спільного слухання, вміння організовано відповідати на запитання та запитувати про прочитане, уважно розглядати ілюстрації, співвідносити їх зі знайомим текстом; виховувати навички акуратного поводження з книгою [34, 58].

Методами формування гуманних почуттів в дітей молодшого дошкільного віку, під час роботи над казкою, на думку А. Усовой [67], будуть ті, які дозволяють поруч із ознайомленням із змістом казки, залучати дітей у діяльність.

Автор виділяє такі *методи роботи з казкою* у молодшому дошкільному віці:

- читання казки вихователем;
- розповідь казки;
- бесіда за казкою;
- дидактичні ігри на матеріалі знайомих казок,
- інсценування казок [67,31].

Розглянемо докладніше запропоновані засоби.

Найпоширеніший метод ознайомлення з казкою, описаний багатьма авторами, як Ш. Амонашвілі, М. Виноградова, А. Сафонова, Л. Стрелкова, - читання вихователя, тобто. дослівна передача тексту. Казки, які є невеликими за обсягом, розповідають дітям напам'ять, тому що при цьому досягається найкращий контакт з дітьми. Більшість творів читають за книгою. Дбайливе поводження з книгою в момент читання є прикладом для дітей.

Під час читання казок, на думку В. Анікіна, використовують такі *прийоми*:

- виразність читання.
- повторність читання

- показ іграшки, ілюстрації, картинки,
- елементи інсценування, руху пальцями, руками [5].

Розповідь казки, тобто вільніша передача тексту. За словами О. Усової, під час розповідання допускаються скорочення тексту, перестановка слів, включення пояснень тощо. Головне у передачі оповідача - виразно розповідати, щоби діти заслуховувалися [67].

Наступний метод – *бесіда за казкою*. Це метод, що часто включає цілий ряд простих прийомів - словесних і наочних.

На думку Л.Стрількової [61], розрізняють вступну (попередню) бесіду до читання та коротку (заклучну) бесіду після читання. Під час заклучної бесіди важливо акцентувати увагу дітей на моральних рисах героїв, на мотивах їх вчинків. У бесідах мають переважати такі питання, відповідь на які вимагала б мотивації оцінок. На заняттях із ознайомлення дітей із казкою застосовуються й технічні засоби навчання. Як прийом використовується прослуховування запису у виконанні артиста.

Для закріплення знань, на думку Л. Фесюкова [70] корисні такі методи, як *дидактичні ігри* на матеріалі знайомих казок. Прикладами дидактичних ігор можуть бути ігри «Відгадай мою казку», «Один починає - інший продовжує», «Звідки я?» (Опис героїв) та інші [70,48].

За словами Л.Стрількової, *драматизація* є однією із форм активного сприйняття казки. У ньому дитина виконує роль казкового персонажа. Залученням дітей до участі у драматизації вдається розвинути у них виразне мовлення, довільну увагу, уяву. Драматизація сприяє вихованню таких рис характеру, як сміливість, впевненість у своїх силах, самостійність, артистичність. Драматизація використовується у поєднанні з іншими прийомами лише після повторного розповідання чи читання, коли діти частково засвоїли зміст казки [61].

За словами Т. Комарової, у роботі з дітьми необхідно інсценувати казку, залучаючи дітей до участі в ігровій діяльності, що імітує взаємини між

казковими героями, останні допомагають дитині увійти у світ людського спілкування [34,29].

На думку Л.Фесюкова, значення драматизації як прийому навчання і в тому, що діти від слухання тексту, невеликого його аналізу переходять до дії та відтворення тексту. Використанням драматизації як прийому ми залучаємо до занять, насамперед, менш активних дітей, таких, які повільніше запам'ятовують текст. Участь у виставі настільного театру активізує навіть мовчазних дітей [70,118].

Використання даних методів та прийомів сприяє розвитку гуманних почуттів у дошкільнят; вчить діям, з допомогою яких здійснюється спілкування.

Педагогічні дослідження дошкільного виховання В. Анікіна, Л. Виноградової, Т. Комарової, А. Сафонової доводять, що вплив казок на розвиток гуманних якостей дітей молодшого дошкільного віку полягає в тому, що в процесі диференціювання уявлень про добро і зло відбувається формування гуманних почуттів та соціальних емоцій і здійснюється послідовний перехід від психофізіологічного рівня їх розвитку до соціального. Однією з найважливіших умов розвитку позитивних моральних якостей дитини є створення дорослими життєрадісної обстановки навколо нього.

При читанні та розігруванні казок, на думку В. Анікіна, особливим успіхом користуються сюжети, в яких йдеться про взаємовиручку, відновлення справедливості (як, наприклад, у казках «Заюшкіна хатинка», «Кіт півень і лисиця», торжество правди над обманом. Лисичка з качалкою», «Вовк і семеро козенят» та ін., про небезпеку зазнайства та прагнення до «легкого хліба» («Заєць-хваста», «Легкий хліб», «Круть і Верть»)) [5].

За словами Т. Комарової [34], такі моральні категорії, як добро і зло, добре і погано, можна і не можна, доцільно формувати своїм власним прикладом, а також за допомогою народних казок, у тому числі про тварин. Ці казки допоможуть показати:

- як дружба допомагає перемогти зло («Зимов'я»);
- як добрі та миролюбні перемагають («Вовк і семеро козенят»);
- що зло карається («Кіт, півень і лисиця», «Заюшкіна хатинка»).

Як зазначає Ст.Анікін, казка активізує уяву дитини, змушує його співпереживати і внутрішньо сприяти персонажам і внаслідок цього співпереживання у дитини з'являються як нові знання і уявлення, а й, що найголовніше, нове емоційне ставлення до оточуючого: до людей, предметів і явищ.

У зв'язку з цим перед дорослими, і насамперед перед вихователями, постають два основні завдання: по-перше, зрозуміти, розібратися в тому, що відчуває малюк, на що спрямовані його переживання, наскільки вони глибокі та серйозні, чи відкрилося йому щось нове у світі почуттів під впливом казки, а якщо ні, то чому; і, по-друге, допомогти дитині повніше висловити, виявити свої почуття, створити йому особливі умови, у яких могли б розвернутися його активність, його сприяння персонажам твору. Тому лише читання казки недостатньо, щоб оцінити, що засвоєно дитиною в емоційно-моральному плані, і щоб допомогти малюкові глибше відчути події та вчинки персонажів. Книга прочитана, але вона ще довго має знаходитися у групі, у сім'ї у вигляді різних ігор, драматизації, розмов. Необхідно створити такі ігрові умови, в яких діти та персонажі ніби зближаться, увійдуть у контакт один з одним. Тоді ті емоції, ті почуття, що виникли у процесі читання, знайдуть вихід та отримають такий розвиток, який визначає педагогічний процес [5, 26].

Малюк добре розуміє, що, наприклад, казка – це щось чудове, хвилююче, що запам'ятовується. Але його потрібно налаштувати на серйозність сприйняття казки, спонукати до відчуття глибини моральних проблем, що є в казці.

А. Сафонова зазначає, що іноді дошкільнята, добре розуміючи умовність художнього твору, як би «усуваються» від нього, від його персонажів, від їхніх бід та страждань. Такий догляд, з одного боку, сприяє збереженню життєрадісного, безтурботного, нічим не затьмареного

емоційного стану; з іншого - діти, не виявляючи чуйності, цим уникають «праці душі». Якщо чуйності у вигляді співчуття умови створюються самим сприйняттям художнього твору, то прояви сприяння в дітей віком немає відповідних умов.

Отже, виходить, що найцінніше, що дає казка виховання гуманності, залишається поза емоційного досвіду дитини. Тому вихователі повинні вміти чітко визначати, що дитина змогла перенести з казки у свій моральний досвід, що змінилося у її емоційній сфері; і важливо створювати оптимальні умови, у яких діти могли б виявити як співчуття, а й реальне сприяння, хоча б у ігрових ситуаціях. Надалі, коли ігри-драматизації будуть освоєні і вихователем, і групою, можна спробувати створити реальні ситуації у групі, які спираються переважно на взаємовідносини та взаємодії дітей у цьому колективі. Інакше висловлюючись, дорослий повинен вміти як розбиратися в мотивах і емоціях дитини, а й управляти ними [57,79].

За словами Л. Стрелкової, недостатньо розвинути у дітей почуття співпереживання біді іншого. Набагато важче навчити дітей радіти успіхам та досягненням інших, особливо однолітків. Ці емоції у виховному значенні важко формуються. Для розвитку таких почуттів можна звернутися до художньої літератури. Спочатку можна звернути увагу дітей на те, як вміють радіти дорослі та діти радостям інших, як карається у казках користь та заздрість. Можна програвати різні моменти казок та інших творів, старанно відбираючи такі, у яких була б безкорислива радість іншого [61,53].

Як зазначає Л.Фесюкова, в художній літературі, особливо в казках, є сюжети, в яких діти опиняються одні, без батьків, описуються випробування та негаразди, які у зв'язку з цим випадають на їхню долю, і дуже емоційно представлені прагнення дітей-персонажів знову знайти будинок та батьків. Педагог у своїй роботі може виділити той факт, що кожен з дітей гаряче і ніжно любий вдома, що їх повернення ввечері з садка з нетерпінням чекають усі домашні, що це безмежне кохання та ніжність треба цінувати та

пам'ятати про те, як погано та самотньо дітям, позбавленим цієї любові [70,27].

За словами В. Анікіна, дитяча література настільки багата і багатогранна, що дозволяє підібрати аналогічні сюжети до будь-яких життєвих ситуацій. Правда, часом вони бувають досить далекі від життєвого досвіду дітей, але в тому й полягають творчий підхід, ініціатива педагога, щоб знайти ті «смилові містки», які б поєднали казку з життям дітей, розповідь із насущними проблемами цієї дитини. А головним принципом залишається прагнення викликати у дитини не тільки співпереживання героям, але й співчуття, настільки активно, щоб воно в свою чергу пробудило імпульс до внутрішнього сприяння; і найважливіше - зуміти створити такі умови (ігрові чи життєві), у яких це внутрішнє сприяння могло реалізуватися. Досвід наданого сприяння, викликаного гарячим почуттям співпереживання і співчуття, не проходить безслідно для особистості, що формується, і від вихователів і батьків цілком залежить, щоб таких емоційних слідів у дитини було як можна, більше [5,28].

Як зазначає Л.Виноградова, систематична робота з виховання гуманних почуттів дітей має здійснюватися з урахуванням вікових особливостей, психіки дітей та основних закономірностей засвоєння ними людського досвіду. Істотними ланками у цій роботі мають стати: розвиток соціальної орієнтації дітей, забезпечення досвіду вирішення ними соціально-моральних завдань та реальна практика діяльності дітей для інших людей. Кожна з цих ланок робить свій специфічний внесок у формуванні особистості дошкільника, в сукупності утворюючи одну з істотних особливостей мистецтва та майстерності виховання підростаючого покоління. Тільки за умови глибокого розуміння соціального значення та наслідків виховання у дітей емоційної чуйності до інших людей, врахування особливостей організації діяльності дітей та керівництва нею за допомогою цілого ряду засобів та прийомів на дитину можливо ефективно вирішувати це завдання в умовах дошкільного виховання [20,117].

Підсумовуючи можна дійти висновку, казка є ефективним засобом формування людяності в дітей молодшого дошкільного віку. Вплив казок на розвиток гуманних якостей дітей молодшого дошкільного віку полягає в тому, що в процесі диференціювання уявлень про добро і зло відбувається формування гуманних почуттів та соціальних емоцій.

Класифікація казок: казки про тварин (тваринний епос); чарівні (або чудові) казки; соціально-побутові казки; авантюрно – новелістичні казки.

Методами роботи з казкою у молодшому дошкільному віці є: читання казки вихователем; розповідання казки; бесіда за казкою; дидактичні ігри на матеріалі знайомих казок, інсценізація казок.

Висновки до розділу I

Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми формування людяності в дітей віком молодшого дошкільного віку дозволив зробити такі висновки:

1. Поняття «гуманність» визначається як зумовлена моральними нормами та цінностями система установок особистості на соціальні об'єкти, яка представлена у свідомості переживаннями співчуття та співпереживання, реалізується у спілкуванні та діяльності в аспектах сприяння, співучасті, допомоги. Мораль - це еталони і норми, якими керуються люди у поведінці, у своїх повсякденних вчинках. Моральні вимоги, норми, звичаї набувають певного обґрунтування як уявлень у тому, як треба людині жити, вести себе у суспільстві. У дослідженнях психологів та педагогів виховання гуманності набуває форм: співпраці та взаємодопомоги, дружби, доброзичливості, позитивних взаємовідносин, чуйності. Формування у дошкільнят гуманності попереджає виникнення таких негативних рис, як байдужість, жорстокість, грубість, егоїзм. Формування гуманності в дітей молодшого дошкільного віку - складний, важкий процес, здійснюваний у закладі дошкільної освіти.

2. Молодший дошкільний вік характеризується проявом інтересу до однолітка як соціальної істоти, потенційного партнера зі спільної ігрової діяльності; у розвитку здатності до первісного сприйняття переживань і почуттів іншого, виражених у яскравих емоційних та поведінкових проявах; у прагненні слідувати простим і конкретним правилам поведінки щодо однолітка, у спробах самостійного моделювання в умовних та реальних життєвих ситуаціях способів гуманної поведінки, у узагальнених оцінках вчинках інших та своїх власних.

Провідними методами виховання гуманного ставлення в дітей віком молодшого віку є приклад дорослих та організація педагогічних ситуацій, у яких дитина вправляється у позитивній поведінці. Виділяють безліч засобів виховання гуманних почуттів у дошкільнят: мистецтво, сюжетно-рольова гра, догляд тварин і рослин, художня література.

3. Казка є ефективним засобом формування людяності в дітей молодшого дошкільного віку. Вплив казок на розвиток гуманних якостей дітей молодшого дошкільного віку полягає в тому, що в процесі диференціювання уявлень про добро і зло відбувається виховання гуманних почуттів та соціальних емоцій. Класифікація казок: казки про тварин (тваринний епос); чарівні (або чудові) казки; соціально – побутові казки; авантюрно – новелістичні казки.

Методами роботи з казкою у молодшому дошкільному віці є: читання казки вихователем; розповідання казки; бесіда за казкою; дидактичні ігри на матеріалі знайомих казок, інсценування казок.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ КАЗКИ.

2.1.Методика діагностики проявів людяності у молодшому дошкільному віці.

У попередньому розділі проаналізовано науково-педагогічну літературу з проблеми формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку, визначено роль казки у вихованні у них людяності.

Мета констатувального експерименту – визначити рівні сформованості у випробуваних елементарних форм людяності та обґрунтувати педагогічні умови ефективного їх формування засобами казок.

Для цього було підібрано дві групи дітей 3-4 років (експериментальна та контрольна група по 25 осіб у кожній): група №1 та група №2. Експериментальна робота проводилася на базі ЗДО «Сонечко» м.Слав'янськ. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 50 дітей, 4 вихователі дошкільного навчального закладу, які взяли участь в експерименті, батьки (25 осіб) дітей експериментальної групи.

Для реалізації мети констатуючого експерименту було підібрано методи діагностики проявів людяності у молодшому дошкільному віці:

Методи та методики, що використовуються для діагностики:

- Методика «Закінчи історію».
- Методика «Сюжетні картинки»
- Спостереження та аналіз за діяльністю дітей.

Опишемо використані нами методики:

1. Методика «Закінчи історію».

Мета: Вивчення усвідомлення дітьми таких моральних рис, як: доброта - агресія; щедрість – жадібність; працьовитість - ліньки; правдивість – брехливість.

Для вивчення були обрані саме ці поняття, тому що з ними дітей знайомлять у дошкільному віці та виконання цих моральних норм найчастіше від них вимагають. Іншими словами, ці моральні якості найбільш знайомі та доступні для розуміння дітей вже у дошкільному віці.

Проведення методики. Дослідження проводиться індивідуально. Дитині говорять наступне: «Я розповідатиму тобі історії, а ти їх закінчи». Після цього дитині читають по черзі чотири історії (довільно).

Історія перша. У дівчинки із кошика на дорогу розсипалися іграшки. Поруч стояв хлопчик. Він підійшов до дівчинки і сказав...

Що сказав хлопчик? Чому? Як вчинив хлопчик? Чому?

Історія друга. Каті на день народження мама подарувала гарну ляльку. Катя почала з нею грати. До неї підійшла її молодша сестра Віра і сказала: «Я теж хочу погратись із цією лялькою». Тоді Катя відповіла.

Що відповіла Катя? Чому? Як вчинила Катя? Чому?

Історія третя. Діти будували місто. Оля не хотіла грати, вона стояла поряд і дивилася, як грають інші. До дітей підійшла вихователька і сказала: «Ми зараз снідатимемо. Пора складати кубики в коробку. Попросіть Олю допомогти вам». Тоді Оля відповіла... Що відповіла Оля? Чому? Як вчинила Оля? Чому?

Історія четверта. Петя та Вова грали разом і зламали гарну, дорогу іграшку. Прийшов тато і спитав: «Хто зламав іграшку?» Тоді Петя відповів...

Що відповів Петя? Чому? Як вчинив Петя? Чому?

Обробка результатів. 1 бал – низький рівень – дитина не може оцінити вчинки дітей.

2 бали - середній рівень; дитина оцінює поведінку дітей як позитивну або негативну (правильну або неправильну, хорошу або погану), але оцінку не мотивує і моральну норму не формулює.

3 бали – достатній рівень - дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дітей, але не мотивує свою оцінку.

4 бали - високий рівень - дитина називає моральну норму, правильно оцінює поведінку дітей і мотивує свою оцінку.

2. Методика «Сюжетні картинки».

Мета: Вивчення людяності дошкільнят.

Дитина має дати моральну оцінку зображеним на малюнку вчинкам, що дозволяє виявити ставлення дітей до цих норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій дитини на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення тощо) на гуманний вчинок та негативна емоційна реакція (осудження, обурення тощо) – на аморальний.

Проведення методики. Дослідження проводиться індивідуально. Дитині говорять: «Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані добрі вчинки, а з іншого - погані. Розповідай і пояснюй, куди ти покладеш кожен картинку і чому».

Картки із ситуаціями представлені у додатку А.

У протоколі фіксуються емоційні реакції дитини, і її пояснення.

Обробка результатів.

1 бал - низький рівень - дитина неправильно розкладає картинки (в одному стосі виявляються картинки із зображенням, як позитивних вчинків, так і негативних), емоційні реакції неадекватні або відсутні.

2 бали - середній рівень - дитина правильно розкладає картинки, але не може обґрунтувати свої дії; емоційні реакції неадекватні.

3 бали - достатній рівень - правильно розкладаючи картинки, дитина доводить свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо.

4 бали - високий рівень - дитина обґрунтовує свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції адекватні, яскраві, виявляються у міміці, активній жестикуляції тощо.

3. Спостереження за діяльністю дітей

Мета: Вивчити навички спілкування дитини з однолітками.

Спостерігаючи за дітьми, ми спробували з'ясувати, які гуманні відносини переважають у сюжетно-рольових іграх: ігри дозволяють простежити особливості взаємовідносин та взаємодій дітей.

Проведення дослідження: За дитиною спостерігали у природних умовах.

Обробка даних. Аналіз протоколів проводили за схемою (кожний пункт – нараховувався 1 бал):

1. Наскільки привітний з однолітками:

- чи сформована звичка вітатися та прощатися;
- чи називає однолітка та імені.
- Чи вживає при зверненні ввічливі слова

2. Наскільки уважний до однолітка:

- помічає його настрій;
- намагається допомогти;
- вміє не відволікати однолітка під час виконання діяльності, не

заважати;

- зважає на його думку або діє тільки у власних інтересах.

3. Конфлікти з однолітками:

- не входить у конфлікти;
- у конфліктних ситуаціях поступається,
- звертається за допомогою до дорослого тощо.

4. Які взаємини переважають у спілкуванні з однолітками:

- рівні по відношенню до всіх дітей;
- доброзичливі;
- відсутні негативні відносини;

Обробка результатів спостереження:

Понад 9 балів – високий рівень розвитку навичок спілкування дитини з однолітками.

7-9 балів – достатній рівень розвитку навичок спілкування дитини з однолітками.

4-6 балів – середній рівень розвитку навичок спілкування дитини з однолітками.

0-3 бали - низький рівень розвитку навичок спілкування дитини з однолітками.

Проаналізувавши відповіді дітей, зробивши аналіз спостережень за діяльністю, провівши аналіз результатів за кожною методикою ми виділили *4 рівні сформованості у дітей людяності:*

1 рівень - *високий*: діти, для яких характерним є прояв готовності допомогти іншим, відгукнутися на їхню біду. У дітей є тенденції до збігу уявлень про гуманні взаємини з реальною поведінкою. У повсякденному житті спілкування цих дітей змістовно, стосунки досить високі.

2 рівень – *достатній*. Діти, котрим характерно обраний вияв готовності допомогти іншим, відгукнутися з їхньої біду. Діти переважно мають тенденції до збігу уявлень про гуманних взаєминах з реальним поведінкою. Прояв чуйності, прагнення допомогти іншим дітям - вибіркоче.

3 рівень-середній: діти з недостатньо стійкими дружніми взаєминами, трохи імпульсивні, рівень моральних уявлень, суджень не високий. Прояв чуйності, прагнення допомогти іншим дітям у них нестійкий.

4 рівень - *низький*: у дітей спостерігається різька розбіжність між словами та вчинками, загальною поведінкою. Характерною рисою є байдуже ставлення до переживань інших. Вони не бачать, коли інший потребує допомоги, підтримки.

2.2.Характеристика рівнів сформованості молодших дошкільнят людяності.

Першим етапом експериментального дослідження став констатувальний експеримент, мета якого – визначити рівні сформованості у молодших дошкільнят людяності.

Завдання констатувального етапу дослідження:

- 1) з'ясувати уявлення дітей про гуманні взаємини;
- 2) визначити рівень сформованості гуманних взаємин у дітей молодшого дошкільного віку;

Перейдемо до аналізу отриманих результатів.

Результати дослідження за методикою «Закінчи історію».

Результати обстеження були занесені до протоколів (додаток Б). Загальні висновки, кількісний та якісний аналіз за даною методикою відображені у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Результати обстеження дітей ЕГ та КГ за методикою «Закінчи історію» (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	16%	35 %	24%	24 %
КГ	20%	35 %	32 %	12 %

За результатами таблиці видно, що досліджуваних нами високий рівень розвитку моральних якостей, як-от: доброта - агресія; щедрість - жадібність виявлено у 16% групи № 1, і в 20% дітей групи № 2.

Достатній рівень розвитку у групах № 1 і № 2 показали по 35%.

Середній рівень за групами 24% у групі № 1 та 32% у групі № 2.

Низькі результати у 24% у групі № 1 та 12% у групі № 2.

Якісний аналіз отриманих результатів показав:

Відповідаючи на перше запитання, діти показали велику активність, самостійність у відносинах. Більшість дітей в обох групах говорили про те, що якби вони помітили, що хтось із дітей розсипав іграшки, то вони допомогли б йому зібрати. Деякі з дітей сформулювали пропоноване словесне звернення до товариша, як вираження співчуття, турботливості: «Подивися, у тебе іграшки впали?»

Відповіді дітей звучали таким чином:

Вихователь: У дівчинки із кошика на дорогу розсипалися іграшки.

Поруч стояв хлопчик. Він підійшов до дівчинки і сказав...

Даша: у тебе іграшки впали! Я допоможу тобі зібрати

Вихователь: Як вчинив хлопчик?

Даша: Добре.

Вихователь: Чому?

Даша: Бо допоміг дівчинці.

Оцінка: Даша оцінила вчинок та назвала моральну норму.

Друге питання утруднило дітей, вони вирішували його формально: якщо це лялька дівчинки, вона повинна їй грати. І тому шукали вихід по лінії пошуків матеріалу, що бракує, забуваючи при цьому про шлях взаємного спілкування, діти пропонували взяти пограти іншу ляльку, або іграшку. Тільки двоє дітей вигадали, що можна грати лялькою разом. Відповіді дітей звучали таким чином:

Вихователь: Каті на день народження мати подарувала гарну ляльку. Катя почала з нею грати. До неї підійшла її молодша сестра Віра і сказала: «Я теж хочу погратись із цією лялькою». Тоді Катя відповіла.

Микита: На, пограйся.

Вихователь: Як вчинила Катя?

Микита: Добре.

Вихователь: Чому?

Микита: Тому, що дала пограти, вона нежадібна.

Оцінка: Микита оцінив вчинок і назвав моральну норму.

Відповідаючи на третє запитання, більшість дітей не замислюючись, сказали, що вона відповіла б, що в іграшки не грала, і не стала прибирати. Лише небагато дітей відповіли, що дівчинка допомогла б прибрати іграшки.

Вихователь: Діти будували місто. Оля не хотіла грати, вона стояла поряд і дивилася, як грають інші. До дітей підійшла вихователька і сказала:

«Ми зараз вечерятимемо. Час складати кубики в коробку. Попросіть Олю допомогти вам». Тоді Оля відповіла... Що відповіла Оля?

Софія: Гаразд, допоможу.

Вихователь: Як вчинила Оля?

Софія: Добре.

Вихователь: Чому?

Софія: Не знаю.

Оцінка: Софія оцінила вчинок, але не пояснила своєї оцінки, моральні якості не сформулювала.

Четверта історія ускладнила дітей найбільше. Деякі діти довго замислювалися над питанням, не могли відповісти або говорили «не знаю». Більшість дітей, не замислюючись, відповідало: «Ні я, я цього не робив тощо». Лише кілька дітей відповіли, що треба сказати правду.

Зразкові відповіді дитини: Вихователь: Петя та Вова грали разом та зламали гарну, дорогу іграшку. Прийшов тато і спитав: «Хто зламав іграшку?» Тоді Петя відповів... Що відповів Петя?

Альоша: Я зламав.

Вихователь: Чому він так сказав?

Альоша: Тому що він зламав. Він був добрий і ніколи не брехав.

Вихователь: Як вчинив Петя?

Альоша: Добре.

Дорослий: Чому?

Альоша: Тому що треба казати правду.

Оцінка: Альоша назвав норму та мотивував її.

Таким чином, уявлення дітей про гуманні взаємовідносини не багаті, через це вони не можуть самі знайти вихід із проблемної ситуації і тому звертаються за допомогою до дорослих. Аналіз результатів констатуючого експерименту за методикою «Закінчи історію» свідчить, що у більшості дітей сформованість моральних якостей на середньому рівні. Діти усвідомлюють такі моральні якості, як доброта – злість, щедрість – жадібність,

працьовитість – лінь, правдивість – брехливість. Вони правильно оцінюють поведінку дітей, називають моральну норму, але можуть мотивувати свою оцінку.

Результати дослідження за методикою «Сюжетні картинки» були занесені до протоколів (додаток В). Загальні висновки, кількісний та якісний аналіз за даною методикою відображені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

*Результати обстеження дітей ЕГ та КГ за методикою
«Сюжетні картинки» (у %)*

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	12%	24 %	32%	32%
КГ	20%	32 %	28 %	12 %

За результатами таблиці видно, що досліджуваних нами групах високий рівень усвідомлення дітьми гуманної поведінки виявлено у 12% дітей групи № 1, і в 20% групи № 2. Достатній рівень розвитку групи № 1 показали 24%, групи № 2 – 32%. Середній рівень: 32% у групі № 1 та 28% у групі № 2. Низькі результати у 32% у групі № 1 та 12% у групі № 2.

Якісний аналіз отриманих результатів показав:

Більшість дітей в обох групах правильно розкладали картинки щодо ситуацій, однак ускладнювалися моральну оцінку зображеним на малюнку вчинків. Деякі діти робили завдання мовчки, не вступаючи у діалог із педагогом, у дітей були відсутні емоційні реакції на моральні норми. Лише деякі діти під час виконання завдання виявляли позитивну емоційну реакцію: посмішка, схвалення тощо. на гуманний вчинок та негативна емоційна реакція: засудження, обурення тощо. - На аморальний.

Результати спостереження та аналіз за діяльністю дітей представлені у додатку Г. У таблиці 2.4 наведено підсумкові результати спостереження за поведінкою дітей у повсякденній діяльності.

Таблиця 2.3

Результати дослідження рівня гуманної поведінки за результатами спостереження в дітей ЕГ та КГ (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	16%	28 %	44%	12%
КГ	24%	36 %	32 %	8 %

За результатами таблиці видно, що досліджуваних нами групах високий рівень гуманної поведінки виявлено у 16% групи № 1, і в 24% дітей групи № 2. Достатній рівень розвитку групи № 1 показали 28% дітей, групи № 2 – 36 %. Середній рівень: 44% у групі №1 та 32% у групі №2. Низькі результати у 12% у групі №1 та 8% у групі №2.

У ході проведення методики було відмічено, що у більшості дітей не сформовано співчуття або воно сформоване дуже погано. Діти не виявляли почуття турботи про свого товариша, не виявляли жодної допомоги одне одному. Лише дві дитини намагалися впоратися із завданнями (наприклад, Катя намагалася допомогти своїм одноліткам, але ніколи не доводила розпочате до кінця, виявляв лише елементи допомоги іншому товаришеві).

Не всі діти ставляться уважно одне до одного, лише ті, хто тісно спілкуються між собою (наприклад, Костя допомагав лише товаришам, з якими він тісно спілкується, не звертаючи на інших жодної уваги). Можна дійти невтішного висновку у тому, що з дітей погано сформовано співчуття і допомогу своїм одноліткам.

Спостерігаючи за іграми, ми спробували з'ясувати, які гуманні відносини переважають в іграх: ігри дозволяють простежити особливості взаємовідносин та взаємодій дітей у сюжетно-рольовій грі.

При розподілі ролей діти, незважаючи на те, що багато хто хотів зайняти провідні ролі, змогли домовитися між собою і шанобливо поставилися до бажань інших. У ході гри відбувалася взаємодія дітей: наприклад, діти, які грають у «Сім'ю», відвідували «Магазин», «Будівельники» заходили в гості до тих, хто грає в «Сім'ю», відвідували «Лікарню», де їм надавали медичну допомогу тощо.

Прагнучи правильно виконати взятую роль у грі, діти були ввічливі, доброзичливі. Наприклад, гра «Магазин», покупець Микита: - «Здрастуйте, мені, будь ласка, морозиво». Продавець Даша В.: «Будь ласка». Виявляють турботу, увагу, співчуття. («Лікарня», лікар Зіна, доброзичливо розмовляє з пацієнтом, заспокоює його). Дотримуються правил моральної поведінки, стають у чергу.

Загалом усі взаємини між дітьми доброзичливі. Але нерідко їхні дії та вчинки позбавлені чуттєвої основи, яка необхідна для виникнення та розвитку різних гуманних взаємин, нерідко виникають конфлікти через невміння дітей співпереживати, поступатися, бути уважними до товаришів. Лише іноді у спостеріганій грі простежувалися справжні гуманні відносини (гра «Магазин» - Данило, не вистачало грошей, щоб купити іграшку, тоді Алеся запропонувала позичити йому грошей, у неї уважне ставлення, вміння зрозуміти становище інших і поставити себе на їхнє місце.) .

Аналіз результатів проведеного дослідження за всіма методиками наведено у додатку Д, у таблиці 2.4 та на діаграмі малюнок 2.1 відображені результати проведеного дослідження.

Рівні сформованості людяності в дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження (у %)

Групи	Рівні
-------	-------

	Високий	Достатній	Середній	Низкий
ЕГ	12%	28 %	32%	28%
КГ	20%	32 %	32 %	16 %

За результатами таблиці та діаграми видно, що досліджуваних нами групах високий рівень людяності виявлено у 12% у групі № 1, і у 20% у групі № 2. Достатній рівень розвитку у групі № 1 показали 28%, у групі № 2 – 32 % дітей. Середній рівень: 32% у групі №1 та 32% у групі №2. Низькі результати у 28% у групі №1 та 16% у групі №2.

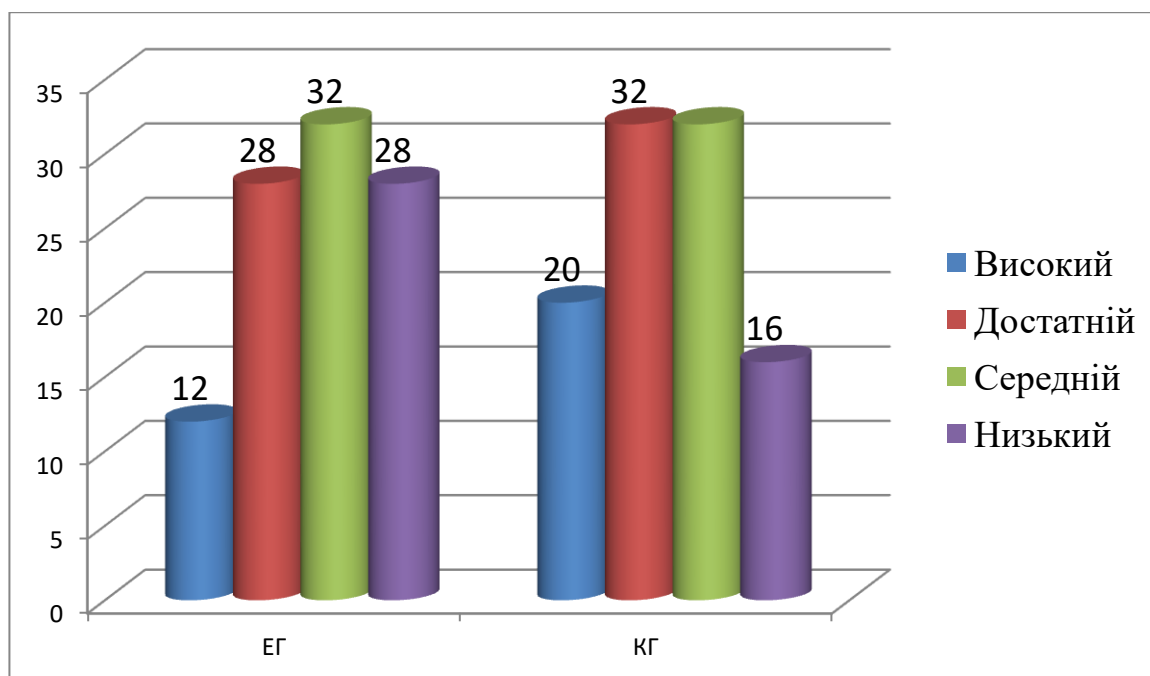

Рис. 2.1 Рівні сформованості людяності в дітей ЕГ та КГ на констатувальному етапі дослідження (у %)

Таким чином, проведене нами дослідження рівнів розвитку людяності дітей молодшого дошкільного віку показало, що більшість дітей в обох групах мають середній рівень розвитку даних якостей, загалом у групах виявлено недостатній рівень розвитку людяності, що говорить про необхідність організованого навчання та виховання дітей з метою розвитку гуманних почуттів. Аналізуючи в цілому розуміння необхідності формування гуманних якостей у дітей дошкільного віку, вихователями та стан сучасної

практики ЗДО можна зробити такі висновки: у ЗДО приділяється увага вирішенню завдань формування гуманних якостей дітей, але робота здійснюється безсистемно і при цьому використовується одноманітні методи та форми роботи.

Результати дослідження також показали, що в групі № 1 досліджувані нами якості дещо нижчі, ніж у групі № 2. тому на етапі експерименту з групою № 2 буде проводитися робота з формування та розвитку людяності засобами казок.

2.3 Використання казки як засобу виховання в дітей молодшого дошкільного віку людяності

На основі отриманих результатів експерименту, констатувального експерименту, нами був намічений план роботи з виховання людяності у дітей молодшого дошкільного віку. На формувальному етапі була систематизована робота з даного напрямку. Задля реалізації плану формувального етапу роботи з дітьми експериментальної групи були використані *такі методи*: відбір літературного матеріалу; проведення ігор – драматизації; настільних ігор за казками; батьківські збори; створення міні – музею книги. У роботі нами було використано народні казки (російські народні казки, українські народні казки та ін.) та казки літературні (російських та зарубіжних авторів).

Важливою умовою вибору тієї чи іншої казки було її відповідність законам побудови казки, відсутність у ній особистісних несвідомих проєкцій автора, можливість програвання найвигадливіших сюжетних варіантів, відкритість матеріалу та доступність мовних конструкцій, актуальність життєвих колізій, класична емоційна схема зав'язки; розробити методичні рекомендації для педагогів по роботі з казкою та створити картотеку казкових творів, що сприяють моральному вихованню.

Ми пропонуємо такі форми організації: ігрові заняття; комплексні заняття; самостійна ігрова діяльність дітей; самостійна продуктивна діяльність дітей; свята.

Як основні методи та прийоми використовуємо: проблемні ситуації та питання; ігрові завдання; ігри - експериментування з предметами та матеріалами; моделювання казкових сюжетів; творчі завдання; пластичні ігри та вправи; елементи драматизації, віршовані казки. Наприклад.

Віршовані творчі казки за мотивами казок В.О.Сухомлинського

«Зайчик і Місяць» (автор Н.С. Голованенко)

Холодно взимку Зайчикові. Вибіг він на узлісся, а вже ніч настала. Мороз тріщить, сніг проти Місяця блищить, холодний вітрець з яру повіває. Сів Зайчик під кущем, простяг лапки до Місяця, просить:

- Місяцю, любий, погрій мене своїми променями, бо довго ще сонечка чекати.

Жалко стало Місяцеві Зайчика, він і говорить:

- Іди полем, полем, я тобі дорогу освітлю, прямуй до великого стогу соломи.

Попрямував Зайчик до стогу соломи, зарився в стіг, виглядає, усміхається до Місяця:

- Спасибі, любий Місяцю, тепер твої промені теплі-теплі.

«Зайчик і Місяць»

Зайчик взимку білий-білий,
В сніг сховався аж по шию,
Щоб не мерзнуть проти ночі,
Місяць-друг відкрив йому очі.
Хоч мороз тріщить сердитий,
Заховавсь під кущ від лиха
Та не гріється сніжком
Знайшов радість під стіжком.

КАЗКА «Зайчик і Горобина»

Засипали сніги землю. Нема чого їсти Зайчикові. Побачив Зайчик червоні ягоди на Горобині. Бігає кругом дерева, а ягоди високо. Просить Зайчик:

- Дай мені, Горобино, одно гроно ягідок.

А Горобина говорить:

- Попроси Вітра, він відірве.

Попросив Зайчик Вітра. Прилетів Вітер, гойдає, трясє Горобину. Відірвалося гроно червоних ягід, впало на сніг. Їсть Зайчик ягоди, дякує Вітрові.

КАЗКА «Зайчик і Горобина»

Настигла Зайчика зима,
Холодна, невесела,
У лісі Горобина чарівна,
На ній – червоні ягоди веселі.
Ти дай мені, будь-ласка, мила
Червоних ягід на обід.
У вітра попроси сміливо,
До ягід особливий має він підхід.

КАЗКА «Равлик»

Під кущем малини живе маленький Равлик. Це такий дивний мандрівник. Живе він у кістяному будиночку. Вилазить крізь маленьке віконечко, виставляє свої м'які рижки, дивиться навкруги оченятами. Якщо немає близько ні сороки-білобоки, ні жука рогатого, Равлик помаленьку лізе під кущ малини. І будиночок несе з собою. Вилізе на листок, дістане солодку ягоду й з'їсть. А як тільки побачить небезпеку, залізе в будиночок і сидить. У кістяному будиночку йому не страшно.

КАЗКА «Равлик»

Має кістяну хатину,
 Носить крізь її і всюди.
 Полюбляє ягоди малини,
 Живе там, де близько люди.
 Зачекавши небезпеку:
 Промайне сорока і рогатий жук,
 Знов рушає в путь далеку,
 М'які ріжки ловлять звук.

КАЗКА «Весняний Вітер»

Клен цілу зиму спав. Крізь сон він чув завивання хуртовини і тривожний крик чорного ворона. Холодний вітер гойдав його віти, нагинав їх. Та ось одного сонячного ранку відчув Клен, ніби до нього доторкнулось щось тепле і лагідне. Прокинувся Клен. А то до нього прилинув теплий весняний Вітер.

- Годі спати, – зашептав теплий весняний Вітер. – Я прилетів з далекого краю, від теплого моря. Весна йде полями - завітчалась квітами, красуня. А ластівки на крилах несуть барвисті стрічки.

Ось про що розповів теплий весняний Вітер Кленові. Клен зітхнув, розправив плечі. Зазеленіли бруньки. Бо йде весна-красуня.

КАЗКА «Весняний Вітер»

Цілу зиму Клен проспав,
 Слухав пісенькі зимові,
 Гілочки вітрець ламав,
 Чув крик і галас від ворони.
 Та відчув у теплий день:

Годі спати, прокидайся!
 Навіть ожив старий пень:
 Друже, із весной вітайся!
 Заквітчала все навкруг,
 Клен зітхнув, розправив плечі,
 Скинув зимоньки ланцюг.

Поряд із традиційними засобами для здійснення завдань гуманістичного виховання необхідно використовувати такі виховні технології:

- Уроки Добра і Краси, матеріалом до яких можуть слугувати етичні розповіді Василя Сухомлинського;
- Етичні казки;
- Подорожі до Країни Милосердя;
- Психотехнології (гімнастика почуттів, енергетичні вправи «Жива вода», «Серце на долоні», «Тепло рук друга»);
- Ігрові технології («Квітка доброти», «Дзвіночки совісті», «Промінчики людяності»);
- Ситуації морального вибору (порівняльні, оцінювальні, проблемні);
- Складання родового дерева, розгляд фотознімків, документів, листів та інших родинних реліквій;
- Діагностичні методики («Моя сім'я», «Життя», «Добро», театралізовані вистави «Гостини», «Відвідини хворого», «Вітання з Днем народження»).

Протягом тематичного тижня «стежинами душевності, людяності і добра» з дітьми було проведено заняття з використанням таких казок:

«Лисичка та Журавель» - виховується доброта, порядність, товарицькість, щирість, гостинність.

«Кирило Кожум'яка» повага до старших, доброта, чуйність, відвага, взаємодопомога. «Федорине горе» - чуйність, доброзичливість, охайність, бережливе ставлення до предметів, які нас оточують.

«Як звірі хату будували» Доброта, порядність, працьовитість, правдивість, охайність.

Також відводиться велика роль педагога у спільній доросло - дитячій діяльності під час роботи з казкою. Вся робота проходить у формі гри, але при цьому зберігаються елементи пізнавального та навчального спілкування.

Роль педагога полягає в тому, щоб відійти від традиційних методів та прийомів роботи з казкою (читання, розповідання, переказ, перегляд вистав, мультфільмів та кінофільмів за казками) та підійти до використання казкового матеріалу нетрадиційно. Це означає, ініціювати в дітей віком вміння нестандартно, оригінально приймати зміст казок, відбивати їх у всіх видах діяльності, і навіть створювати передумови для створення дитиною своєї казки. У цьому враховуємо індивідуальні психофізіологічні особливості дітей; дотримуємося принципу «Від простого - до складного»; створюємо в групі комфортне предметно - просторове розвиваюче середовище.

Важливо не дати дитині готову відповідь, а допомогти знайти цю відповідь разом; хотіти вислухати дитину; посміхатися та використовувати м'які інтонації; перебувати в позиції око - в - око.

Нами було складено *тематичний план роботи з формуванню людяності* з використанням казок у дошкільнят, спираючись на роботу на авторські розробки сучасних педагогів - дослідників.

Розроблена нами програма для дітей молодшого дошкільного віку включає 3 етапи з ускладненням завдань від етапу до етапу, при цьому всі завдання були взаємопов'язані між собою:

I етап. Підготовчий. Мета: Розвивати емоційно-моральну сферу дітей.

II етап Основний. Мета: Формувати у дітей певні якості (людяність, увагу до себе та близьких, волю, емоції) та навички спілкування.

Основний етап включав такі розділи:

- Це я
- Мої вчинки, почуття, настрої
- Дружба
- Добрі справи
- Дитина та дорослі
- Я та моя сім'я
- Добре та погано

III етап. Останній. Мета: Виховувати шанобливе, дбайливе ставлення до світу та людей; розвивати комунікативні можливості.

Заняття проводилися 1 раз на тиждень у другій половині дня. Тривалість підгрупових занять складала 15 – 20 хв., індивідуальних – 10 хв.

Слід зазначити, що з використанням цієї розробки робота з народними та авторськими казками може проводитись з використанням різноманітних стратегій та організаційних форм. Крім занять, це можуть бути різноманітні ігри та вправи, малювання, ліплення, конструювання, творчі завдання із залученням роботи батьків.

Продемонструємо роботу з казкою з прикладу деяких занять.

Мета: Розповідь дітям казки Біанкі «Горобець»)

Мета: Формувати почуття відповідальності за живу істоту, про якому необхідно дбати.

- Розвивати почуття співпереживання живому.

Обладнання: Аудіозапис; магнітофон; макет - гніздечко з пташечком; картинки з моральними ситуаціями «Що таке добре і що таке погано?»; піктограми емоцій (зло, добро, подив); іграшки - кіт в окулярах, Данилко і Сонячний зайчик; піктограма за казкою.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Пісенька про казку - фонограма «Країна Куролесьє».
2. Ігрова ситуація - казка вітає дітей (аудіо запис).
3. Вирішення ситуації разом із Данилком: не горить Сонячний зайчик.

Що трапилося? Що зробити?

4. Будиночок настрою (зло, добро, подив).
5. Робота з картинками за твором «Що таке добре і що таке погано?».
6. Етюд психогімнастики «Жил-був кіт» (гумористичний) з використанням іграшки-кота.
7. Ігровий прийом з гніздечком та горобцем Пудіком.
8. Читання вірша «Що таке добре і що таке погано?».
9. Робота з «драбинкою добра і зла».
10. Розповіді дітей про своїх домашніх вихованців.

Тема: Читання казки «Про дівчинку, яка знайшла свого ведмедика»

Цілі:

- Стимулювати почуття захоплення тим, що створено працею людяності.
- Сприяти емоційній прихильності до іграшки.
- Заохочувати бажання приносити радість оточуючим, викликати бажання робити подарунки близьким.
- Розвивати емпатію.

Обладнання: Книжки А.Л. Барто «Іграшки», С. Чорний «Про дівчинку, яка знайшла свого ведмедика» з ілюстраціями; три портрети з різними емоціями - добрий, злий, байдужий; двостороння лялька Чистюлька-Грязнулька; картинка з піктограмами емоцій (здивування, радість, горе); піктограма за твором.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Зустріч із бабусею Маланьєю.
2. Організаційна гра «Бабуся Маланья».
3. Вправа на добро.
4. Розповідь бабусі Маланьї про свою іграшку, Чистюльку-Грязнульку, пошитою своїми руками.
5. Обігравання ситуації з лялькою.
6. Робота із піктограмами: подив, радість, горе.
7. Робота з книгою А.Л. Барто «Іграшки», декламація знайомих віршів.

8. Питання щодо портретів («Як ти думаєш, хто з них господиня зайчика, ведмедика?» і т.д.).

9. Читання С. Чорний «Про дівчинку, яка знайшла свого ведмедика».

Читання казки В.П. Катаєва «Квітка-семиквітка»)

Цілі:

- Розвивати почуття любові до близьких та турботи про них.
- Надавати дієву допомогу по домашньому господарству.
- Розвивати емпатію, уміння співпереживати.
- Обладнання: Книга-розкладачка «Хто що робить»; ілюстрація - Данилка та Сонячний зайчик на прогулянці; піктограми емоцій (злість, подив, радість, страх); відеокасета з мультфільмом; телевізор + відео; піктограма за казкою.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Вправа формування доброзичливих відносин «Добрі ельфи».
2. Питання по картинці («На прогулянці». Куди поспішає Данилко? Який у нього настрій?).
3. Будиночок настрою (злість, подив, страх, радість).
4. Читання книги або перегляду мультфільму.
5. Питання щодо змісту:
 - від виконання якого бажання Женья зазнала радості?
 - Який вчинок героїні здивував тебе?
 - Що б ти загадав на останню пелюсток?
6. «Лісеня добра і зла».
7. Етюд психогімнастики «Північний полюс».
8. Словесно-дидактична гра «На яких кольорах ще можна загадувати бажання?»

Читання казки У. Діснея «Пригоди маленького оленя»

Цілі:

- Ввести у складний світ добра і зла.

□ Допомогти дітям навчитися співпереживати та робити добрі вчинки з власної волі, помічати біль інших.

Обладнання: Аудіозапис; магнітофон; іграшка-цуценя; схема-ілюстрація за твором; атрибут-шапка «олень»; скриня, кістка (з непрямого матеріалу); карти подорожі.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Ігрова ситуація - казка вітає дітей (аудіо запис).
2. Етюд - організаційна гра «Що за чудо-чудеса».
3. Комунікативна гра «Ласковушка».
4. Виразне читання казки «Пригоди маленького цуценя».
5. Питання щодо змісту:

— Чому четверте цуценя звали постріля?

- Якими словами лаяли цуценя? (Негідник, пустун);

— чи доводилося вам колись рятувати тварин?

7. «Лісеня добра і зла».

8. Етюд психогімнастики «Жадібний пес».

9. Виставка малюнків «Пригоди маленького цуценя».

Читання казки Н.І.Солодке «Заєць-ошуканець»)

Цілі

- Закріпити абетку емоцій.
- Навчити дітей висловлювати судження про вчинки героїв казки.
- Збагачувати досвід дітей вчинками, які можуть порадувати близьких.

Обладнання: Гумові іграшки: лисиця, ведмідь, кролик; книга з ілюстраціями за казкою «Заюшкіна хатинка»; атрибути кістка вовка і лисиці.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Мімічна гра «Передавка».
2. Організаційна гра «Є у нас така гра».
3. Розгляд ілюстрацій за казкою «Заюшкіна хатка».
4. Запитання за казкою:

— чому зайчик повірив лисиці?

— А кому б ви повірили?

- Яка хатинка краще: крижана, дерев'яна, кам'яна чи залізна?

— А що сталося б, якби зайчик вигнав лисичку з крижаної хатинки?

5. Етюд психогімнастики «Зайчик-зайчик, що з тобою?».

6. Виразне читання нової казки «Заєць-ошуканець» з використанням іграшок.

Читання казки О. Толстого «Сокира»

Цілі:

- Закріпити поняття про те, що таке добрі справи.
- Навчати вирішення проблемних ситуацій.
- Виховувати вміння співпереживати.
- Розвивати емпатичну поведінку.

Обладнання: Макет «Дуб», шість табличок з висловлюваннями; ляльки - Лісовичок та Данилка; сова; фішки.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Комунікативна гра «Як і чим можна порадувати близьких».
2. Ігровий прийом з Лісовичком і Данилом. Данилко прибиває таблички на дуб, а Лісовичок його зупиняє.
3. Вправа «Мудра сова дає поради».

Робота з макетом дуба: кожна дитина знімає одне висловлювання з дуба, пояснює його значення прикладами будь-яких своїх вчинків. На дубі можуть бути такі висловлювання:

- Треба бути добрим;
 - Допомогати іншим;
 - шкодувати маленьких;
 - Заступатися за слабких;
 - Слухатися старших;
- добре поводитися в дитячому садку.

4. Виразне читання казки «Сокира».

Читання казки «Зозуля»

Цілі:

- Розвивати почуття любові та турботи про близьких.
- Навчати діючу допомогу по домашньому господарству.
- Формувати вміння аналізувати власні вчинки.
- Розвивати почуття емпатії.

Обладнання: Іграшка-птиця усередині капелюха; коробочка добрих справ; книга казок з ілюстраціями; картинки-схеми за казкою.

Послідовність проведення та методичні прийоми

1. Організаційна гра «Що за чудо-чудеса».
2. Мімічна гра «Не роби так».
3. Читання казки «Зозуля».
4. Робота за картинками-схемами.
5. Запитання дітям:

- про що попереджає вас ця казка?
- чому по тундрі стелиться червоний мох?
- як ви піклуєтесь про свою маму?

9. Знайомство з «коробочкою добрих справ».

Для закріплення казки нами проводилися ігри – драматизації:

Гра - драматизація «Теремок».

Мета:: Стимулювати емоційне сприйняття дітьми казки, поповнювати словник, що відображає емоційний стан людяності; Вчити знаходити виразні засоби у міміці, жестах, інтонаціях; Стимулювати дітей та їхню ініціативу в театралізованій грі.

Гра - драматизація «Курочка Ряба».

Ціль: Стимулювати емоційне сприйняття дітьми казки; вчити знаходити виразні засоби у міміці, жестах, інтонації, русі; виховувати моральні якості у дітях як співчуття, допомога людям похилого віку.

Нами було створено міні-музей книги «Казка, розміщена та підібрана бібліотека казок, що сприяють розвитку людяності. Моральні категорії, як

добро і зло, добре і погано, можна і не можна, доцільно формувати своїм власним прикладом, а також за допомогою казок, у тому числі про тварин.

Використовуючи підібрані нами казки *в міні-музеї*, допоможуть педагогам та батькам показати:

казка «Вовк і семеро козенят» як добрі та миролюбні перемагають;

казка «Кіт, півень і лисиця», «Заюшкіна хатинка» зло карається;

казка «Ріпка» вчить дошкільнят бути дружними, працьовитими;

казка «Маша і ведмідь» застерігає: до лісу одним не можна ходити - можна потрапити в біду, а якщо так сталося - не впадай у відчай, намагайся знайти вихід зі складної ситуації;

казки «Теремок», «Зимов'я звірів» вчать дружити, перемогти зло;

казки «Гуси - лебеді», «Сестриця Оленка і братик Іванко», «Снігуронька», «Терешечка» наказ слухатися батьків, старших;

казка «У страху очі великі» висміюються страх і боягузтво;

казки «Лисиця і журавель», «Лисиця і тетерів», «Лисичка - сестричка і сірий вовк» тощо.- хитрість;

казки «Хаврошечка», «Мороз Іванович», «Царівна - жаба» працьовитість завжди винагороджується;

казки «Чоловік і ведмідь», «Як мужик гусей ділив», «Лисиця і козел» мудрість вихваляється;

казка «Бобове зернятко» заохочується турбота про близьке;

казка «Айога» вчить працьовитості;

казки Г.Х. Андерсена «Дюймовочка» вчить милосердя, співчуття;

казки Е. Успенського «Крокодил Гена» вчить дружбі, турботі про інших;

казки В. Осеева «Заяча шапка» засудження хвастошів; «Добра господарка» привітність;

казки Карім Кайт «Неслухняне мишеня» непослух; «Зачаровані руки» не ламай того, що ти сам не зробив;

казки Е. Пермяк «Мати - мачуха» тільки та матір'ю зветься, яка вигодувала, виховала, виростила; «Щасливий годинник» працєю на благо інших.

Необхідно відзначити особливу роль батьків у роботі з казкою, пояснення важливості казки у розвитку внутрішнього життя дитини, творчості, емоційної сфери, почуттів. Гра та казка не повинні представлятися як тимчасові явища у розвитку дитини.

Нами було проведено *роботу з батьками*:

Тематичні батьківські збори про виховно-освітні можливості казок.

Допомога у створенні міні – музею книги.

Дні відкритих дверей (Батьки можуть разом із дітьми брати участь у іграх, виконувати творчі завдання тощо).

Таким чином, завдання формуючого експерименту було вирішено. В результаті його проведення у дітей були сформовані такі якості як людяність, так само виріс рівень знань щодо формування моральних якостей у дошкільнят із застосуванням та використанням казок. Для перевірки ефективності роботи перейдемо до контрольного етапу експерименту.

2.4 Оцінка ефективності використання казки як засобу виховання у дітей молодшого дошкільного віку людяності

Третім етапом дослідження став контрольний експеримент, у ході якого було проведено повторне діагностування рівня сформованості людяності у молодших дошкільнят у групах з метою виявлення впливу використаних нами педагогічних шляхів на процес виховання людяності у дошкільнят.

Для діагностики використовувалися ті ж завдання, що й на констатувальному етапі.

Методика «Закінчи історію». Результати обстеження були занесені до протоколів (додаток Е). Загальні висновки, кількісний та якісний аналіз за даною методикою відображені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати обстеження дітей ЕГ та КГ за методикою «Закінчи історію» (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	44%	35 %	16%	4 %
КГ	28%	35 %	24 %	12 %

За результатами таблиці видно, що у досліджуваних нами групах високий рівень розвитку моральних якостей, як-от: доброта - агресія; щедрість - жадібність виявлено у 44% дітей групи № 1, і в 28% групи № 2. Достатній рівень розвитку у групах № 1 і № 2 показали по 35%. Середній рівень за групами 16% у групі № 1 та 24% у групі № 2. Низькі результати у 4% у групі № 1 та 12% у групі № 2.

2. *Методика «Сюжетні картинки».* Результати дослідження за методикою «Сюжетні картинки» були занесені до протоколів (додаток Ж). Загальні висновки, кількісний та якісний аналіз за даною методикою відображені у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Результати обстеження дітей ЕГ та КГ за методикою «Сюжетні картинки» (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	32%	44%	20%	4 %
КГ	20%	36 %	28 %	16 %

За результатами таблиці видно, що у досліджуваних нами групах високий рівень усвідомлення дітьми гуманної поведінки виявлено у 32% групи № 1, і в 20% групи № 2. Достатній рівень розвитку групи № 1 показали 44%, групи № 2 – 36%. Середній рівень: 20% у групі № 1 та 28% у групі № 2. Низькі результати у 4% у групі № 1 та 16% у групі № 2.

3. Спостереження за діяльністю дітей. Результати спостереження та аналіз за діяльністю дітей представлені у додатку 3. У таблиці 2.8 наведено підсумкові результати спостереження за поведінкою дітей у повсякденній діяльності.

Результати дослідження рівня гуманної поведінки за результатами спостереження в дітей ЕГ та КГ (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
ЕГ	36 %	40 %	20%	4 %
КГ	28%	24 %	44 %	4 %

За результатами таблиці видно, що у досліджуваних нами групах високий рівень гуманної поведінки виявлено у 30% групи № 1, і в 28% групи № 2. Достатній рівень розвитку групи № 1 показали 39%, групи № 2 – 24% . Середній рівень: 31% у групі №1 та 44% у групі №2. Низькі результати 4% у групі №2.

Аналіз результатів проведеного дослідження за всіма методиками наведено у додатку I, у таблиці 2.9 та на діаграмі малюнок 2.2 відображені результати проведеного дослідження.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості людяності в дітей ЕГ та КГ на контрольному етапі дослідження (у %)

Групи	Рівні			
	Високий	Достатній	Середній	Низький

ЕГ	30 %	39 %	31 %	0
КГ	24%	28 %	44 %	4 %

За результатами таблиці видно, що у досліджуваних нами групах високий рівень людяності виявлено у 36% дітей групи № 1, і в 24% групи № 2. Достатній рівень розвитку групи № 1 показали 36%, групи № 2 – 28% . Середній рівень: 28% у групі № 1 та 44% у групі № 2. Низькі результати у групі № 1 не визначилися, у групі № 2 – 4%.

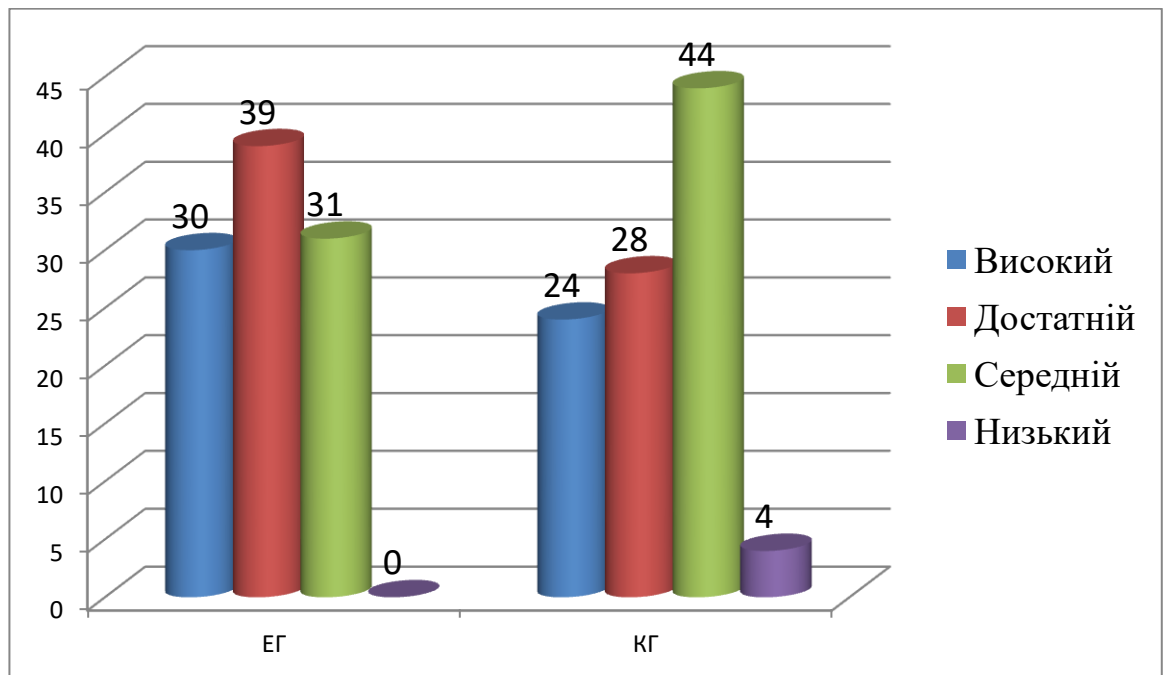

Рис. 2.2 Рівні сформованості людяності в дітей ЕГ та КГ на контрольному етапі дослідження (у %)

В результаті проведених досліджень нами було зафіксовано зміни у рівнях розвитку людяності при організації роботи з формування даних якостей у молодших дошкільнят із використанням казок. В експериментальній групі значно збільшилася кількість дітей з високими та достатніми показниками. Кількість дітей із низьким рівнем – відсутня. У контрольній групі значних змін за даними показниками не відбулося.

Дане дослідження дозволяє зробити висновок про те, що розроблений перспективний план, форми та методи, що застосовуються у процесі виховання людяності молодших дошкільнят, дуже ефективні у формуванні

цих якостей з організацією та застосуванням казок у молодших дошкільнят, що повністю підтверджує гіпотезу: виховання людяності у дошкільнят четвертого - п'ятого року життя з використанням казки як педагогічного засобу, буде більш ефективно за дотримання таких педагогічних умов: оволодіння дитиною смислами моральних понять та цінностей;

- поетапному здійсненні та забезпеченні педагогом наступності змісту та організації морального виховання; розробці методів та прийомів ефективного використання казки з метою формування у дошкільнят прагнення зрозуміти суть моральних вчинків та реалізувати їх; відповідності організаційних і форм взаємодії педагогів і вихованців цілям формування морально-людських цінностей та особистісно значущих орієнтирів.

Висновки до розділу II.

Вивчивши та проаналізувавши науково-педагогічну літературу з проблеми формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку, визначивши роль казки у вихованні людяності дітей ми поставили за мету експерименту – визначити та апробувати педагогічні умови формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку засобами казок.

Для реалізації мети дослідження експериментальна робота проводилася в три етапи: - на першому етапі під час констатувального експерименту проходило діагностування сформованості у молодших дошкільнят людяності у групах №1 та №2; За результатами дослідження видно, що в досліджуваних нами групах більшість дітей мають середній рівень розвитку цих якостей, загалом у групах виявлено недостатній рівень розвитку людяності, що говорить про необхідність організованого навчання та виховання дітей з метою розвитку гуманних почуттів. Аналізуючи в цілому розуміння необхідності формування гуманних якостей у дітей дошкільного віку, вихователями та стан сучасної практики ЗДО можна зробити такі висновки: у ЗДО приділяється увага вирішенню завдань формування гуманних якостей

дітей, але робота здійснюється безсистемно і при цьому використовується одноманітні методи та форми роботи.

Задля реалізації плану роботи з дітьми експериментальної групи були використані такі методи: відбір літературного матеріалу; проведення ігор – драматизації; настільних ігор за казками; батьківські збори; створення міні – музею книги. У роботі нами було використано народні казки (російські народні казки, українські народні казки та ін.) та казки літературні (російських та зарубіжних авторів). Ми пропонували такі форми організації: ігрові заняття; комплексні заняття; самостійна ігрова діяльність дітей; самостійна продуктивна діяльність дітей; свята. Розроблена нами програма для дітей молодшого дошкільного віку включає 3 етапи з ускладненням завдань від етапу до етапу, при цьому всі завдання були взаємопов'язані між собою.

Третім етапом дослідження став контрольний експеримент, під час якого було проведено повторне діагностування сформованості у молодших дошкільнят людяності, який проводився з метою виявлення впливу використаних нами педагогічних шляхів на процес людського ставлення до оточуючих. Дане дослідження дозволило зробити висновок про те, що розроблений перспективний план, форми та методи, що застосовуються у процесі виховання людяності молодших дошкільнят, дуже ефективні у формуванні цих якостей з організацією та застосуванням казок у молодших дошкільнят, що повністю підтверджує гіпотезу: виховання людяності у дошкільнят четвертого - п'ятого року життя з використанням казки як педагогічного засобу, буде більш ефективно за дотримання таких педагогічних умов: оволодіння дитиною смислами моральних понять та цінностей; поетапному здійсненні та забезпеченні педагогом наступності змісту та організації морального виховання; розробці методів та прийомів ефективного використання казки з метою формування у дошкільнят прагнення зрозуміти суть моральних вчинків та реалізувати їх; відповідності

організаційних і форм взаємодії педагогів і вихованців цілям формування морально-людських цінностей та особистісно значущих орієнтирів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, щодо проблеми формування людяності в дітей молодшого дошкільного віку засобами казок, дозволило зробити такі висновки:

Поняття «гуманність» визначається як обумовлена моральними нормами та цінностями система установок особистості на соціальні об'єкти, яка представлена у свідомості переживаннями співчуття та співпереживання, реалізується у спілкуванні та діяльності в аспектах сприяння, співучасті, допомоги. Моральні вимоги, норми, звичаї набувають певного обґрунтування як уявлень у тому, як треба людині жити, вести себе у суспільстві.

У дослідженнях психологів та педагогів виховання гуманності набуває форм: співпраці та взаємодопомоги, дружби, доброзичливості, позитивних взаємовідносин, чуйності. Формування у дошкільнят гуманності попереджає виникнення таких негативних рис, як байдужість, жорстокість, грубість, егоїзм. Формування гуманності в дітей віком - складний, важкий і який завжди прямолінійний процес, здійснюваний у дошкільному виховному закладі.

Молодший дошкільний вік характеризується проявом інтересу до однолітка як соціальної істоти, потенційного партнера із спільної ігрової діяльності; у розвитку здатності до первісного сприйняття переживань і почуттів іншого, виражених у яскравих емоційних та поведінкових проявах; у прагненні слідувати простим і конкретним правилам поведінки щодо однолітка, у спробах самостійного моделювання в умовних та реальних життєвих ситуаціях способів гуманної поведінки, у узагальнених оцінках вчинках інших та своїх власних.

Провідними методами виховання гуманного ставлення людей є приклад дорослих, організація педагогічних ситуацій, у яких дитина вправляється у позитивному поведінці, використання казки, ігри-драматизації. Виділяють безліч засобів виховання гуманних почуттів у дошкільнят: мистецтво, сюжетно-рольова гра, догляд тварин і рослин, художня література.

Казка є ефективним засобом формування людяності в дітей віком молодшого дошкільного віку. Вплив казок на розвиток гуманних якостей дітей молодшого дошкільного віку полягає в тому, що в процесі диференціювання уявлень про добро і зло відбувається формування гуманних почуттів та соціальних емоцій.

Вивчивши та проаналізувавши науково-педагогічну літературу з проблеми формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку, визначивши роль казки у вихованні людяності дітей ми поставили за мету експерименту – визначити та апробувати педагогічні умови формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку засобами казок.

На першому етапі в ході експерименту проходило діагностування сформованості у молодших дошкільнят людяності. Діагностика показала, що більшість дітей в обох групах мають середній рівень розвитку цих якостей, загалом у групах виявлено недостатній рівень розвитку людяності, що говорить про необхідність організованого навчання та виховання дітей з метою розвитку гуманних почуттів.

Другим етапом дослідження став формувальний експеримент, у ході якого було підібрано та апробовано педагогічні умови роботи з формування людяності у дітей молодшого дошкільного віку засобами казок. Експеримент проводився з експериментальною групою. Задля реалізації плану роботи з дітьми експериментальної групи були використані такі методи: відбір літературного матеріалу; проведення ігор – драматизації; настільних ігор за казками; батьківські збори; створення міні – музею книги. У роботі нами було використано народні казки (авторські казки, українські народні казки.

Розроблена нами програма для дітей молодшого дошкільного віку включала 3 етапи з ускладненням завдань від етапу до етапу, при цьому всі завдання були взаємопов'язані між собою.

Третім етапом дослідження став контрольний експеримент, під час якого було проведено повторне діагностування сформованості у молодших дошкільнят людяності, який проводився з метою виявлення ефективності впливу впроваджених педагогічних умов на процес виховання людяного ставлення до оточуючих. За результатами маємо, що у досліджуваних нами групах високий рівень людяності значно підвищився в дітей експериментальної групи.

Дане дослідження дозволяє зробити висновок про те, що розроблений перспективний план, форми та методи, що застосовувалися і реалізовували педагогічні умови у процесі виховання людяності молодших дошкільнят є ефективними у формуванні цих якостей з організацією та застосуванням казок у молодших дошкільнят, що повністю підтверджує гіпотезу: виховання людяності у дошкільнят четвертого -п'ятого року життя з використанням казки як педагогічного засобу, буде більш ефективно за дотримання таких педагогічних умов: - оволодіння дітьми змістом моральних понять та цінностей; використання казки з метою вправлення дітей в моральній поведінці; узгодження виховних впливів у закладі дошкільної освіти й сім'ї, розробці методів та прийомів ефективного використання казки з метою формування у дошкільнят прагнення зрозуміти суть моральних вчинків та реалізувати їх; відповідності організаційних і форм взаємодії педагогів і вихованців цілям формування морально-людських цінностей та особистісно значущих орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амонашвили Ш. А. Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно-личностной педагогики / Шалва Александрович Амонашвили. – Москва : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1998. – 80 с. 124
2. Артемова Л. В. Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре / Любовь Викторовна Артемова. – К. : Вища школа, 1988. – 160 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богуш; авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. – К., 2012. – Спецвип. журн. «Вихователь-методист дошкільного закладу». – 30 с.
4. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошк. віку / упоряд. Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 340 с.
5. Бех Д. І. Виховання особистості : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
6. Богуш А. М. Довкілля: для дітей дошкільного віку : [метод. посіб. для вихователів дитсадків та батьків] / А. М. Богуш, В. Р. Ільченко. – Полтава : НМЦІЗО, 2003. – Ч. 2. – 76 с.
7. Впевнений старт : [програма розвитку дітей старшого дошкільного віку] / кер. проекту М. Б. Жебровський; авт. кол.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 104 с.
8. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский ; ред. В. В. Давыдов. – Москва : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
9. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства / Олена Іванівна Галян // Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. – Дрогобич, 2009. – С. 64–76.

10. Гальперин П. Я. Лекции по психологии : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Петр Яковлевич Гальперин. – Москва : Книжный дом «Университет» : Высшая школа, 2002. – 400 с.
11. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / Василий Васильевич Давыдов. – Москва : Директ-Медиа Паблишинг, 2008. – 613 с.
12. Деревянко Р. И. Особенности мотивов общения со взрослыми и сверстниками у дошкольников : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук / Р. И. Деревянко. – Москва, 1983. – 27 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.childpsy.ru/dissertations/id/18375.php?sphrase_id=209147
13. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 629 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>
14. Дитина : [програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк, К. І. Волинець]. – 3-тє вид., доопр. і доп. – К. : Вид-во Київського університету імені Бориса Грінченка, 2012. – 492 с.
15. Дитина в дошкільні роки : [комплексна додаткова освітня програма / авт. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій]. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2011. – 188 с. 120
16. Дятленко Н. М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. М. Дятленко ; Київський міський педагогічний ун-т ім. Б. Д. Грінченка. – К., 2002. – 20 с.
17. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
18. Журавлики: Казки, вірші, оповідання, народні пісеньки, загадки / уклад. Г. Ю. Рогінська. – Харків : ПП «Поляков В. К.», 2005. – 384 с.; іл.
19. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. І. Заболоцька; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2013. – 20 с.

20. Залізняк А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Залізняк ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2009. – 20 с.

21. Зубрицька-Макота В. І. Психологічні умови формування уявлень про моральні норми у дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. І. Зубрицька-Макота; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

22. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / О. І. Кисельова ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 21 с.

23. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Л. Кононко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 37 с.

24. Конфуций. Изречения / Конфуций ; перевод, предисл. и комментарий. И. И. Семенов. – Москва : Изд-во МГУ, 1994. – 128 с.

25. Кошелівська О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / О. І. Кошелівська ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 20 с.

26. Криничка. Зб. творів для читання наймолодшим / упоряд.: Л. А. Грицюк, М. І. Каратаєва. – 2-ге вид. зі змін. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 128 с.
27. Кришталеве джерельце: Хрестоматія для позакласного читання / ред.-упоряд. Н. В. Кир'ян. – К. : Кобза, 2001. – 416 с.
28. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : [навч. посіб.] / В. А. Кручек. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 273 с.
29. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : [монограф.] / Віра Ульянівна Кузьменко. – К. : НПУ, 2005. – 354 с.
30. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.
31. Лаврентьєва Г. П. Джерела доброти : [навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми в дошкільних закладах, школі та сім'ї] / Г. П. Лаврентьєва. – К. : А.С.К., 1997. – 304 с.
32. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. К. Котирло та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 168 с.
33. Лапченко І. О. Емоційне ставлення до себе та ровесників як чинник особистісного розвитку дитини дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. О. Лапченко ; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с
34. Ластівки: Казки, оповідання, скоромовки : [хрестоматія для позакласного читання] / уклад. Г. Ю. Рогінська. – Харків: Ранок-НТ, 2002. – 384 с. 122
35. Лохвицька Л. В. Дошкільна освіта: історія і сьогодення : [довідник] / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 208 с.

36. Лохвицька Л. В. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до процесу морального виховання дітей / Л. В. Лохвицька // Рідна школа. – 2012. – № 12. – С. 70–74.
37. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах : [навч.-метод. посіб.] / Любов Лохвицька. – К. : ТОВ Ред. газет з дошк. та поч. освіти, 2013. – 80 с. – (Бібліотека «Шкільного світу», серія «Бібліотечка програми «Дитина»»)
38. Лохвицкая Л. В. Методический инструментарий нравственного воспитания дошкольников / Л. В. Лохвицкая // Детский сад от А до Я. – 2013. – № 5. – С. 126–145.
39. Лохвицкая Л. В. Современные подходы к нравственному воспитанию дошкольников / Л. В. Лохвицкая // Современный детский сад. – 2012. – № 7. – С. 66–71.
40. Макаренко А. С. О воспитании / Антон Семенович Макаренко ; сост. и автор вступ. статьи В. С. Хелемендик. – 2-е изд. перераб. и доп. – Москва : Политиздат, 1990. – 415 с.
41. Мої улюблені вірші / уклад.: В. І. Паронова. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. – 288 с.
42. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012– 2021 роки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>
43. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : [монограф.] / Роман Володимирович Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с.
44. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : [навч.-метод. посіб.] / Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
45. Петровский А. В. О психологии личности / А. В. Петровский ; ред. О. Г. Сverdлова. – Москва : Знание, 1971. – 64 с.

46. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология / Жан Пиаже ; ред.-сост. В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин. – [пер. с фр.]. – Москва : Просвещение, 1994. – 659 с. 125
47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл.] / Тамара Іллівна Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с. (Серія «Альма-матер».)
48. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників : [навч. посіб.] / Тамара Іллівна Поніманська. – К. : Вища школа, 1993. – 111 с.
49. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю. О. Приходько ; Український держ. педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 45 с.
50. Про дошкільну освіту : Закон України. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2001. – 56 с. (С. 4–33.) 123
51. Провозюк Г. Г. Дитина – диво світу / Г. Г. Провозюк, П. І. Білоус, Г. Ф. Яцук. – Тернопіль : Мандрівець, 2001. – 72 с.
52. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Рэнсом Роджерс; [пер. с англ.]. – Москва : Издательская группа «Прогресс»; «Универс», 1994. – 480 с.
53. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии».)
54. Русова С. Вибрані педагогічні твори / Софія Русова ; упоряд. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
55. Соціальний розвиток дитини (старший дошкільний вік) / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська, О. А. Козлюк, Л. І. Кузьмук. – К. : Генеза, 2013. – 88 с.

56. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. – Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – 670 с.
57. Талызина Н. Ф. Сущность деятельностного подхода в психологии / Нина Федоровна Талызина // Методология и история психологии. – 2007. – Т. 2. – № 4. – С. 157–162.
58. Українська мозаїка: посібник-хрестоматія : [книга для читання в дошкільному закладі та родинному колі] / упоряд.: О. П. Долинна, О. В. Низковська, Н. І. Вакуленко, О. А. Копейкіна. – К. : АВДІ, 2008. – 376 с.: іл.
59. Українське дошкілля : [програма розвитку дитини дошкільного віку] / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.
60. Українське дошкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / упоряд. Н. і О. Зінкевич ; передм. А. Погрібного. – К. : Смолоскип, 2003. – 550 с.
61. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Т. С. Фасолько ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2000. – 18 с.
62. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : [навч. посіб.] / упоряд. З. Н. Борисова, В. У. Кузьменко ; заг. ред. З. Н. Борисова. – К. : Вища школа, 2004. – 511 с.: іл.
63. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детских возрастах / Даниил Борисович Эльконин ; ред. и вступ. стат. Давида Иосифовича Фельдштейна. – Москва : Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 417 с.
64. DeVries R. Moral Classrooms, Moral Children: Creating a Constructivist Atmosphere in Early Education / Rheta DeVries, Betty Zan. – New York : Published by Teachers College Columbia University Press, 1994. – 274 p.

65. Gray J. Children Are from Heaven: Positive Parenting Skills for Raising Cooperative, Confident, and Compassionate Children / John Gray. – New York : Harper Collins Publishers, 2000. – 357 p.

Консультація для вихователів

Виховання людяності – проблема сучасності

Педагогіка кордоцентризму В. О. Сухомлинського

У морально-етичній площині сучасного динамічного суспільства чимало проблем пов'язано зі стрімким, напруженим стилем життя: руйнуються усталені, традиційні взаємини, морально-етичні принципи. Спостерігається певна суперечність між формальним проголошенням людяності найвищою цінністю суспільства та реальним, далеко не гуманним, ставленням суспільства до неї і самих людей одне до одного. Тож сьогодні першочерговим завданням кожного педагога є виховання людяності, високих моральних рис, гуманності юної особистості, яка творитиме майбутнє. Про це читайте у статті.

Кордоцентризм — філософія серця. Наші почуття і помисли проявляються в діях, і саме за діями про них і судять. Давня мудрість стверджує: у людині поєднуються розум, серце і воля. Життя розуму дає їй інтелект, життя серця — емоції, життя волі — дії, вчинки.

Так звана філософія серця — кордоцентризм (від лат. *cor* — серце) — це світоглядна парадигма класичної української філософії, обґрунтована свого часу Григорієм Сковородою, розвинута в афективному кордоцентризмі Тараса Шевченка і Пантелеймона Куліша і практично втілена у виховній педагогіці серця Василя Сухомлинського.

Виразник ідей гуманізму і просвітництва Григорій Сковорода визначав філософію як любов до мудрості, що «...скеровує усе коло діл своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, як голові всього. Коли дух веселий, думки спокійні, серце мирне — то й усе світле, щасливе, блаженне».

За філософією Г. Сковороди, серце — найважливіший осередок психіки. «Всяк є тим, чим є серце в нім. Вовче серце є щирий вовк, хоча лице й не вовче...» — вважав мандрівний філософ.

Г. Сковорода добре знав «серця» різних типів людей свого часу. З обуренням викривав хабарників, грабіжників, лицемірів, розпусників.

У вченні кордоцентризму емоційне, чуттєве начало переважає над раціональним. Під сердечністю розуміють почуття, любов до людей, емпатію. Хоч сам Г. Сковорода у своєму кордоцентризмі був не зовсім послідовним, оскільки ототожнював розум і серце, стверджуючи: «Думка є головною нашою точкою і середньою. А тому-то вона часто й серцем називається».

»Роби те, до чого народжений»

Кордоцентризм об'єднує багато філософських і педагогічних ідей. Головна з них — положення про те, що людина народжується двічі: фізично — від матері і духовно — від соціуму та його цінностей.

Серцевиною кордоцентризму є етико-моральне вчення про людину, її щастя та шляхи його досягнення, про благо, добро і зло, сенс життя. Досягти щастя можливо лише у праці за покликанням. «Роби те, до чого народжений», — учив Г. Сковорода. Мірилом моральності людяності він вважав совість, а моральні чесноти її, — переконував він, — виростають насамперед з любові до інших людей, а також з праці, яка дає їм користь.

Духовно-філософська доктрина кордоцентризму Сковороди дістала своє відображення в його літературних творах — байках, притчах, афоризмах, філософських трактатах. У метафоричній, образній формі автор розглядає в них проблеми людської моралі та етики («Орел і Черепаха», «Бджола і Шершень», «Вбогий Жайворонок» та ін.).

Ідеї кордоцентризму творчо розвинув у своїй гуманістичній педагогіці В. О. Сухомлинський, про що свідчать навіть назви кордоцентричного спрямування багатьох його праць, а саме: «Серце віддаю дітям»,

«Народження громадянина» (як друге, соціальне народження), «Педагогіка серця», «Як любити дітей» та ін.

Джерелом педагогіки Сухомлинського, як і вчення Сковороди, була українська народна педагогіка зі світом її духовних цінностей, моральних чеснот, сімейно-родинних традицій, багатством духовної культури. Зрозуміти людину поза аналізом її внутрішнього, душевного і духовного, світу неможливо. Центром «внутрішнього» єства людяності, її особистості у вченні Сухомлинського є «серце» як символ її внутрішнього світу.

«Серце», за Сухомлинським, — осередок віри, любові, надії, рушійна сила всіх пізнавальних дій людяності, її прагнень до гармонізації та налагодження взаємин з іншими людьми. Такий підхід свідчить про визнання видатним педагогом пріоритету емоційно-почуттєвого життя особистості, оскільки саме почуття — це явища найбільш внутрішні, найбільш суб'єктивні, найменше пов'язані з предметністю.

Українська душа, вважав Василь Олександрович, визначається своїм емоційно-почуттєвим характером, кордоцентричністю, інтуїтивізмом, особливим сердечним єднанням з природою. Достеменно відомо: саме природа була у мудрого педагога і об'єктом різнобічного пізнання, і засобом зміцнення та розвитку духовних і фізичних сил дитини, і школою морального зростання.

Щастя — будівля, споруджена власною працею рук і душі

Серцевина педагогіки В. Сухомлинського — моральне виховання особистості. Його мету він визначає досить співзвучно до кордоцентричних концептів Г. Сковороди, а саме — забезпечити кожній дитині щастя особистого духовного життя — і додає: щастя неможливе без повноти внутрішнього духовного світу, без радості праці й творчості, без переживання почуття власної гідності, честі, гордості.

У книжці «Батьківська педагогіка» є публікація «У чому щастя наших дітей», в якій Василь Олександрович пояснює: «щастя — це суто людське поняття, витвір самої людяності, його неможливо ні передати, ні отримати в

спадщину. Це — не чудова жар-птиця, яку можна просто зловити, а реальна будівля, яку треба спорудити тільки власною працею рук і душі». Василь Олександрович закликає батьків бути мудрими наставниками своїх дітей, розрізняти справжнє й споживацьке щастя, розуміти небезпеку «загодовування» дітей щастям, благами у готовому вигляді, бо ж це може призводити до нещастя.

«Нещастя починаються з неробства», — вважав великий педагог.

Саме тому в педагогіці В.О.Сухомлинського праця, олюднена, одухотворена прагненням дарувати добро й радість людям, така, що виховує культуру людських бажань, є могутньою виховною силою.

»На чортополосі не розквітне троянда»

Безмежне поле для докладання дитячої праці — створення малюком чогось доброго для людей, їхнього благополуччя. Праця стає справжнім творцем доброчинності особистості, коли в ній культивується ціннісне ставлення до людей і до самої себе. Першооснова цього — ставлення дітей до батьків. Воно може бути різним, залежно від того, чим воно зумовлене. Якщо дитина прагне тільки задовольняти власні потреби, в неї розвиваються споживацьке ставлення, підвищені вимоги до батьків і майже повністю відсутні вимоги до себе. Саме так зароджуються лінощі, неробство, дармоїдство, безсердечність, байдужість, духовна порожнеча, егоїзм. «Ніякі чесноти, — переконує Сухомлинський, — не знайдуть місця в серці, жорстокому до своєї матері. На чортополосі не розквітне троянда».

Григорій Сковорода свого часу стверджував: моральний розвиток дитини має спиратися насамперед на її вдячність батькам. І Василь Сухомлинський також переконував, що коріння моральності закладається в сім'ї, що люди з кам'яним серцем найчастіше виростають саме в тих сім'ях, де батьки віддають дітям усе і не вимагають від них нічого. Діти, таким чином, стають бездушними споживачами радощів, навіть і не замислюючись про те, звідки та радість прийшла і якою ціною завойована. Так і з'являються паростки байдужості і безсердечності.

Праця — наймудріший вихователь

Помиляються батьки, які гадають, що найбільше щастя дитинства — безтурботність, втіха, радісне життя. Споживацьким радощам і безтурботності Сухомлинський протиставляє радість праці — радість створення матеріальних і духовних цінностей, працю душі.

Щоб дитина не стала тільки споживачем матеріальних та духовних благ, важливо змалечку прилучати, що є наймудрішим вихователем, Малюк має переконатися: саме в праці створюються всі життєві блага та пізнаються найважливіші життєві цінності: гідність, честь, совість, обов'язок, щастя. Коли дитина бачить результати своєї праці, вона усвідомлює себе творцем, переживає гордість за створення маленьких благ, насамперед для рідних і близьких людей — батька, матері, бабусі, дідуся, молодших братиків і сестричок.

Йдеться про формування шанобливого ставлення до праці людей, виховання вже в маленьких дітей переконання, що праця — це важка справа, яка за жодних умов не може бути легкою. І саме тому все, що здобувається власними силами, особливо цінується особистістю і викликає почуття гордості та самоцінності власного «Я».

Як же зробити звичайну побутову працю в сім'ї або в дошкільному навчальному закладі бажаною, цікавою, цінною з виховного погляду? Тут може допомогти гра — провідний вид діяльності дитини. Наприклад, удома можна пограти в «Трудову лотерею», перетворивши відповідальну роботу — прибирання, приготування їжі, прання, ходіння до магазину — на цікаву гру. Грають усі — й дорослі, й малі. Що випало, те й роби якісно, відповідально та отримуй приз, заробляй бонуси. У такій ситуації дитина, лишаючись дитиною, звільняється від ролі дитини, переймається відповідальністю, прагне працювати нарівні з усіма, докладаючи фізичних і моральних зусиль.

Олюднювати дитячі почуття На особливу увагу заслуговує ідея В. О. Сухомлинського про формування в дітей гуманістичної життєвої позиції — оптимістичного світосприймання, позитивного сприйняття себе та інших

людей, виховання співчуття, співпереживання, бажання робити добрі справи. Дитяче серце, — вважав великий педагог, глибокий психолог, — чутливе до заклику творити красу й радість для людей, аби тільки за закликами була праця дитини, її душі і серця, створення добра для людей, яке повертається добром для власної душі.

Філософією доброти і людяності пройняті всі літературні твори талановитого педагога, звернені до дітей, спрямовані на те, щоб олюднювати дитячі почуття, думки, ставлення до людських цінностей. Так, в оповіданні «Іменини» як спонукання до роздумів звучить для маленьких читачів запитання матері до доньки: «Підлога буде чиста, а душа?»; «Хай я буду ваша, бабусю», — щиросердо звертається дівчинка до самотньої бабусі в однойменному оповіданні. «Радіє бабуся Марія. Дякує нам...», — думають діти з оповідання «Протоптали доріжку»; «Будемо переносити хату», — звертається до синів батько в оповіданні «Дуб під вікном». Про здатність дітей розуміти емоції та почуття найрідніших людей — матері, батька — співчувати, допомагати їм ідеться в оповіданнях: «Кому іти по дрова?», «Чому мама тепер плаче?», «Татусеві очі».

Гуманним має бути найближче середовище

Найбільше пройнята кордоцен- тричними думками «Батьківська педагогіка», в якій переконливо звучать гуманістичні мотиви у підходах до виховання дітей у сім'ї. Навіть назви публікацій вже самі по собі спонукають батьків замислитися: «Кому віддає тепло свого серця твій син?», «Чи знає серце твого сина радість піклування про дитину?», «Нехай увійде в серце твого сина краса праці», «Нехай живе в серцях наших синів краса пізнання світу», «Нехай буде у вашого сина добре серце», «Добре почуття — джерело людяності», «Нехай чистим і щедрим буде джерело в серці вашого сина». Тут викладено важливі педагогічні міркування для батьків і педагогів про те, що дитяча доброта не може бути знеособленою, знелюдненою, а серце малюка не може стати добрим, якщо немає чогось або когось — рослини, тварини, людяності — в які він вкладатиме свої душевні сили.

В основу виховання людяності В. О. Сухомлинський ставить здорове моральне середовище і його вплив на молоде покоління. Дитина дуже рано засвоює систему взаємин у середовищі, де живе. Безпосередньо сприймаючи емоційну атмосферу в сім'ї, наслідуючи дорослих, вона переймає їхні ціннісні орієнтації, ставлення до людей, навколишнього світу в цілому. Від батьків залежить адекватність емоційних реакцій їхніх синів і доньок на контакт з людьми. Якщо в соціальному оточенні дитини панує атмосфера чесності, правдивості, людяності, турботи, ласки, доброти, то й діти — чуйні, добрі.

На жаль, у сучасному суспільстві дедалі частіше спостерігається негуманне, жорстоке ставлення до дітей — цієї, по суті, найменш захищеної категорії соціуму. Багато ще є бездомних дітей і таких, які навіть у рідній сім'ї почуваються нікому не потрібними. Ці дітлахи не знають звичайних людських радощів, лагідних обіймів, засинають з тривожними думками про недолюбленість і завдані образи. І в цьому їхня трагедія, моральне нещастя. Вони озлоблюються, зачерствівають серцем, і їхня особиста трагедія перетворюється на суспільну небезпеку морального нещастя молодого покоління.

Душевне спілкування — незамінне

Темпи сучасного життя досить динамічні, а батьки так заклопотані зароблянням матеріальних цінностей, що не мають часу, а почасти й бажання, для повноцінного спілкування з дітьми. А саме ж у ньому народжуються довіра та взаєморозуміння між рідними людьми. Як важливо не втратити цих можливостей у дошкільні, щоб, ставши старшою, дитина не шукала собі інших слухачів і порадників, моральні позиції яких не завжди відповідають принципам людяності та гуманізму.

Про що запитують батьки своїх дітей, забираючи їх з дитсадка? Найчастіше про таке: «Що їли сьогодні?», «Чим займалися?». І майже не чуємо запитань: «Що тебе радувало в садку? Що засмутило? Що доброго ти сьогодні зробив? А інші, що гарне зробили? Хто тобі сьогодні подобався, а

хто — ні? Чому? Вдалим чи ні був цей день для тебе?». А саме такого змісту запитання дуже важливі для розвитку в дітей рефлексії, здатності оцінювати себе та своє життя в соціумі з позицій партнерства та моральних норм.

Емоційно-особистісні контакти дитини з батьками дуже важливі для обох сторін. Дорослі, переймаючись проблемами дитинства, усвідомлюють їх важливість у соціальному становленні сина чи доньки. У дітей виникає довіра до дорослих, бажання поділитися своїми проблемами. Вони привчаються аналізувати свою поведінку і настрій, адекватно оцінювати себе.

Феномен «засушеного серця»

Нині в педагогіці дедалі частіше звучать думки про феномен «засушеного серця». «Втрата почуттів» значною мірою зумовлюється технологізацією життя, що не обминає і дитину. Так, наші малюки багато часу проводять біля телевізора, за комп'ютером, з мобільним телефоном. Це обмежує їхнє спілкування з дорослими та однолітками, блокує чуттєві канали, істотно обмежує можливості щодо збагачення емоційної сфери, набуття соціального морально-етичного досвіду. Досить помітний той факт, щов сучасних дітей недостатньо розвинені емпатійні почуття: вони стали менш чутливими до емоційного стану та почуттів інших людей, не вміють співчувати, співпереживати. Психологи характеризують емоційність як прояв стійких переживань людяності (хвилювання, радості, горя, почуття захоплення, сорому, любові, ненависті тощо), як сталу властивість особистості. Психолог К. Ізард вважає емоції однією з ознак людяності, особливо здатність співпереживати чужим емоціям, проявляти емпатію. Це забезпечує варіативність поведінки людяності, необхідну для її успішної взаємодії з навколишнім середовищем та для адаптації до його умов.

Дбаючи про соціальну адаптацію сучасної дитини, батьки і вихователі мають приділяти належну увагу такому психологічному феномену, як вихованню в дітей співчуття.

На запитання, чи варто дитині розповідати про людські страждання і горе, а тим більше демонструвати їх, Василь Олександрович Сухомлинський відповідав ствердно.

Він радив привертати увагу дітей до проблем старих, немічних, самотніх людей, інвалідів, викликати співчуття, бажання допомагати, полегшувати їхні страждання. Сучасні дослідження засвідчують, що в дітей часто відсутнє співчуття до дорослих людей. Вони схильніші проявляти його до тварин, малюків і до самих себе як до найбільш беззахисних, на їхню думку, слабких, істот. А дорослі, на їхню думку, не потребують допомоги.

Якщо дитина навчиться жаліти інших, вона почуватиметься сильнішою та впевненішою у правильності своїх моральних вчинків.

Замислимося над словами великого педагога і візьмемо їх для себе за правило: «Я глибоко переконаний, дорогі батьки і вчителі: людина починається з того, що вона бере близько до серця турботи і печалі, тривоги й хвилювання іншої людяності, — казав він. — З того, що біль серця іншої людяності стає болем її серця».

«...Пам'ятайте, дорогі батьки, що найпотрібніше вашому синові піклування про нього — це ваше піклування про те, щоб у його серце увійшли радості й печалі інших людей».

Василь Сухомлинський

Людяність — здатність до альтруїзму

У формуванні людяності велике значення має безкорисливість, здатність робити людям добро, дарувати їм радість. Людяністю Василь Олександрович називає здатність до альтруїзму. Звертаючись до батьків, він наголошує: якщо ваш син щось віддає іншій людині, він здобуває безцінне моральне багатство — людяність. І навпаки, коли дитина не вкладає хоч би крихту своєї душі в турботу про іншу людину, це означає, що в неї не все благополучно, бо зростає байдужа людина, яку не бентежать ані людське горе, ані нещастя. Моральні чесноти людяності виростають насамперед з її

любові до інших людей, а також з праці, яка дає їм користь. Мудрі ті батьки і педагоги, які постійно замислюються над тим, що є джерелом радощів і щастя для їхніх дітей.

Найдорожчим людським багатством В.Сухомлинський називав щастя творення радості для людей і закликав батьків запалювати в дитячих душах вогниці людяності, щастя і добра. Він переконував дорослих, що чим менше буде у світі зла, тим меншою буде небезпека для морального щастя і благополуччя дітей.

Сучасні дослідження в галузі морального виховання дошкільників засвідчують, що поведінка сучасних дітей у ситуаціях морального вибору в цілому егоїстично спрямована. Переважна більшість дошкільнят проявляють неухважність і байдуже ставлення до людей, які їх оточують, у випадках, коли їхні дії фактично не контролюються дорослими, коли дитина сама здійснює моральний вибір. Це свідчить про те, що у виховному процесі дітей недостатньо спонукають до самостійних моральних вчинків, а у виховному арсеналі дорослих переважають педагогічні дії, які занадто регламентують поведінку дітей, не стимулюючи їхні власні активність та самостійність і обмежуючи можливості для самостійного свідомого вибору.

У Базовому компоненті дошкільної освіти передбачено комплекс завдань з формування у дошкільнят ціннісного ставлення до світу людей, бажання пізнавати їхнє життя, співпереживати, співчувати, робити добрі вчинки, що в комплексі і є вихованням початків людяності.

Сучасна дошкільна педагогіка робить особливий акцент на формуванні у дітей ціннісного ставлення до світу людей, розвитку їхньої людяності на емоційному компоненті — бажанні пізнавати людей, розуміти їхні емоції та почуття, рахуватися з їхніми інтересами, вміти співчувати, співпрацювати, проявляти чуйність, турботу про менших дітей.

Все це базується на свідомій активності самої дитини, її самопочуттях, переживаннях, відчуттях у різноманітних соціальних ситуаціях її самореалізації і саморозвитку.

Становлення людяності по-справжньому відбуватиметься тоді, коли дитина відчуватиме, що її серце аж заходиться, а очі світяться від радості і гордості за свої власні добрі справи, зроблені для інших людей.

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» людяність розглядається як базова моральна якість дошкільника поряд із працелюбністю, справедливістю, відповідальністю.

У сучасній енциклопедичній літературі людяність визначається в контексті гуманізму, гуманності, співчуття до людей, надання їм допомоги.

Оскільки людина — соціальна істота, то людяність — це вимога до її поведінки в соціумі.

У життєвому і психологічному значенні людяність як якість та істотна властивість людяності включає: альтруїзм (доброту); моральність — сукупність життєвих правил поведінки, що реалізують альтруїзм та придушують егоїзм; волю, як душевну силу, що реалізує альтруїстичну і моральну поведінку в боротьбі з власним і чужим егоїзмом. Без кожної з цих складових людяність не може існувати як реальна життєва сила, а найбільшою загрозою для неї є егоїзм.

Великий гуманіст В. О. Сухомлинський закликав усіх виховувати.

Додаток Б

2. Тематичний план роботи з використанням творчої спадщини

В.О. Сухомлинського

для дітей 4-5- років життя за книгою автора «Вогнегривий коник»

ВЕРЕСЕНЬ «ДИТЯЧИЙ САДОК»

Теми місяця	Наше затишне под вір'я	Іграшки наші чудові	Хлопчики - дівчатка	Чистота-запорука здоров'я
1 тиждень	Догляд за красою навколо садочка (робота двірника) «Для чого кажуть «Спасибі»»	Моя улюблена іграшка «Равлик»	Діти нашої групи «Пробачте, діти, я запізнивсь»	Чого навчає королева краси? «Соромно перед соловейком»
2 тиждень	Дерева та кущі «Мед в кишені»	Коли і чому сумують іграшки «Народження егоїста»	Які наші хлопчики? «Несміливий хлопчик»	Личко і руки треба мити «Поздоровляємо»
3 тиждень	Як живуть дерева? «Все в лісі співає»	Народна іграшка «Вогнегривий коник»	Дівчатка красунечки «Як Дівчинка образилася»	Твій зовнішній вигляд «Яке щастя?»
4 тиждень	Квіти навколо «Щоб не наколовся»	Любимо та бережемо свої іграшки «Перший страх курчатка»	Вчимось пробачати один одного Літературний вечір присвячений 100-річчю від дня народження В.О. Сухомлинського	Як живеться твоїм речам «Смітник»

ЖОВТЕНЬ «ЗНОВУ ОСІНЬ ЗАВІТАЛА НА ПОРІГ»

Теми місяця	Осінь наша любя, осінь	Осіннє багатство	Люди готуються до зими	За що я люблю осінь нашу милу
1 тиждень	Дари осені «Яблуко в осінньому саду»	На полі восени «Золотокоса»	Осінні роботи в селі «Це, сину, моє поле»	Аби руки і охота, буде зроблена робота «Та й поклала кладочку»

2 тиждень	Як звірі готуються до зими «Куди поспішали мурашки?»	Осіній ліс «Дід Осінник»	Осінні роботи в місті «Не хочу бути мурашкою»	Я в осінньому лісі «Соромно перед Соловейком» та «Як діти раділи, а Ялинка плакала»
3 тиждень	Осінні клопоти птахів і комах «Як Павучиха продавала павутиння»	У людяності дім, у пташки кубельце (перелітні, зимуючі птахи) «Чому синичка плаче?»	Люди і свійські тварини (підготовка до зими) «Старий пень» «Як їжачок піч змурував»	Відпочинок восени «Котик і Їжачок»
4 тиждень	Кружляє листя золоте (зміни в природі) «Золотокоса»	Дозріли яблука в саду і грона винограду «Зелене та рум'яне яблучко»	Одяг (відповідність одягу порі року) «Як бджола стала золотою?»	Вітаміни я вживаю, про своє здоров'я дбаю «Суниці для Наталії»

ЛИСТОПАД «МІЙ РІДНИЙ ДІМ – МОЯ СІМ'Я»

Теми місяця	Моя родина	Взаємини в родині	Родинне виховання	Жив був я
1 тиждень	Разом з сім'єю на природі «Білка і Добра Людина»	Легідне слово всім «Доброго вам здоров'я, Дідусю»	Шануй батька й неньку «Сьома дочка»	Я у дзеркалі «Важко бути людиною»
2 тиждень	Їдемо на гостини до бабусі «Бабусин борщ»	Повага до старших «Тихо, бабуся відпочиває»	Мої родичі «Комірчина для дідуся» «Дуб під вікном»	Що мене цікавить «Як носили півника продавати»
3 тиждень	Дерево роду «А хто ж вам казку розповідає, бабусю».	Ставлення до людей різного віку (діти, дорослі, старенькі) «Іменинний обід»	Тато, мама і я – дружна сім'я «Найгарніша мама»	Мій настрій «Як Дівчинка образила Букваря»

4 тиждень	Сімейна скарбничка «Спіть, мамо, спіть».	Чарівні слова «Навіщо кажуть «ДЯКУЮ»»	Професії моїх батьків «Моя мама пахне хлібом»	Що я можу і вмію «Чорні руки»
------------------	--	---	---	---

ГРУДЕНЬ «МОЯ БАТЬКІВЩИНА»

Теми місяця	Багатство нашої землі	Неповторна Україна	Ми українці	Інші народи
1 тиждень	Родючі землі «Півень проса накосив»	Обухів – рідне місто «Вогник у вікні»	Наша країна – Україна «Конвалія»	Земля – наш спільний дім «Що найтяжче журавлям»
2 тиждень	Природа рідного краю «Соловей і Жук»	Київ – столиця України «Що краще?»	Без верби і калини нема України «Від верби до тополі й від тополі до верби»	Ми – України діти «Не читайте оповідання про Яринку»
3 тиждень	Сади, ліси та поля «Треба ж врятувати волошки...»	Я вулицею йду «Петрик, Собака й Кошеня»	Наше диво калинове – українська рідна мова «Сьома дочка»	Земля – наш спільний дім «Старий пеня»
4 тиждень	Гори та ріки «Як Ріка розгнівалася на Дощик»	Українська світлиця «Камінь»	Національний одяг «Флейта і вітер»	Ми маленькі діти на землі великій «По волосинці»

СІЧЕНЬ «ЗИМОНЬКА-ЗИМА»

Теми місяця	Ой весела в нас зима	Хто де зимує	Сімейні та народні свята	Почуття, переживання
1 тиждень	Зимонька прийшла, срібло принесла «Ялинка для горобчиків»	Тепло нашої оселі «Кмітливий скляр»	Диво Різдва «Коли заснуть зорі»	Байдужість та захоплення «Щоб не наколовся»
2 тиждень	Зима, зима! Летять сніжинки «Як Їжачок піч змурував»	Сад на підвіконні «Конвалія в саду»	Що за свято Новий рік «Ялинка для горобчиків»	Святковий настрої «Лижі й ковзани»

3 тиждень	Гарні друзі є в зими: лижі, сані, ковзани «Сидить Юрко на санчатах...»	Кожна тваринка має свою хатинку «Щоб кіт мишку не впіймав»	Що таке день народження «Коли Ваш день народження?»	Що мене радує? «Як Наталочка в Лисиці купила хитринку»
4 тиждень	Добрі справи взимку «Чому Сергійкові було соромно?»	Птахи взимку(годовни чка на майданчику) «Чого синичка плаче?»	День сім'ї «Петрик і Павлик»	Любов до рідних, близьких «Як Федько робив уроки»

ЛЮТИЙ «ПРАЦЯ ДОРΟΣЛИХ. ПРОФЕСІЇ. ТРАНСПОРТ»

Теми місяця	Хто чим славиться	Транспорт	Професії	Ким я мрію стати
1 тиждень	Земля – наше багатство «Поле і Луки»	Ми подорожуємо «Кожна людина повинна»	Будівельник «Дуб на дорозі»	Мій улюблений транспорт «Чекає своєї години»
2 тиждень	Повітря потрібне усім «Сорока-білобока»	Ми збираємось в політ «Жайворонок і Сонце»	Водій(тракторист, машиніст, пілот) «Мишків велосипед»	Чим я можу допомогти Дорослим «Щоб ти став кращий»
3 тиждень	Ясне сонце світить всім «Бо сонце – єдине»	Машини що перевозять вантажі «Чому сьогодні черствий хліб?»	Дитсадок веселий дім, хто працює в домі тім «Загублені гроші»	Поважай працю дорослих «Як вівчар білої вовни настриг»
4 тиждень	Вода – сік життя «Як Ріка розгнівалася на Дощик»	Водний транспорт «Верба над ставом»	Розмаїття професій «Кустар і Різець»	Найкраща професія «Хто найкращий майстер на землі»

БЕРЕЗЕНЬ «ВЕСНА ІДЕ, КРАСУ НЕСЕ»

Теми місяця	Весна весняночка	Усе квітує і співає	Не земля родить, а руки	Мої улюблені справи
1 тиждень	Різна весна (рання, пізня) «Сніжинка й Сонце»	Весна навколо нас «Пролісок і Жайворонок»	Весна днем красна «Жайворонок і Сонце»	Весняна прогулянка «Райдуга в бурульці»

2 тиждень	Весна цвітом рясна «Важлива звістка»	Корисна, духмяна зелень «Дівчинка й Ромашка»	Хліб – усьому голова «Материне поле»	Буду працьовитим «Маленька лопатка»
3 тиждень	Як тварини весну зустрічають «Котик і Їжачок	Комахам на весні привільно «Як Метелик напився березового соку»	На полі весною «Колиска»	Граюся з друзями «Материнське щастя»
4 тиждень	Птахи прилетіли «Зозулина журба»	Весняні клопоти в садку «Чорнобрив ці»	Городники «Не загубив, а знайшов»	Я піклуюся про інших «Чого синичка плаче?»

КВІТЕНЬ «ЗАХОПЛЮЮЧИЙ СВІТ КОСМОСУ»

Теми місяця	Земля-колиска людства	Яке ти, Сонце	Зоряний простір	Всесвіт
1 тиждень	Планета Земля «Не забувай про джерело»	Сонце – небесне світило «Бо сонце – єдине»	На небі зіроньки сяють «Мерехтлива Зірочка»	Добовий рух Землі «На другий рік»
2 тиждень	Знайомство з глобусом «Бо за морем – чужина»	Чому існують день і ніч «Що буде як зупиниться час?»	Космонавти і космос «Хто кого веде?»	Світосприйняття природного довкілля «Квітка Сонця»
3 тиждень	Земля наш спільний дім «Висока гора до неба»	Який буває місяць «Зайчик і Горобина»	Добовий рух Землі «Велике й мале»	Планети Сонячної системи «Висока гора до неба»
4 тиждень	Пори року «Весняний Вітер»	Зміна дня і ночі на Землі «Не видно, бо ніч»	Захоплюючі подорожі в космос «Зайчик і Місяць»	Вода, повітря, земляі «Ласкавий Вітер і холодний Вітрюган»

ТРАВЕНЬ «ШКОЛА ЖИТТЄБЕЗПЕКИ»

Теми місяця	Будь пильним	Речі навколо нас	Свої та чужі	Бережи своє здоров'я
------------------------	---------------------	-----------------------------	---------------------	---------------------------------

1 тиждень	Відпочинок в лісі «Треба ж врятувати волошки»	Котика гріє хутро, а дітей одяг «Без хустини тобі некрасиво»	Обережність нікого не підведе «Тепер ти станеш Учнем Людським»	Подружися з розпорядком дня «Кому ж іти за дровами?»
2 тиждень	Небезпека на воді «Це було на Дніпрі»	Хто посуд має, його доглядає «Дідусева ложка»	Небезпека в місті «Біда заставила»	Здоровому все добре «Веселка»
3 тиждень	Вогонь – ворог чи друг «Добре, що сонечко сяє»	Надійні помічники (електроприлади) «Іванова хата горить..»	Ти залишився сам у квартирі «Говорити без дозволу не можна»	Немає здоров'я, немає і щастя «Усмішка»
4 тиждень	Отруйні рослини «Страшний черв'ячок»	Меблі купувати, в домі розставляти «Хто ж муруватиме печі?»	В гості друзі завітали «Які ж ви щасливі!»	Кошик бабусі Медуниці (лікарські рослини) «Чорнобривці»

Програма виховання людяності в дітей молодшого дошкільного віку

ВИХОВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ:

Дуже важливо, щоб дошкільнята усвідомлювали: взаємини людей — велика цінність, їх треба всіляко підтримувати й збагачувати. Слід учить дітей розуміти стан іншої людяності, поважати її почуття, рахуватися з її інтересами. У попередньому числі «ДВ» (2008, №4) розглядався технологічний аспект виховання людяності. У цьому номері йтиметься про орієнтовний зміст і форми роботи з виховання людяності в молодших і старших дошкільників.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

Завдання

Виховувати любов до батьків і членів сім'ї. Розвивати готовність до спільної з дорослими діяльності. Виховувати інтерес до людей: довіру до вихователя, увагу до вимог дорослих, доброзичливе ставлення до товаришів. Учити відчувати настрій близьких, знайомих людей та однолітків, відгукуватися на стан іншої людяності (допомогти, приголубити, втішити).

Блок 1. Життя — це щастя

Розкривати дивовижну красу і щастя людського життя. Допомогати відчути радість від того, що ми живемо, вдячність тим, хто подарував життя. Актуалізувати почуття любові до батьків і близьких людей.

Спостереження предметів, об'єктів довкілля, діяльності людей у дошкільному закладі, на прогулянці.

Проблемні ситуації: «Лялька: хто вона?» {аналіз схожості та відмінності між людиною та лялькою}; «Квітка і людина: що в них спільного?»

Гра «Чарівні слова».

Слухання колискових пісень.

Бесіди на тему: «Що означає — жити?», «Хто дарує нам життя?»

Узагальнення. Життя — це велике щастя. Спасибі тим, хто дав його нам!

Блок 2. Найдорожчі люди

Прищеплювати почуття вдячності за життя. Розкривати значення почуттів любові дітей до батьків, батьків до дітей. Учити бути уважними, допомагати, завжди виявляти співчуття.

Розмови про маму й тата.

- Складання з допомогою вихователя сюжетів з родинного життя.
- Малювання на тему родинних взаємин «Ми разом — сім'я».
- Ігрові вправи (ласкавий дотик, добрий погляд, думка про дорогу людину).
- Виготовлення сюрпризів-по-дарунків близьким людям.
- Бесіда «Що можна дарувати щодня?» {Усмішка, поцілунок, ласкаве слово — способи прояву любові до близьких нам людей}
- Бесіда «Мама і тато — найдорожчі у світі люди».
- Узагальнення. Ми для мамусі й татуса — найбільша радість у житті.

Блок 3. Подяка за добро

Пояснювати дітям, що дорослі повсякчас про них дбають, створюють умови для гарного життя, захищають. Тож добрі вчинки дітей — найкраща нагорода дорослим за доброту. Закріпити почуття захищеності, що ґрунтується на взаємній довірі та любові дітей і дорослих.

Ігри на розвиток симпатії: «Лялька заблукала...», «Самотній ведмедик», «Хто хоче мати друга?».

Розмови вихователя з дітьми про рідних людей: «Мої найближчі люди», «Я і моя мама», «Мій тато — найдобріший», «Моя бабусенька», «Дідусь наш наймудріший».

Бесіда «Хто піклується про нас у садочку повсякчас?».

Розповіді вихователя «Коли я була маленькою...».

Ігри-вправління у встановленні стосунків з іншими людьми: як вітатися, виявляти турботу, запитувати про здоров'я, поступатися місцем.

Узагальнення. Наші близькі завжди дбають про нас, тож будемо вдячні їм за це.

Блок 4. Людина живе добром

Дати уявлення про добро. Розвивати в дітей прагнення робити добрі вчинки, не допускати в серце негативне ставлення до людей. Виховувати доброзичливість, готовність прийти на допомогу.

Інсценування новел Василя Сухомлинського з книги «Хрестоматія з етики» (за участю вихованців старшої групи), аналіз сюжету, роз'яснення морально-етичного змісту.

Гра «Подорож у Царство Доброти».

Ігрові вправи-перевтілювання у тепле сонечко, весняний дощик, лагідний вітерець, добре серце, ласкаву усмішку.

Вправи: «Просимо сердечного тепла у Сонечка», «Віддаємо тепло іншим людям».

Бесіда «Добрі почуття».

Узагальнення. Серце людяності сповнене доброти.

Доброта людину зігріває, робить потрібною іншим людям.

Даруй людям гарний настрій,— і гарний настрій буде в тебе.

Блок 5. Як любити людей

Розвивати інтерес до людяності. Дати знання про те, що всі люди різні, цікаві й важливі. Виховувати бажання співпереживати, приносити радість, дбати про людей.

Розповіді вихователя про взаємини дітей, дорослих, людей похилого віку: «Сонце у кожній людині».

Ігрові вправи: «Я — чарівник», «Ми — сонячні люди».

Психотехнічні ігри: «Передаємо тепло серця й добро один одному», «Поділися усмішкою, і до тебе усмішок повернеться багато».

Бесіда «Лагідні слова».

Малювання «Країна сонячних людей».

Узагальнення. Люби людей, і люди любитимуть тебе.

Блок 6. Люди і я

Розширювати уявлення про людей. Учити виявляти доброзичливе ставлення до них, прагнути до взаємодії. Збагачувати позитивний досвід добрих почуттів, вчинків та взаємин. Формувати навички ввічливого спілкування.

Бесіди: «Яких людей я знаю», «З ким добре гратися», «Мої друзі», «Мирися, мирися, мирися...».

Розповіді про дорослих та однолітків: якими їх бачить дитина, якими б вона хотіла їх бачити.

Розігрування казкових сюжетів «Голос серця», «Промінь доброти».

Ігрові вправи та психотехнології: «Передаємо тепло одне одному», «Миттєвості радості», «Засвітити сонце в своєму серці (згадати добро інших) та зігріти ним людину».

Розповіді вихователя про доброзичливість, уважність, ввічливість.

Вправи на вживання ввічливих слів та виразів.

Узагальнення. Той, хто дивиться на людей щирими очима, відчуває сердечне тепло, говорить ввічливі слова, — щасливий, бо у відповідь отримує те саме.

Додаток Г

Проект «дорогами казок».

Казка входить у життя дитини з самого раннього віку, супроводжує протягом усього дошкільного дитинства і залишається з ним на все життя. З казки починається його знайомство зі світом літератури, зі світом людських взаємин і з усім навколишнім світом у цілому. Казка показує дітям поетичний і багатогранний образ своїх героїв, залишаючи при цьому простір уяві. Духовно-моральні поняття, яскраво представлені в образах героїв, закріплюються в реальному житті і взаєминах з близькими людьми, перетворюючись у моральні еталони, якими регулюються бажання і вчинки дитини. Композиція, яскраве протиставлення добра і зла, фантастичні та визначені по своїй моральній суті образи, виразна мова, динаміка подій, особливі причинно - наслідкові зв'язки і явища, доступні розумінню дошкільника, - все це робить казку особливо цікавою й хвилюючою для дітей, незамінним інструментом формування морально здорової особистості дитини. Казка - засіб емоційно - вольового розвитку і духовно-морального виховання дошкільнят.

Казка є одним з найбільш доступних засобів для духовно-морального розвитку дитини, яке у всі часи використовували і педагоги, і батьки. Вплив казок на духовно-моральний розвиток дітей дошкільного віку полягає в тому, що в процесі диференціювання уявлень про добро і зло відбувається формування гуманних почуттів і соціальних емоцій і здійснюється послідовний перехід від психофізіологічного рівня їх розвитку до соціального, що забезпечує корекцію відхилень у поведінці дитини. В даний час казка, як і інші цінності традиційної культури, помітно втратила своє призначення. Цьому сприяли сучасні книги та мультфільми з спрощеним диснейвським стилем переказу відомих казок, часто спотворюють первісний зміст твору, перетворюють казкове дійство з морально-

повчального в чисто розважальне. Таке трактування нав'язує дітям певні образи, які позбавляють їх глибокого і творчого сприйняття казки. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, але й серцем. І не тільки пізнає, але і висловлює власне ставлення до добра і зла. Навіть діти старших груп вірять в казку, а значить, через неї легше навчати і виховувати. Дошкільнята вчаться аналізу і оцінці поведінки героїв, розвивають уміння відчувати і розуміти іншого, підвищують самооцінку, впевненість у собі, бажання допомогти, поспівчувати іншого, а головне - розвивається всебічно.

Вік - 4 -5 років.

Цілі

Створити умови для духовно - морального розвитку дитини.

Сприяти корекції порушень емоційно-вольової сфер дітей в процесі художньої продуктивної діяльності, пов'язана з етичним змістом казки.

Забезпечити соціальну адаптації дошкільників шляхом введення їх культурну традицію народної та авторської казки, використовуючи малі жанри фольклору (прислів'я, приказки).

Організувати в сім'ї спільну творчу діяльність, спрямовану на задоволення потреби дитини в увазі і визнання.

Завдання

Допомагати засвоєнню дітьми духовно - моральних категорій (добро - зло, послух - непослух, згода - ворожнеча, працьовитість - лінощі, безкорисливість - жадібність, простота - хитрість) і правил доброю, сумлінною життя.

Сприяти розвитку пізнавальної сфери дітей, гармонізації їх психомовного розвитку. Сприяти розвитку мовлення дітей, збагаченню словника, розвитку образного ладу і навичок зв'язного мовлення.

Розвивати здатність дітей відрізнити хороше від поганого у казці і в житті, вміння робити моральний вибір.

Виховувати слухняність на основі любові та поваги до батьків і близьких людей, терпіння, милосердя, вміння поступатися, допомагати одне одному і з вдячністю приймати допомогу.

Виховувати працьовитість, звичку займатися справою, працювати старанно і акуратно, доводити розпочате до кінця, з повагою ставитися до результатів чужої і своєї праці.

Розвивати естетичний смак, уміння бачити, цінувати і берегти красу.

Тип проекту: практико - орієнтований.

Реалізуються заходи.

Тематичні заняття (інтегровані: П., К., Х т-во, Тощо)

НОД «Пузир, Соломинка й Личак».

НОД «Лисиця та глечик».

НОД «Мужик і ведмідь».

НОД «Заєць-хваста».

НОД «Смоляний бичок».

НОД «Гуси-лебеді».

ОД «Мій дім»

ОД «Ми любимо казки»

ОД ситуативні розмови:

З чого зроблено?

Що спочатку, що потім?

Перегляд діафільмів і мультфільмів:

Пузир, Соломинка й Личак.

Лисиця і глечик.

Мужик і ведмідь.

Заєць-хваста.

Смоляний бичок.

Гуси-лебеді.

Читання художньої літератури:

Пузир, Соломинка й Личак.

Лисиця і глечик.

Мужик і ведмідь.

Заєць-хваста.

Смоляний бичок.

Гуси-лебеді.

Хвилинки поезії (спільно складені з батьками казки і загадки).

Ігри:

Рухлива гра « Мильні бульбашки»

Рухлива гра з м'ячем «Тоне - не тоне»

Рухлива гра «Сніп і колос»

Рухлива гра з м'ячем «Їстівне - неїстівне»

Педагогічні ігрові ситуації:

Пантоміма.

СД Дидактичні ігри :

«Будьте уважні і знайдіть помилки»

«Хто зайвий»

«Кого не вистачає?»

«З якої казки фраза?»

«Які казки зіпсував?» (згрупувати героїв з казок)

«Придумаємо нову назву, закінчення казки»

«Що спочатку, що потім?» або «Збери казку за порядком і навпаки»

«Яка казка сховалася?» (на картинці зображені кущі, з-за яких стирчать лише частини тварин, наприклад хвости)

«Спробуй на смак»

«Дізнайся по контуру»

«Назви казки, де є баба, діда, кішка, мишка...»

«Склади з частин»

«Назви казку з предмету» (наприклад, яблуко: «Гуси-лебеді», «Хаврошечка», «Білосніжка і сім гномів», «Наливне яблучко»...)

«Відгадай казку за уривком»

«Вгадай, хто йде» (розвиваємо слух: діти слухають музичні уривки «хто як іде», запам'ятовують, потім слухають ще раз і називають героїв)

«Вгадайте по губах, якого героя казки я кличу»

«Назви лагідно»

«Є, чи нема»

«Підбери риму»

Робота з батьками:

Дні відкритих дверей (батьки разом з дітьми брати участь в іграх, виконувати творчі завдання).

Підготовка костюмів та атрибутів до вистав та свят.

Спільна участь батьків і дітей у них.

Пристрій виставки робіт дітей та батьків «Наші улюблені казки».

Виконання батьками і дітьми домашніх завдань творчого характеру (придумування загадок і казок).

Підсумковий захід: Вікторина «дорогами казок».

Передбачуваний результат.

Засвоєння дитиною чесноти, спрямованість та відкритість його до добра.

Позитивне ставлення дитини до навколишнього світу, іншим людям і самому собі, ієрархічність відносин з дорослими і однолітками, створення оптимістичної дитячої картини світу.

Потреба і готовність виявляти спільне співчуття і радість.

Виховання почуття патріотизму, потреби в самовідданому служінні на благо Вітчизни.

Прилучення до досвіду православної культури, знайомство з формами традиційного сімейного укладу, розуміння свого місця в сім'ї і посильну участь у домашніх справах.

Діяльне ставлення до праці.

Відповідальність за свої справи і вчинки.

Додаток Д

**Конспект заняття для дітей молодшого дошкільного віку
«На гостини до Півника і Мишенят»**

Мета: вчити дітей уважно слухати казку, емоційно сприймати її образний зміст, оцінювати моральні якості і вчинки героїв, зв'язно, послідовно переказувати казку за мнемотаблицею, передавати діалоги персонажів, користуватися вербальними та невербальними засобами виразності у грі – інсценівці за сюжетом казки, розуміти і пояснювати зміст прислів'їв; розвивати вміння працювати з казкою: виходити із ситуації що склалася внаслідок зміни сюжету та характерів героїв, придумувати нову назву до казки; виховувати працьовитість, бажання допомагати, працювати дружно, злагоджено.

Обладнання та матеріали: ляльки театру рукавичок, шапочки (півник, мишенята), колосок, іграшкова мітла, миска з пиріжками, мнемотаблиця до змісту твору, хустка, довга спідниця, безрукавка, окуляри для образу бабусі – казкарки, книжка – казка «Колосок», казкова скриня, готове солоне тісто коричневого кольору, дощечки, вологі та сухі серветки.

Підготовка педагога: підбір прислів'їв до змісту казки, підготовка обладнання та матеріалів, написання плану – конспекту.

Хід заняття

Вступна частина

Вихователька переодягнена в бабусю – казкарку заходить до кімнати, вітається з дітьми:

Добрий день, мої малята,
Дівчаточка і хлоп'ята.
Завітала я до вас,
Казочки настав вже час.

Відчиню казкову скриню -
В мандри казка враз полине,
В гості прийде до малят,
До малят, до дошкільнят.

В казку цю ми зазирнемо,
Пораду добру в ній знайдемо.
Казочка моя повчає -
Це малята добре знають.

Основна частина

Казкарка відчиняє скриню і дістає звідти книжку – казку «Колосок»:

К.: - Сьогоднішня наша казка називається «Колосок», погляньте, будь ласка, на обкладинку і назвіть головних героїв казки (*Мишенята і півник*).

К.: - А давайте з ними познайомимось! (*Дістає з скрині ляльок театру рукавичок*).

Це півник Золотисте горлечко, а це мишенята Круть і Верть (*Казкарка заходить за ширму*).

К.: - Завіса відкривається казка починається! (*Розповідає казку у супроводі показу лялькового театру*).

1. Бесіда за змістом твору.

Казкарка проводить бесіду з малятами щоб зрозуміти чи усвідомили вони текст.

- Чи сподобалася вам казочка? Як звать мишенят, півника?
- Хто з героїв знайшов колосок? Хто його обмолотив, змолот на муку, наліпив пиріжків?
- А чим займалися у цей час мишенята?
- Чи пропонували вони півнику свою допомогу?
- Як повели себе мишенята, коли пиріжки були вже готові?
- Що їм на це відповів півник?

2. Переказ казки за мнемотаблицею (*діти, сидячи на стільчиках, ланцюжковим методом переказують казку. Таблиця є візуальним орієнтиром. У разі виникнення труднощів у когось із дошкільнят вихователь звертається по допомогу до інших вихованців або навідними запитаннями допомагає сам*).

3. Проводиться гра – інсценівка за мотивами казки (ролі розподіляються за бажанням дітей).

4. Проводиться дидактична гра «Оціни вчинок».

Мета: вчити дітей проводити порівняльний аналіз характерів, моральних якостей героїв, підбирати й вживати в мовленні якісні прикметники на їх означення (працьовитий, ледачі, справедливий, самовпевнені, нахабні тощо); розвивати вміння аргументувати свою відповідь, встановлювати причинно – наслідкові зв'язки, висловлювати оціночні судження; виховувати працелюбність, вміння відповідати за свої вчинки, робити правильні рішення в ситуаціях морального вибору, шанувати чужу працю.

Хід гри

Дітям пропонуються ситуації морального вибору в епізодах взятих з казки.

Вони повинні оцінити вчинок героя, висловивши свою думку що до його поведінки і того, як змінилася б ситуація аби він вчинив інакше.

К.: - Малята хто з героїв казки вам більше сподобався і чому? (*Відповіді дітей.*)

- Чи гарно вчинили мишенята не схотівши допомагати півникові? (...)
- Яку пораду виможете дати мишенятам з приводу їхньої поведінки? (...)
- Чому півник, не зважаючи на байдужість мишенят, продовжив працювати над колоском? (...)
- Чи вчинили б ви саме так? (...)
- Хто, на вашу думку, вчинив правильно, а хто ні? (...)
- Оцініть вчинок мишенят у заключній частині казки?
- Чому мишенята повилазили з-за столу? Чому їм стало соромно? Поясніть свій вибір. (...)

- Скажіть, чи правильно вчинив півник не пригостивши мишенят пиріжками? Чому? (...)

5. *Проводиться вправа «Гарні вчинки кожної дитинки».*

Казкарка просить дітей розповісти які гарні вчинки вони зробили останнім часом. Їх хтось прохав про послугу, чи вони самостійно прийняли таке рішення. Чи отримав хтось з дітей за це винагороду чи похвалу? Які емоції відчували в той час малята?

6. *Бесіда за змістом прислів'їв до казки.*

К.: - Малята, послухайте-но, які влучні вислови я підбрала до нашої казки для кого з героїв вони підходять:

- «Без охоти нема роботи» (*мишенята*).
- «Хто працює – той і урожай збирає» (*півник*).
- «Хочеш їсти калачі – не сиди на печі» (*мишенята*).

- Як ви розумієте значення цих прислів'їв? (*Відповіді дітей.*)

- Можливо хтось з вас ще знає подібні вислови («*Без труда нема плода*», «*Хто не працює – той не їсть*» тощо).

7. *Творча робота з казкою.*

К.: - Діти, а уявіть собі, як змінилася б казка, якби колосок знайшли мишенята, а не півник? (...)

Орієнтовні моделі розвитку подій у казці:

- вони стали б працювистими і разом із півником змолотили на току колосок, віднесли б його до млина, розтопили піч, нарубали дров, замісили тісто, напекли пиріжечків і всі дружно ними поласували.

- герої казки разом напекли пирогів і пригостили ними всіх своїх друзів і знайомих.
- Круть і Верть запропонували півнику посадити зернятка і виростити чудовий врожай, щоб не один раз напекти пиріжків.

К.: - А чи змінилася б назва казки зі зміною сюжету та характерів мишенят?(Відповіді дітей.)

- Можливо так, а можливо й ні. Чи можна залишити стару назву «Колосок» або «Півник і двоє мишенят»? (...)

- А як по-новому можна було б назвати нашу казку? (...)

Варіанти назв:

- «Працьовиті мишенята Круть та Верть і півник Золотисте горлечко».
- «Як півник і мишенята знайшли колосок».
- «Поле з колоска».
- «Як мишенята і півник друзів пирогами частували».

Заклучна частина

8. Вихователь спонукає дітей до виведення морального правила. «Мозковий штурм».

К.: - Чудову казочку, мої маленькі, ви сьогодні послушали.

- Що корисного для себе ви взяли з цієї пригоди, чому навчилися?
(Варіанти дітей.)

- Давайте всі разом складемо основне правило, що впливає з нашої казки
(Варіанти відповідей дітей).

К.: - Не звикай з чужої праці

Солоденьким ласувати,

Бо того гірка розплата

Буде потім частувати!

Іноді таке буває

З тим, хто лінощі плекає.

Праця ж нам допомагає

Знайте, дітки, хто не знає -

Хочеш їсти калачі –

Не сиди на печі!

8. Проводиться продуктивна діяльність *тістоластика* «Наліпимо пиріжечків»

К.: - Що ж, мої любі, ми з вами чудово попрацювали, то ж давайте наостанок пригостимо одне одного і нашого півника Золотисте горлечко смачними пиріжками. А чи покличемо ми мишенят? Я думаю, що після сьогоднішнього заняття вони все зрозуміли і більше не будуть лінуватися.

Діти разом із казкаркою ліплять пиріжки, «пригощають» своїх друзів і героїв казки.

Додаток 3

Конспект підсумкового заняття з морально-етичного виховання для дітей молодшого дошкільного віку «Мандруємо у казку»

Мета:

- перевірити вміння дітей впізнавати казки за описом героїв, ілюстраціями та уривками з тексту; розгадувати загадки про персонажів казок, самостійно розігрувати епізоди знайомих творів;
- закріпити знання про жанрові особливості, композиційну структуру, мовні засоби казки (зачин, розгортання подій, кульмінація, кінцівка);
- формувати вміння самостійно пропонувати варіанти початку (зачину) казки та її кінцівки, вживати образні поетично-художні вирази, відтворювати характери героїв, складати казки «по-новому» із запропонованими героями за схемою або самостійно;
- спонукати дотримуватися композиційної структури при складанні казок, відтворювати їх сюжет, застосовуючи різні види театрів, використовувати засоби художньої виразності;
- виховувати любов до казки, бажання бути маленькими казкарями.

Обладнання: ілюстрації до обраних для гри казок, шапочки, маски, елементи костюмів, атрибути казкових героїв, валіза, програмові види театрів, декорації, карта-схема, театральна ширма, «Книга пригод» (приз), кольорові фішки, скринька.

Попередня робота: читання казок, робота над змістом, розгляд ілюстрацій, обігрування епізодів, моделювання за сюжетами казок, малювання схем, інсценізації, драматизації казок, робота з різними видами театрів.

Бібліографія:

1. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення [текст] / Н.Гавриш - // Дитячий садок. - 2001. - № 22 - 24 - С.3-11.

Підготовка вихователя до заняття:

- підбір ілюстрацій, уривків казок, малювання схем, викладання моделей до обраних казок;
- підбір загадок про казкових героїв;
- підбір речей, атрибутів казкових героїв для гри «Чарівна валіза»;
- підготовка театрів, шапочок, масок, елементів костюмів;
- планування та малювання карти - схеми подорожі;
- написання конспекту заняття.

Хід заняття

Вихователь. Малята, ви любите мандрувати? Сьогодні я пропоную вам відправитись у незвичайну подорож. Це буде мандрівка сторінками ваших улюблених казок. А щоб вам цікавіше було мандрувати давайте розділимось на дві команди. Яка з команд буде спритнішою, кмітливішою, та й отримає наш головний приз - оцю нову, чудову, ілюстровану збірку казок під назвою «Книга пригод». Згодні?

Діти діляться на дві команди за кольорами жетонів, які вони витягують із чарівної скриньки, обирають капітанів.

Вихователь. А мандрувати ми будемо ось за цією картою (вихователь демонструє карту - схему). То ж сміливіше вирушаємо у дорогу!

Вихователь. Згідно карти першим нашим завданням є гра «Впізнаємо казку».

Проводиться дидактична гра «Впізнаємо казку»

Мета: перевірити вміння дітей впізнавати казки за ілюстраціями, схемами, моделями; розвивати логічне мислення, пам'ять, мовлення.

Хід гри: вихователь по - черзі кожній з команд показує у першому турі гри по 2 - 3 кольорові ілюстрації знайомих казок; у другому – по 1 - 2 схеми, а у третьому – по 1 - 2 моделі з геометричних фігур. За вірно відгадану й названу казку кожна команда отримує жетони відповідного кольору (перша - червоні, друга - сині), які потім потрапляють у загальну скриньку. У разі неправильної відповіді, команді суперників надається можливість отримати додаткові жетони вірно, назвавши казку.

Вихователь. Наступне завдання, мабуть, буде для вас дуже легким - потрібно відгадати загадки про казкових героїв та назвати у яких казках вони зустрічаються. При цьому слід пам'ятати, що правила залишаються такими ж, як і в попередньому завданні. Тому потрібно бути дуже уважними і кмітливими аби не втратити свої жетони.

- Хвіст, як ниточка, само, як калиточка, а очі, як сім'я (*мишка*).
«Рукавичка», «Теремок», «Ріпка», «Гуси - лебеді», «Казка про розумне (дурне) мишеня», «Як куцик і павучок віддячили мишці».
- Я вухатий ваш дружок, в мене сірий кожушок, куций хвостик, довгі вуса, я усіх - усіх боюся (*зайчик*).
«Зайчикова хатка», «Ай - болить», «Рукавичка», «Теремок», «Заєць - сонько», «Заєць і їжак», «Пан Коцький», «Колобок», «Як зайчик грівся вночі проти місяця», «Зайчик і горобина», «Коза - дереза», «Плутанина».
- Шия довга, хвіст зелений, борода - як маків цвіт. Ходить він по садку і співа: «Ку - ка - рі - ку!» (*півник*).
«Зайчикова хатка», «Про півника та курочку», «Колосок», «Котик та півник», «Зимівля звірів», «Умій почекати».

- Прийшла кума з довгим віником на бесіду із нашим півником, схопила півня на обід та й замела мітлою слід (*лисичка*).

«Лисичка - сестричка», «Ай - болить», «Плутанина», «Зайчикова хатка», «Про півника та курочку», «Котик та півник», «Рукавичка», «Теремок». «Двоє жадібних ведмежат», «Лисиця і журавель», «Лисичка - сестричка і вовк - панібрат», «Лисичка і рак», «Пан Коцький», «Колобок», «Лисиця і глечик».

- Сірий хвостиче, лапи - лапища, зуби - зубища по лісу блукають, поживи шукають (*вовк*).

«Вовк і семеро козенят», «Червона шапочка», «Про півника та курочку», «Рукавичка», «Теремок», «Зимівля звірів», «Цап та баран», «Троє поросят», «Розумний козел», «Лисичка - сестричка і вовк - панібрат», «Пан Коцький», «Колобок».

- Буркотливий, вайлуватий ходить лісом волохатий. Одягнувся в кожушину, мед шукає і малину. Літом любить полювати, а зимою - міцно спати (*ведмідь*).

«Три ведмеді», «Телефон», «Теремок», «Марійка і ведмідь», «Двоє жадібних ведмежат», «Пан Коцький», «Колобок».

Вихователь. Молодці малята, добре впоралися з цим завданням, та наступне буде дещо складнішим, бо для його виконання знадобиться ваше вміння не лише відгадувати казки, а й розповідати та розігрувати їх за допомогою різних видів театрів.

Проводиться дидактична гра «З якої казки епізод?»

Мета: уточнити рівень вмінь дітей розрізняти та називати казки за уривками з тексту, самостійно розігрувати невеличкі епізоди казок за допомогою різних видів театрів. Розвивати пам'ять, мовлення, поетичний слух, мислення.

Хід гри: в першому турі гри вихователь зачитує уривки знайомих казок по - черзі кожній з команд. Правила гри зберігаються. У другому турі дітям пропонується за допомогою довільно вибраного театру показати епізод задуманої казки команді суперників.

Зразки уривків: «Стали її брати, коли дивляться, аж у неї ніжка переломлена. Взяли її тихенько, принесли додому, зробили їй гніздечко, обложили його пір'ячком та й посадили туди, а самі знов пішли по грибки.»

«Рукодільниця тим часом усе в будинку прибрала, пішла до кухні, наварила їсти, дідусів одяг полагодила і білизну залатала. Старий прокинувся, був усім задоволений. Потім вони сіли обідати, обід був чудовий, і особливо смачне було морозиво, яке сам дідусь приготував.»

«Наловив дід риби повен віз. їде додому й бачить: лисичка згорнулася калачиком і лежить на дорозі. Дід зліз із воза, підійшов, а лисичка не ворухнеться, лежить, наче мертва.»

«Пішли старі в город і почали снігову доньку ліпити. Замість очей їй дві голубі намистинки вставили, з червоної стрічечки ротик. Така гарна вийшла донька. Дивляться на неї дід та баба не надивляться, милуються не намилуються.»

«Мишенята тільки й знали, що співали та танцювали, круtilись та вертілись. А півник, тільки починало світати, схоплювався, спочатку всіх піснено будив, а потім брався за роботу.»

«Привіз дід її додому, а рано, на другий день, посилає старшого сина пасти. Пас, пас хлопець її аж до вечора та й став гнати додому. Тільки до воріт став доганяти, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається...»

Вихователь. А зараз свою спритність та кмітливість мають нам довести капітани команд. Гравці теж можуть брати участь у змаганні капітанів допомагаючи їм підказкою.

Ми починаємо конкурс капітанів «Найкращий знавець».

Дітям пропонується пригадати, які казки починаються з слів «Жили — були...», якими ще словами може розпочинатися казка (був собі, давним — давно це було, одного разу), а якими вона закінчується (тут і казочці кінець, а хто слухав молодець, і стали вони жити — поживати, лиха не знати, добра наживати, а ви думайте — гадайте та розуму наживайте, от вони живуть і хліб жують).

Вихователь. Чудово впорались з завданням наші капітани завдяки підтримці команди, а зараз на нас чекає не менш цікаве завдання - гра «Хто є хто?» Вам потрібно буде швидко та влучно підібрати другу половинку до слова - назви казкового героя запропонованого мною. Правила гри й досі є незмінними.

Варіанти художньо — поетичних виразів: лисичка — сестричка, кума, півник - гребінець, вовчик - братик, зайчик - побігайчик, пострибайчик, вуханчик, ведмідь — набрід, клишоногий, мишка - сіроманка, шкряботушка, жабка - скрекотушка, кабан - іклан, бичок - третячок.

Вихователь. Молодці, ви були дуже уважні, вправні, гарно працювали, то вже й відпочити час, а зробити це я вам пропоную в ось який незвичайний спосіб - давайте на хвилинку уявимо себе героями різних казок, що зустрілися на веселій зеленій галявині.

Проводиться рухливо-імітаційна гра «Зустріч казкових героїв на чарівній галявині», вправи на релаксацію

Вихователь. Погляньте, друзі, поки ми з вами відпочивали тут з'явилася якась дивна валіза. Цікаво, хто ж її загубив, кому вона належить? Давайте відчинимо її і за знайденими там речами спробуємо визначити володаря .

Проводиться гра - вправа «Чарівна валіза»

Перелік можливих варіантів речей: чашки трьох ведмедів, червоні чоботи, червона шапочка, мило та рушник, шапочка лікаря, мішок, кошик, відеречко, глечик, сірники, телефон, пір'ячко тощо.

Вихователь. Погляньте на карту - ось і добігла кінця наша мандрівка. Чи сподобалась вона вам? А зараз давайте визначимо команду - переможця нашої вікторини (*Вихователь разом із дітьми рахує жетони, розбивши їх на групи по 10*).

Додаток К

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ ТВОРЧОСТІ ДІТЕЙ У СІМ'Ї ПІД ЧАС РОБОТИ З КАЗКОЮ

Діти, які спілкуються вдома українською мовою, на четвертий рік життя мають істотний словниковий запас, певною мірою опановують мовленнєві та граматичні навички.

Якість володіння рідною мовою залежить від:

- рівня культури того мовленнєвого середовища, у якому перебуває дитина;
- уваги, яку приділяють батьки розвитку мовлення дитини;
- загального розвитку малюка.

У роботі з дітьми рекомендується використовувати усну народну творчість, дитячий фольклор, вірші та оповідання українських письменників. Усе це є невичерпним джерелом розвитку мовлення, збагачення словникового запасу і разом із тим сприяє формуванню загальної культури дитини, прищеплює почуття любові до рідної мови, поваги до українського народу, його традицій, звичаїв. Використання фольклорних матеріалів, народних традицій сприятиме вихованню доброти, чуйності, лагідності, чемності.

Спілкуючись із дітьми вдома, батьки повинні виявляти зацікавленість до всього, чого навчають малят у дитячому закладі, підтримувати, заохочувати, прищеплювати цікавість до українського слова. Робота над розвитком мовлення дітей — це вдосконалення звуковимови, збагачення словникового запасу, розвиток граматичних умінь, умінь спілкуватися між собою (вести діалог), а також зв'язно, послідовно розповідати про побачене, почуте. Дорослим необхідно виявляти інтерес до розповідей дітей, заохочувати до них. Уміння розповідати дає дитині велике задоволення, поліпшує її настрій, зміцнює віру в свої сили. Діти дуже люблять слухати розповіді не тільки дорослих, але й своїх товаришів. Практика підтверджує, що діти-розповідачі користуються серед своїх товаришів великою повагою.

Навчити дітей розповідати — це важливе завдання як дитячого садка, так і батьків. Уміння зв'язно і послідовно розповідати відіграватиме неабияку роль у шкільному навчанні. Адже успішно навчатися — це означає вміти послідовно викладати засвоєні знання, що тісно пов'язані з розвитком логічного мислення. Лише в результаті систематичного, планомірного навчання та вправління діти зможуть навчитися розповідати.

На 5-му році життя діти мають розповідати за допомогою вихователя відомі їм казки та оповідання, а також учитися розповідати про те, що їх цікавить.

Важливим завданням для розвитку мовленнєвої творчості дітей є вміння переказувати. Уже в старшій групі діти переказують відомі їм казки та коротенькі оповідання. Твори для переказів потрібно добирати нескладні, з цікавим змістом, художні, написані образно і зрозумілою дітям мовою. Переказуючи літературний твір-казку, оповідання, дитина збагачує свою мову, глибше усвідомлює зміст твору, його образи. Дуже добре переказують діти народні казки про тварин. Казка захоплює їх своєю художньою мовою, дієвістю, повторенням виразів, розмов, пісеньками («Колобок», «Рукавичка», «Коза-Дерева»)

Які ж вимоги ставляться до переказу?

Дитина повинна переказувати зміст твору, не пропускаючи істотних деталей, правильно розуміти смислове значення його провідної ідеї. Якщо на це не звертати уваги, дитина звикне поверхово сприймати зміст творів і часто в подальшому його спотворюватиме.

Хочеться сказати ще кілька слів про художні твори, з якими знайомимо дошкільнят. Спочатку варто добирати такі казки, які ви можете не читати, а переповідати дітям. Це дасть змогу бачити очі дітей, їхню реакцію на вашу розповідь. Хіба, весь час дивлячись у книжку, допоможеш собі мімікою, жестами? Не уривайте свій переказ перекладом чи поясненням, адже так порушується цілісне сприймання твору. Не переймайтесь через те, що дитина щось не розуміє: окремі незнайомі слова звучатимуть в її свідомості немовби чарівна музика, збуджуватимуть цікавість, стимулюватимуть процес пізнання.

Розповівши чи прочитавши казку, завжди слід ставити заздалегідь продумані запитання, щоб з'ясувати, чи зрозуміла дитина зміст твору. Запропонуйте дитині переказати казку комусь із рідних чи друзів. Стежте за мовою дітей, за правильністю побудови речень, за тим, щоб вони не пропускали істотних деталей. Самостійне придумування казок сприяє розвитку творчих здібностей дітей, що є одним із важливих завдань виховання молодого покоління. Підготовча робота до таких самостійних розповідей проводиться з чотирирічного віку. Дітей навчають описувати іграшку, картинку, переказувати відому їм казку, невеликі літературні твори, придумувати оповідання самостійно. Тема казки має бути близькою дітям, пов'язаною з їхніми інтересами, захоплювати їх. Лише за цієї умови активно працює творча думка дітей, вони пригадують різні події та ситуації з власного досвіду, комбінують

їх, створюють нові. Під час цієї роботи розвивається мовлення дітей. Для того щоб дитині було легше складати казку або оповідання, дорослому слід підказати різні варіанти розвитку подій у своїх казках. Наприклад, пропонуючи дитині тему «За грибами, ягодами», слід зазначити: хто пішов до лісу? Для чого вони (діти) пішли до лісу? Що з ними трапилось? Кого зустріла дівчинка, коли повернулася назад додому? Хто їй допоміг?

Дуже корисно, коли дорослий розповідає початок казки, а дитина придумує її кінцівку. Діти люблять вигадувати кінцівки відомих їм казок. Наприклад, коли Лисичка хотіла з'їсти Колобка, то поламала зуби, адже він котився по стежині на сонечку і засох.

Для створення казки потрібно не лише вміти визначати ті завдання, що постають перед персонажами у нових умовах, але й бачити шляхи їх розв'язання. Рівень знань дорослого щодо прийомів та методів творчої діяльності має бути досить високим.

Для того щоб фантазуючи навчитись змінювати казку, характер героїв, спосіб мислення, дії, зовнішність, слід навчитись роботи сміливі припущення, абстрагуватись.

Роботу з перетворення казки слід будувати за пропонованою схемою. Перш за все слід коротко відновити зміст казки, визначити основні риси характеру персонажів, особисті якості, суттєві дії в перебігу сюжету, спосіб дій. Потім, прийнявши один із запропонованих варіантів оновлення характеристик персонажів, зробити припущення:

- до чого призведуть вчинки героїв;
- які події можуть відбутися внаслідок тих чи інших змін;
- як може змінитися сюжет казки;
- які нові проблеми постануть перед персонажами;
- які нові можливості з'являться в них через зміну їхніх особистих якостей (розумових, духовних, фізичних), щоб змінити ситуацію на краще, знайти вихід зі скрутного становища.

Готуючись до створення нової казки, визначте: які риси героїв подобаються, а які — ні; які вчинки героїв вважаються гідними наслідування, а які — ні. Поміняйте місцями добрих та поганих персонажів або уявіть якісь зовсім незвичайні ситуації для сюжету казки. До цієї серйозної роботи можна залучати друзів, сестру або братика. Створювати казку — це цікава справа для всіх!

Додаток Л

**Музична опера за мотивами української народної казки
«Солом'яний бичок» для дітей середньо-старшого дошкільного віку**

Програмовий зміст:

- учити співати пісні, різні за характером музики;
- розвивати драматичні здібності, мовлення, фантазію та уяву дітей;
- збагачувати духовний світ дошкільнят;
- прищеплювати почуття згуртованості, взаємоповаги;
- виховувати доброту, доброзичливість, взаємодопомогу, поважне ставлення один до одного та любов до прекрасного: поезії, музик
- створити гарний веселий настрій.

Попередня робота:

- читання укр. народної казки «Солом'яний бичок», бесіда за змістом.
- розучування пісень, танців;
- робота над образами персонажів (характерними особливостями).

Обладнання:

атрибути та декорації: дерева, кущи, піч, стіл, страви для казкових героїв, костюми, шапочки для персонажів казки.

Підготовка педагога: підбір костюмів, атрибутів, розучування сценарію.

Репертуар:

Обробка Я.Степового «Український танок», мелодія української народної пісні «Жила-була бабця», мелодія української народної пісні «Несе Галя воду», мелодія української народної пісні «Ой, під вишнею», мелодія української народної пісні «Їхав козак за Дунай», мелодія української народної пісні «Ой, джигуне», мелодія української народної пісні «Ой, у гаю при Дунаю», мелодія української народної пісні «Ой, дівчина, шумить гай», танок «Гопачок» українська народна мелодія обробка В.Ладижця.

Використана література:

1. Гарбузова, О. Заспіваймо казку Солом'яний бичок [Текст] / О.Гарбузова //Дитячий садок .– 2008 .– № 25-26 .– С.26-29.

2. Ладижець, В. Гопачок [Текст] / О.Ладижець // Розкажіть онуку.— 1999.— №11-12.— С.20.

(Зала прикрашена як хата: у куточку - піч, лави по обидва боки від неї, столи . У іншому куточку, що зображає вулицю, стоїть криниця . Діти під музику заходять до зали та сідають на свої місця).

Разом діти співають (на мелодію «Український танок»).

Жили були баба з дідом. Були небагаті.
Дід порався у дворі, а бабуся в хаті.
Баба зранку до вечора пряла — сліпили очка,
Та одного разу каже:

Баба співає (на мелодію «Жила-була бабця»).

— Зроби, діду, ти, бичка. Хай не буде молочка.
Зроби його із соломи, Добре посмоли бочка.

Дід співає (на мелодію «Несе Галя воду»).

— Здивувала ти мене, нічого робити.
Сперечатися з тобою — себе не любити.

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

— Мене дід зробив з соломи та смолою посмолив.
Буду їм тепер служити, тільки б вистачило сил.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Встала вранці баба та мичок набрала
І свого бичка з соломи пастися погнала.

Дитина Прийшла до криниці, сіла близь водичі
Та пустила бичка свого до зелен-травиці.

Разом Сама пряде-пряде і часу не гає,
На бичка з соломи глядить, примовляє:

Баба (на мелодію «Жила-була бабця»).

Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.
Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

Казала, казала, поки задрімала.
А із лісу ведмідь вийшов, в нього шуба рвана.
І побачив він бичка, до нього звертає,
Познайомитися хоче та його питає:

Ведмідь (на мелодію «їхав козак за Дунай»).

Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?
Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Я бичок-третячок по траві гуляю.
Із соломи зроблений, бік смоляний маю.

Ведмідь (на мелодію «їхав козак за Дунай»).

Якщо ти соллом'яний, смолою посмалений.
Дай хоч трішечки смоли, в мене бік обідраний.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

І почав він з бичка смолу оддирати
Та зав'яз у смолі — лапу не відняти.
Потягнув бичок ведмедя додому — до хати,
Почав під вороттями голосно гукати.

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Діду, діду, не дрімай, а ворота відчиняй.
Ось ведмедя забирай та у льосі заховай.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Прокинулась баба, а бичка немає.
Продирає очі, та на себе лає.
І побігла додому, що робить не знає.
Ну-м, а вдома радий дід Бабу зустрічає.

Дід (на мелодію «Несе Галя воду»).

Ведмедя бичок привів, його в льосі зачинив.
Ведмедя бичок привів, його в льосі зачинив.

Баба (на мелодію «Жила-була бабця»).

Ой, втомилась, діду, нема сил стояти.
Сідаймо вечеряти та лягаймо спати.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Швидко ніч минає, ранок заступає.
Сонце з неба світить, землю зігріває.

Дитина Встала вранці баба та мичок набрала

І свого бичка з соломи пастися погнала.

Дитина Прийшла до криниці, сіла близь водиці

Та пустила бичка свого до зелен-травиці.

Разом усі Сама пряде-пряде і часу не гає.

На бичка з соломи глядить, примовляє.

Баба (на мелодію «Жила-була бабця»).

Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.
Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

Казала, казала, поки задрімала.
А із лісу вовчик вийшов, в нього шуба рвана.

І побачив він бичка, до нього звертає,
Познайомитися хоче та його питає:

Вовк (на мелодію «Ой, джигуне»).

Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?
Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Я бичок-третячок по траві гуляю.
Із соломи зроблений, бік смоляний маю.

Вовк (на мелодію «Ой, джигуне»).

Якщо ти солوم'яний, смолою посмалений,
Дай хоч трішечки смоли, в мене бік обідраний.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

І почав він з бичка смолу оддирати
Та зав'яз у смолі — лапу не відняти.
Потягнув бичок вовчка додому — до хати,
Почав під вороттями голосно гукати.

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Діду, діду, не дрімай, а ворота відчиняй.
Ось вовка забирай та у льосі заховай.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Прокинулась баба, а бичка немає.
Продирає очі та на себе лає.
І побігла додому, що робить не знає.
Ну-м, а вдома радий дід бабу зустрічає.

Дід (на мелодію «Несе Галя воду»).

Наш бичок вовка привів, його в льосі зачинив.
Наш бичок вовка привів, його в льосі зачинив.

Баба (на мелодію «Жила-була бабця»).

Ой, втомилась, діду, нема сил стояти.
Сідаймо вечеряти та лягаймо спати!

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Швидко ніч минає, ранок заступає,
Сонце з неба світить, землю зігріває,

Дитина Встала вранці баба та мичок набрала
І свого бичка з соломи пастися погнала.

Дитина Прийшла до криниці, сіла близь водиці
Та пустила бичка свого до зелен-травиці.

Разом Сама пряде-пряде і часу не гає,
На бичка соломи глядить, примовляє.

Баба (на мелодію «Жила-була бабуся»).

Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.

Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

Казала, казала, поки задрімала.

А із лісу лиска вийшла, в неї шубка рвана.

І побачила бичка, до нього звертає,

Познайомитися хоче та його питає:

Лисичка (на мелодію «Ой, у гаю при Дунаю»).

Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?

Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Я бичок-третячок по траві гуляю.

Із соломи зроблений, бік смоляний маю.

Лисичка (на мелодію «Ой, у гаю при Дунаю»).

Якщо ти солом'яний, смолою посмалений.

Дай хоч трішечки смоли, в мене бік обідраний.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Почала вона з бичка смолу оддирати

Та зав'язла у смолі — лапу не відняти.

Потягнув бичок лисичку додому — до хати,

Почав під воротами голосно гукати.

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»).

Діду, діду, не дрімай, а ворота відчиняй.

Ось лисицю забирай та у льосі заховай.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Прокинулась баба, а бичка немає.

Продирає очі та на себе лає.

І побігла додому, що робить не знає.

Ну-м, а вдома радий дід бабу зустрічає.

Дід (на мелодію «Несе Галя воду»).

Наш бичок лиску привів, її я в льосі зачинив.

Наш бичок лиску привів, її я в льосі зачинив.

Баба (на мелодію «Жила-була бабуся»).

Ой, втомилась, діду, нема сил стояти.

Сідаймо вечеряти та лягаймо спати!

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Швидко ніч минає, ранок заступає.

Сонце з неба світить, землю зігриває,

Дитина Встала вранці баба та мичок набрала
І свого бичка з соломи пастися погнала.

Дитина Прийшла до криниці, сіла близь водиці
Та пустила бичка свого до зелен-травиці.

Разом Сама пряде-пряде і часу не гає,
На бичка соломи глядить, примовляє.

Баба (на мелодію «Жила-була бабця»)
Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.
Ой, пасися, бичку, поки мички попряду.

Разом усі (на мелодію «Український танок»)
Казала, казала, поки задрімала.
А із лісу зайчик вийшов, в нього шуба рвана.
І побачив він бичка, до нього звертає
Познайомитися хоче та його питає:

Зайчик (на мелодію «Ой, дівчино, шумить гай»)
Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?
Хто ти, хто ти, хто такий? Чому я не знаю?

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»)
Я бичок-третячок по траві гуляю.
Із соломи зроблений, бік смоляний маю.

Зайчик (на мелодію «Ой, дівчино, шумить гай»)
Якщо ти солوم'яний, смолою посмалений.
Дай хоч трішечки смоли, в мене бік обідраний.

Дитина (на мелодію «Український танок»)
І почав він з бичка смолу оддирати
Та зав'яз у смолі — лапу не відняти.
Потягнув бичок зайчика до хати,
Почав під воротами голосно гукати.

Бичок (на мелодію «Ой, під вишнею»)
Діду, діду, не дрімай, а ворота відчиняй.
Зайчика забирай та у льосі заховай.

Дитина (на мелодію «Український танок»)
Прокинулась баба, а бичка немає.
Продирає очі та на себе лає.
І побігла додому, що робить не знає.
Ну-м, а вдома радий дід бабу зустрічає.

Дід (на мелодію «Несе Галя воду»)
Наш бичок зайця привів, його в льосі зачинив.
Наш бичок зайця привів, його в льосі зачинив.

Баба (на мелодію «Жила-була бабуся»).

Ой, втомилась, діду, нема сил стояти.

Сідаймо вечеряти та лягаймо спати!

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Швидко ніч минає, ранок заступає.

Сонце з неба світить, землю зігріває,

Дитина Якось дід наш ніж узяв та почав гострити.

Звірі, що сиділи в льосі, почали просити.

Ведмідь (на мелодію «їхав козак за Дунай»).

Ой, не ріж нас, діду, Не губи звірини.

Обійдешся якось ти і без кожущини.

Вовк (на мелодію «Ой, джигуне»).

Зате буде у тебе багато тваринок.

Ми відкриємо тобі дорогу на ринок.

Лисичка (на мелодію «Ой, у гаю при Дунаю»).

А як будуть грошенята, все собі ти купиш.

З бабою модно одягнешся, ніж з нас шкуру злупиш.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

А ведмедик клявся, Клявся-присягався.

Ведмідь (на мелодію «їхав козак за Дунаю»).

Пусти, діду, до лісочка — принесу тобі медочка.

Пусти, діду, до лісочка — принесу тобі медочка.

Разом усі мелодію «Український танок»).

А вовчик клявся, Клявся-присягався.

Вовк (на мелодію «Ой, джигуне»).

Пусти, діду, до села, буде отара.

Пусти, діду, до села, буде отара.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

А лисичка клялась, клялась-присягалась.

Лисичка співає на мелодію «Ой, у гаю при Дунаю».

Пусти мене, дідусю, курей, гусок принесу.

Пусти мене, дідусю, курей, гусок принесу.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

А зайчисько клявся, клявся-присягався.

Зайчик (на мелодію «Ой, дівчино, шумить гай»).

Пусти, діду, до лісу — я намиста принесу.

Пусти, дідую до лісу — я намиста принесу.

Дитина (на мелодію «Український танок»).

Прокидаються уранці, а в дворі у них баранці.

Курки, гуски, індики, та ще меду вулики.

Дитина Все прикрашено стьожками, красивими сережками.

На столі лежить, як тісто, гора доброго намиста.

Дитина Дуже старенькі зраділи, що отак розбагатіли.

Разом усі Дуже старенькі зраділи, що отак розбагатіли.

Дід (на мелодію «Несе Галя воду»).

Якщо жінка мудра й в неї добра вдача,

То ніколи не спіткає тебе неудача.

Разом усі (на мелодію «Український танок»).

А бичок на сонці стояв та дивився,

Поки на живого не перетворився.

Бе-бе-бе-бе, Ко-ко-ко-ко,

Га-га-га-га, Колди-болди.

Виконується танок «**ГОПАЧОК**»